1043

LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJOS LEIDINYS

M. BIRŽIŠKOS

LIETUVOS IŠTORIJOS PRADŽIAMOKSLIS

I.

VILNIUS „ŽAIBO“ SPAUSTUVĖJE 1919

LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJOS LEIDINYS

M. BIRŽIŠKOS

LIETUVOS ISTORIJOS PRADŽIAMOKSLIS

I.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
Nr. 1169
HMF ISTORIJOS KATEDRA

VILNIUS „ŽAIBO“ SPAUSTUVĖJE 1919

Skiriu

savo dukrytėm Marytei ir Onytei,
jų draugėms ir draugams.

Draugui—mokytojui.

Šio mano atotraukomis nuo kasdienio darbo, besimainančių skaudžių okupacijų metu gaminamo rašto tikslas — padėti mokytojui paversti istorijos pamoką *gyvu istorijos darbu.* Tam tikslui pasiekti stengiuos istoriją labiau „pavaikinti", negu mūsų dabartiniuose istorijos vadovėliuose tat randame. Stengiuos kiek galima labiau prisitaikinti prie vaiko, mokinio sielos gyvenimo, jo jautimo ir mintijimo ypatybių bei jo turimųjų žinių. Visą laiką netik regėdamas, bet ir jausdamas kelesdešimt jaunų, gyvų, klausiančių, ieškančių ir *reikalaunančių* akių, seku savo teikiamomis žiniomis, kad jos atatiktų vaiko žinijai, pagalios, seku savo sakymos būdu, kad jis neliktų vaikui svetimas, nesuprantamas, *neatjaustas.* Lietuvos praeitį stengiuos padaryti mokiniui netik brangia, malonia, kas galima pasiekti ir vienu kitu mokykloje dabar vartojamu vadovėliu, bet ir jos plėtojimąsi aiškiu, suprantamu, sakyčiau, apčiuopamai vaizdžiu, *regiamu.* Mano nusistatymu, mokinys turėtų istorijos pamokoje *lengvai pasinerti praeities atmosferon, liuosai* joje jaustis, pajusti savo ir visuomenės laikutinį plėtojimąsį, plėtojimosi tysumą ir savo, visuomenės gyvenimo mainymąsi, keitimąsi; kitaip pasakius, jis *turi rastis save istorijoje.* Štai kodel rašto pradžioje radosi šiaipjau nesuprantama „aritmetika", o toliau—pasakos, padavimai, eilės, dainelės („nereikalingoji lirika"), dabarties ir senovės gyvenimo prilyginimai, lyg ir nereikalingi pasikartojimai, ir t. t.

Žinau nesąs pasiekęs savo vyriausio tikslo — *vaikams suteikti vaikiškos istorijos.* Manaus bent kelią tam nurodęs. Kiek būsiu prie jo prisiartinęs, spręs turbūt ne tiek istorininkai ir šiaip teorijos rašto darbininkai, kiek patys mokytojai, jei jie leis sau galimu mano pradžiamokslį išmėginti mokykloje. Iš mokytojų labiausiai laukiu nurodymų, pastabų, pataisų, neabejodamas, jog jie nevers mokinių „kalti" šį raštą, bet kartu su mokiniais liuosai juojuo versis. *Bendram mokytojo ir mokinių darbui* yra skiriamas šis pradžiamokslis, ne kam kitam. Tam darbui—ir *klausimai,* tam darbui—ir *paveikslėliai,* ne tyliam žiūrėji-

mui, bet viešam ir bendram jų aptarimui, ne papuošimui, bet darbui. Be tokio darbo šitokis pradžiamokslis mokyklai būtų visai nereikalingas. Darbui panaudotas, jis dargi savo ydomis turi praskinti kelią tobūlesniems vadovėliams.

P. S. Šį vadovėlį ypačiai taikinu į 10—12 m. vaikus, kurie bent pusę metų bus ėję geografijos pradžios mokslo. Manau betgi, jog mokytojas sugebės jį pavartoti ir tų žinių dar negagavusiems.

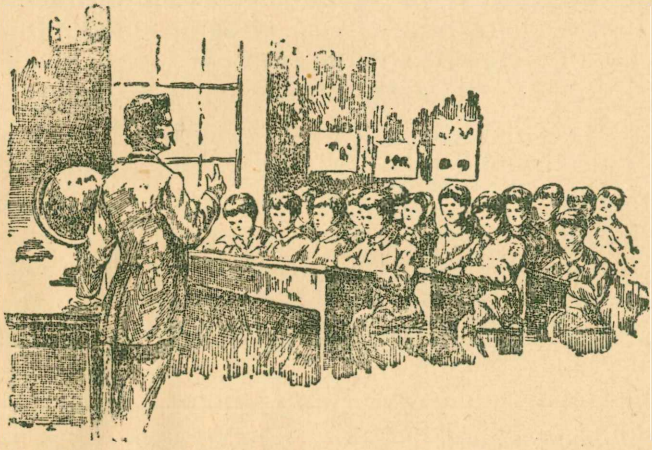
Skubaus reikalo verčiamas, leidžiu savo darbą atskiromis dalimis, jo dar neišlyginęs.

I. Dabar ir seniau.

(Pasikalbėjimai).

1. Mūsų, mūsų tėvų ir tėvų tėvų prisiminimai.

Mes ir mūsų draugai bei draugės, kurie tebepradedame mokslą, tebesame dar vaikai. Kas turi 10, kas 11, 12 ar kiek daugiau, gal net mažiau metų. Mūsų tėvai ir motinos turi 30, 40, gal kas ir 50 metų. Liūdna

1. Vaikai.

betgi, jog ne kiekvienas mūsų tebeturi tėvą ir motiną; yra tarp mūsų ir visiškų našlaičių, kurie nebeturi nei tėvo nei motinos. Mūsų tėvų ir motinų tėvai ir motinos skaitos sau 60, 70 metų; yra dar senesnių. Pasitaiko seniukų ir senučių, kurie turi 80, 85 metus; vienas kitas yra sulaukęs net 100 metų. Tiesa, pasakoja pas mus apie vieną kitą kaimyną, kuris pasimiręs 110, 115 metų amžyje, tik tokių žmonių labai reta. Niekas ne-

prisimena, kad kas sulauktų 150 metų. Kiti betgi taria žmones seniau ilgiau gyvenus, negu dabar. Žydai pasakoja mums apie pirmuosius žmones, kurie sulaukę apie 1000 metų. Pirmasis žmogus, sako, buvęs Adomas, kuris gyvenęs 930, ilgiausiai gi gyvenęs Metuzalis, net 969 m.! Tatai, žinoma, bus tokia pat pasaka, ką ir mūsų pasakos apie senovės milžinus, neva gyvenusius kelis šimtus metų. Kartais ir dabar kai kas lenkia kitam sulaukti Metuzalio amžio, bet gana mums bus 100 metų išgyvenus. Juk senis šimtametis toks yra retas!

Neilgai dar tebegyvename, bet papasakoti kits kitam daugko turime. Visi galime papasakoti tėvams ir likusiems namie broliams, seserims, ką būsime šiandien mokykloje išgirdę. Galime papasakoti, ką šiandien arba vakar būsime pastebėję, eidami mokyklon ar iš jos grįždami. Papasakosime dar, kas aną savaitę yra atsitikę; kiti atsitikimai taip aiškiai mums tebeprisimena. Nemaž dar prisimename iš vasaros ir anos žiemos atsitikimų. Prisiminsime savo mokymos pradžią. Daug yra linksmų ir juokingų, nekartą betgi ir nemalonių prisiminimų! Kiti mūsų tebeatmenamieji dalykai stovi mūsų akyse, lyg kad šiandien ar vakar būtų atsitikę, nors gal jau metai ar net daugiau bus nuo jų išėję. Juo seniau kas bus atsitikę, juo menkiau tat prisimename, nedaug apie tai ir papasakosime. Apie pirmuosius, antruosius savo gyvenimo metus jei bent iš tėvo ar motinos žodžių įstengsime ką papasakoti. Tų laikų visai nebeprisimename. Kiekvienas mūsų mėgsta motinos klausytis pasakojant, kaip jis rėplinėjęs ir pratinęsis vaikščioti, kaip juokingai švepleręs, kiek ji su juo turėjusi vargo iki užauginusi, iki stojęs mokyklon. O kiek ji dar pritirs, iki išeis jis mokslą!

Mūsų tėvai kartais pasakoja mums apie savo jaunas dienas. Sunkiau jiems buvę verstis negu mums. Tiesa, kitam mūsų, ypačiai našlaičiui ar našlaitei, ir dabar nelengva. Tekę tėvams mokytis svetimoje mokykloje svetima, ne sava, kalba. Daugeliui netekę ne-

tik mokykloje būti, nei namie išeiti skaitymo rašymo mokslo. Vieno neleidęs vargas, kito — tėvai, kurie dar nematę mokslo naudos, trečiam nebuvę kur mokytis. Patį lietuvių raštą tekę gerai slėpti, kad rusų žandarai nesusektų ir nepabaustų. Tad džiaugiasi dabar mūsų tėvai, matydami savo vaikams tenkant mokslo šviesos. O delto ir apie savo vargingą kūdikystę randa jie ir malonaus mums papasakoti.

Ypačiai daug pasakoja mums iš savo ir kitų gyvenimo mūsų senoliai, kurie jų turime. Iš jų išgirstame baisią Kražių bažnyčios *istoriją:* kaip rusų kazokai varė mūsų žmones iš bažnyčios, mušė juos ir kankino, o paskiau atėmė iš jų bažnyčią ir saviesiems atidavė. Tai atsitiko apie 30 metų atgal; mūsų tėvai tebeprisimena, kūdikiai būdami girdėję kitus pasakojant apie Kražių kazokų darbus.

2. Senutė.

Pasakoja mums senoliai dar apie sunkius bado metus, kada žmonės žievėmis mitę; tai buvo pirm 50 metų. Pasakoja dar apie sunkią vergiją, kurią jiems ir ypačiai jų tėvams teko vargti einant ponams baudžiavų, kuomet lyg gyvulys galima buvo parduoti ir pirktis sau žmogus. Baudžiavų nebeturime jau 60 metų. Kiti iš savo tėvų ir senolių pasakojimų pasakoja mums, koks sunkus buvo jiems metas prancūzų kariuomenei per mūsų žemę Rusijon įsiveržus ir išten sunkių sunkiausią žiemą vėl per mus bėgus atgal, naikinant šalį ir varginant žmones; nė susikalbėti su jais nebuvę galima, dar sunkiau negu mūsų metu su vokiečiais kad teko turėti reikalo. Tie gar-

sūs prancūzmečiai ištiko pirm 100 metų. Neperseniai buvo dar galima rasti senių, kurie savo akimis matę traukiančius per mūsų žemę prancūzų raitelius ir pestininkus.

Daug dar visokių pasakojimų, *istorijų* tenka mums išgirsti. Pasakoja apie švedų laikus, net rodo švedkalnius, ant kurių stovėjusi švedų kariuomenė, kuri su mūsiške mušiusis; tai buvo pirm 200 metų. Tuomet, sako, buvęs pas mus pats baisusis badas ir da baisesni marai, kurie išžudę kuone visus mūsų žmones; belikusiu tiktai bernelis ir mergaitė, jis mūsų, o ji kaimynėje parapijoje; jam ją vedus, ilgainiui radęsi dar daugiau žmonių, negu pirma kad buvę. Kiti pasakoja apie dar baisesnius už švedus, geležimi apsišarvuojusius kryžiuočius, kurie pirm 5 ir 6 šimtų metų degino mūsų kaimus ir žudė mūsų bočius; apie mūsų kunigaikščius, kurie narsios kariuomenės pryšakyje gynė mus nuo kryžiuočių ir kitų priešininkų. Jiems mūsų žemės neapgynus, nebūtume gal joje dabar begyvenę ar lietuvių kalba bekalbėję, tik gal būtume kurios kitos kalbos, nebe lietuviai buvę.

Pasakojimai apie tai kas buvo, kas yra praėję, yra *istorija.* Pasakojimas apie vieno žmogaus praeitį, apie jo praeities gyvenimą, yra to žmogaus istorija. Kiekvienas vaikas, kiekvienas mokinys ar mokinė jau turi savą istoriją, kurią galėtų kitiems atpasakoti: ką jis prisimenąs nuo savo pirmųjų dienų, kokius turėjęs nesmagumus, rūpesčius, vargus, kokių prityręs linksmybių. Jam prisimiršus, tėvai nemaž galėtų jam dar nežinoma iš jo gyvenimo papasakoti.

Pasakojimas apie mūsų šeimynos praeitį bus šeimynos istorija, apie sodžiaus ar miestelio praeities gyvenimą — sodžiaus, miestelio istorija. Galima atpasakoti mūsų apskrities, šalies, kitų šalių praeitis — vis tai bus istorija: apskrities istorija, mūsų šalies istorija, svetimų šalių istoria. Kitų šalies praeities atpasakojimas yra visuotinoji istorija, mūsų gi šalies — *Lietuvos istorija...*

Kokio amžio bus mūsų žinomi seniai ir senės? ar norėtume tiek gyventi, kiek jie kad gyvena? kodel norime ilgai gyventi?

Ar bus kas šiandien mokykloje atsitikę, ką norėtume kitiems apsakyti? gal vakar? gal aną savaitę? gal kas pasakotina namie bus atsitikę? gal einant mokyklon ar grįžtant namo? ką galime papasakoti apie praėjusią vasarą? kaip mokėmės skaityti? arbe atsimename pratinęsi vaikščioti? pirm kiek metų tai buvo?

Ką bus mums pasakoję tėvai apie savo jaunas dienas? paklauskime jų ir kitą kartą atpasakokime mokykloj, ką malonaus bus jie mums papasakoję.

Kas mūsų turi pažįstamų senių? arne bus tėvai arba seniai pasakoję apie seniau buvusius karus? apie japonų karą? apie turkų karą? apie kazokus? apie 31-ųjų ar 63-ųjų metų sukilimą? apie prancūzų metą? apie Kosciušką? apie švedus? apie totorius? apie kryžiuočius? apie Vytautą kunigaikštį? apie didvyrį Kęstutį? apie bado metus? apie baudžiavas? apie kantoną? gal bus kas mūsų apie tat skaitęs? gal bus skaitęs arba girdėjęs dar ką apie tai, kas pas mus yra atsitikę?

Pasipieškim senį ir jaunuolį. Ar mūsų paveikslėliai panašūs yra į gyvuosius žmonės? kam labiausiai pavyko nupiešti?

Kurie dabar eina metai? kuriais metais prasidėjo paskutinis didysis karas? kas kuriais metais yra gimęs? nuo ko skaitome einančiuosius metus?

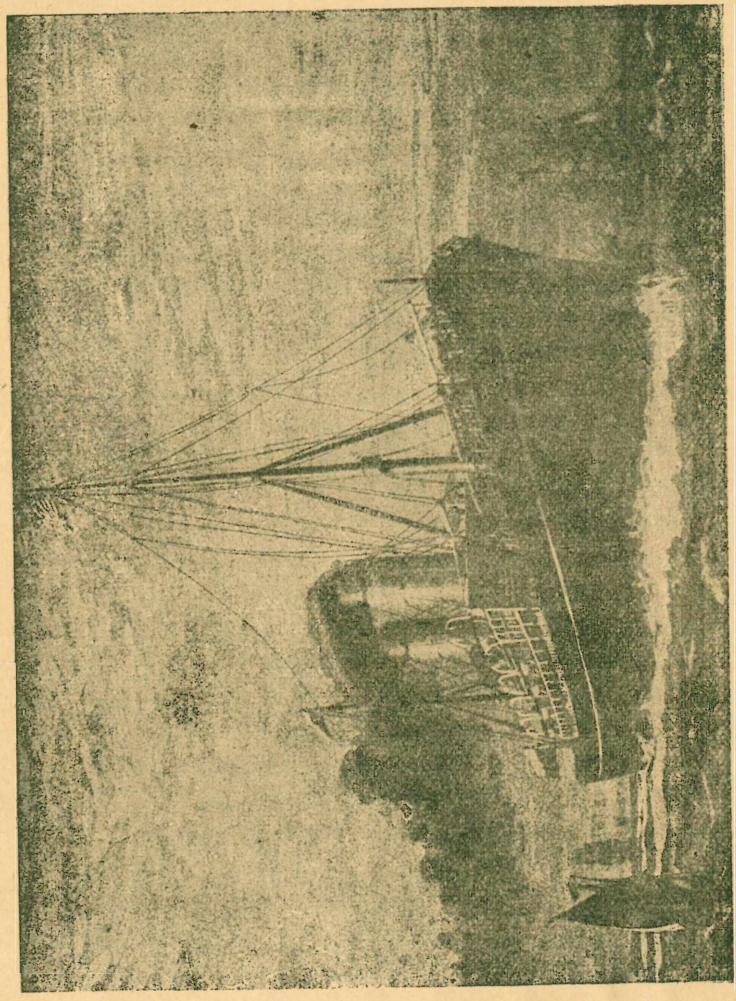
Kiek metų yra išėję nuo Rusijos karo su Japonija (nuo 1904 m.)? pirm kiek metų mūsų žmonės kentėjo didelį badą (tai atsitiko 1868 m.)? pirm kiek metų prancūzai traukė per mūsų šalį (tai buvo 1812 m.)? pirm kiek metų buvęs dar didesnis badas ir marai (tai buvo 1710 m.)? pirm kiek metų išdegęs visas Vilnius (tai buvo 1655 m.)? pirm kiek metų pasirodžiusi pirmoji lietuvių knyga (ji išspausdinta 1547 m.)? pirm kiek metų lietuviai mirtinai sumušė kryžiuočius (kova ties Žalgiriu ištiko 1410 m.)?

Kuriame šimtmetyje gyvename? nuo ko jį skaitome? kuriame šimtmetyje yra gimę mūsų tėvai? o jų tėvai? kuriame šimtmetyje buvo Žalgirio kova? kuriame šimtmetyje Kristus yra gimęs? ar sulauksime XXI-jo šimtmečio? kas mūsų moka ant lentos parašyti: XX-sis šimtmetis, XIX-sis, XVIII-sis, XVII-sis, XVI-sis, XV-sis, XIV-sis, XIII-sis, XII-sis? kurio šimtmečio bus 1900-ieji metai?

Kas yra didesnio, mūsų parapija ar apskritis? mūsų apskritis ar mūsų šalis? mūsų šalis ar Lietuva? mūsų sodžius ar miestelis? mūsų miestelis ar Vilnius? kas tai yra Lietuvos istorija?

2. Dabar ir seniau.

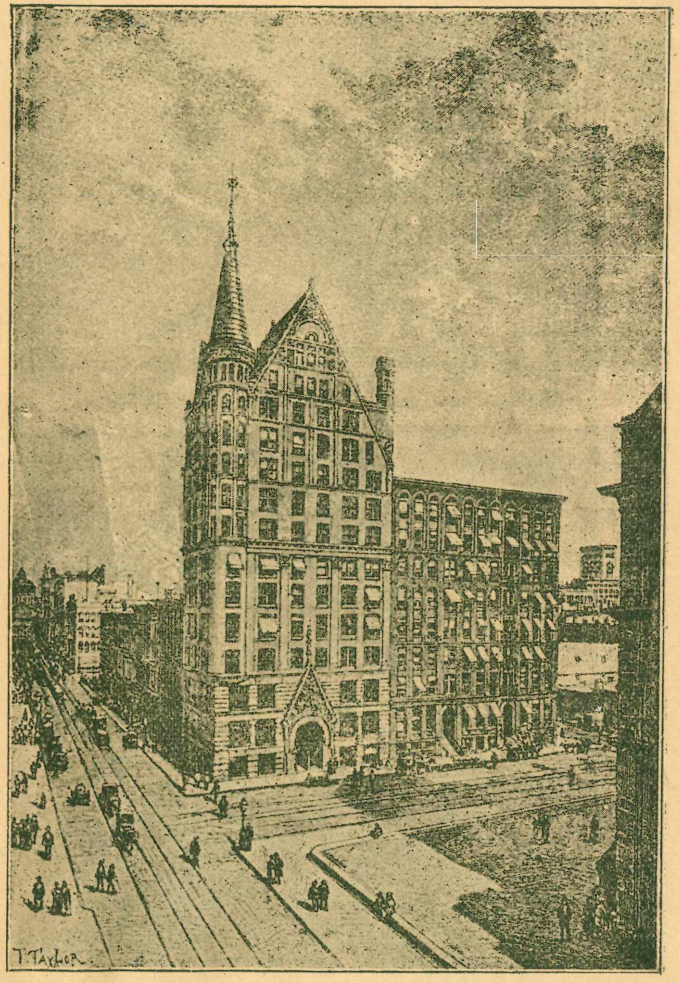
Retas mūsų neturi giminės ar pažįstamų Amerikoje. Vienas kitas jųjų parašo ne tik kaip jam tenai vykstą, ar turįs uždarbio ar vargstąs be darbo, bet

Milžinas garlaivis.

kartais aprašo, ką ten matąs ir girdįs. Didžiausias garo stumiamas laivas, rašo, keliais aukštais talpinąs sa-

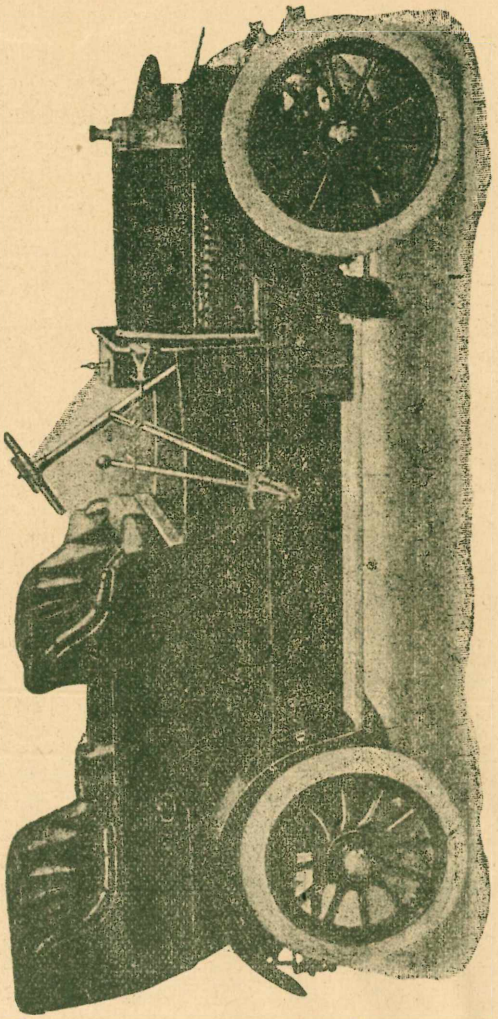
vyje kelis šimtus ir net tūkstantį kitą žmonių, nelyginant visus mūsų parapijos žmones, su keliomis dienomis per jūrų jūras, kurių dugno nei ilgiausiomis virvėmis

4. Namai milžinai.

nepasieksi, laimingai jį perkėlęs anan pasaulio kraštan. Vienas tokių milžinų garlaivių, Titaniku vadinamas, pirm kelerių metų yra jūrose nuskendęs su keliais šim-

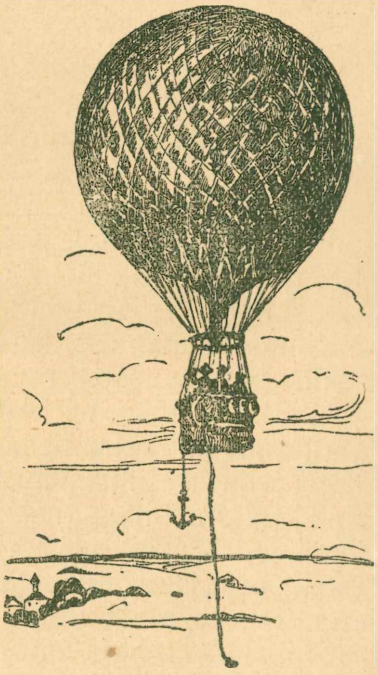
tais žmonių, patamsėje patekęs po didžiausia, jūromis klajojančia ledų uola. Amerikos pajūryje keleiviui tuojau, tik krantan išlipus, tekę stebėtis namams milži-

5. Automobilis.

nams, kurių kiti skaitą kelesdešimt aukštų: juose gyveną tūkstančiai žmonių. Didumo tai būsią kelių bažnyčių, dargi aukštais bokštais. Kiti tųjų didžiulių,

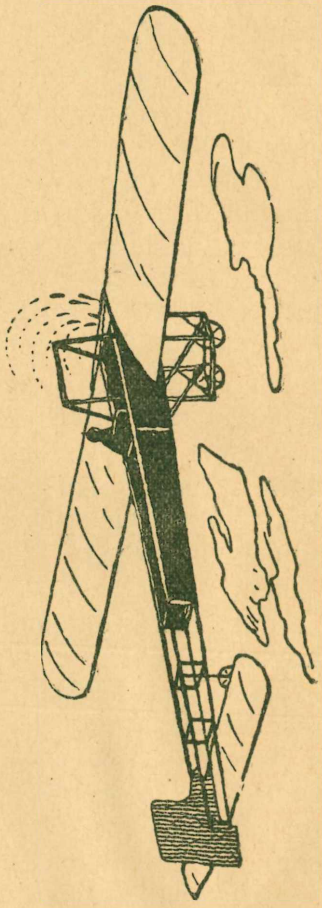
a girdi, vien geležies ir stiklo esą; vienas lango stiklas nekartą su mūsų namais bus didumo! Šitokius milžinus neperseniai te ėmė statyti. Dar netaip seniai savo aukštumu garsėjo Paryžiaus bokštas prancūzų žemėje, kuris betgi akims pasigerėti, ne žmonėms gyventi Eifelio inžinieriaus yra pastatytas. Paėjėjęs miestan, toliau rašo mūsų pažįstamasis, tik, girdi, dabokis! Vežimų vežimai, be arklių, patys savaime po kits kito tik bėgą, tik bėgą. Traukiniai dundą gatvėmis virš galvų, girdėtis ir žemėse po gatve. Ore tik švituliuoją, pinąsį vielų, dratų šimtai, tūkstančiai. O dirbtuvių, pabrikų kaminai, kaminai!.. Žmonių — daugybė. Vienuose namuose daugiau jų gyveną negu mūsų parapijoje. Viename pabrike dirbą tūkstančiai darbininkų ir darbininkių, nelyginant vienos mūsų apskrities visi žmonės kad būtų vienon vieton suėję. Viename mieste nekartą tiek žmonių gyveną, kiek pas mus vienoje gubernijoje!

6. Balonas.

Seniau gal vienas kitas, parskaitęs šitokį amerikonto laišką, būtų sau pagalvojęs ar net pasakęs: at, giriasi dėdė, žinodamas, jog mes Amerikos nepažįstame! Dabar betgi, pergyvenus mums didįjį karą ir nevienam tekus svetur atsidurti, nebetenka laiško žiniomis abėjoti. Juk ir pas mus vokiečių bearkliai vežimai — automobiliai skersai ir išilgai išvagavo mūsų šalį; balonai, aeroplanai padebesiais skraidė. Nemažas yra miestas mūsų Vilnius, bent dviejų apskričių žmones sutalpintų, bet dar daugiau žmo-

nių gyvena rusų Maskvoje ar Petrapilyje, kuriuose nevienam mūsų pažįstamų per karą tekę buvo atsidurti. Tuodu rusų miestu kartu turi daugiau žmonių, negu visų mūsų lietuvių kad yra. Aukštų namų yra Vilniuje, o dar aukštesnių, aukštesnių net až aukštąsias bažnyčias, yra anuose miestuose. Latvių Rygoje ar maža pabrikų? O arklių netraukiamų, tik elektrinių vagonų— tramvajų rasi Rygoje, rasi ir daugely kitų miestų. Tik visa to netaip daug ir netaip didelių, kaip kad Amerikoje kad yra.

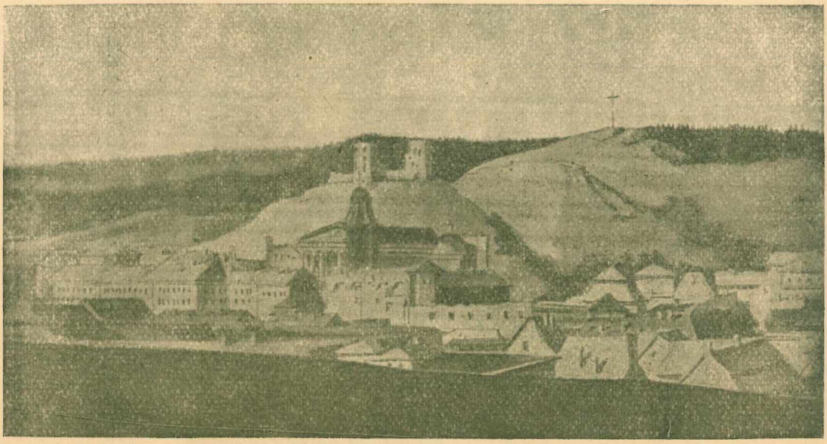
7. Aeroplanas.

Imkime dabar, paskaitykime Amerikos *istoriją*. Tose vietose, kur dabar ūžia milžinai pabrikai, spiečiasi tūkstančių tūkstančiai žmonių, dunda tramvajai ir automobiliai, pirm dviejų šimtų girios teūžė, paįvairintos žaliosiomis, žiedais marguojančiomis pievomis, tik kur nekur žmonių teapgyventos. Pirm šimto metų nė Amerikoje dar gelžkelių nebuvo. Pirm penkesdešimt metų dar apie automobilius nebuvo sapnavę. Vaikai nebeprisimena, bet jau buvo gimę, kuomet pasirodė pirmieji aeroplanai. Žmonės ėmė oru lakstyti, lygiai kaip kad jie traukiniuose kad važinėja ant žemės, viršuj žemės ar po žeme, plaukia laivais ant vandenų ar vandenyje nardo.

Mūsų akyse vis kas nauja atsiranda, žmonių prasimanoma. Žmonės vis stengiasi pasilengvinti sau, pa-

gerinti savo gyvenimą. Jie tiesia vis naujus ir naujus gelžkelius, statosi didžiausius garlaivius, gaminasi automobilius, tramvajus, aeroplanus—kad tik greičiau ir patogiau su kits kitu susisiektų, kitur pirktų ko trūksta ir parduotų ko turi perdaug. Jie statosi vis aukštesnius namus, vis platesnius pabrikus, erdvesnes mokyklas, gražesnius teatrus, patogesnius knygynus...

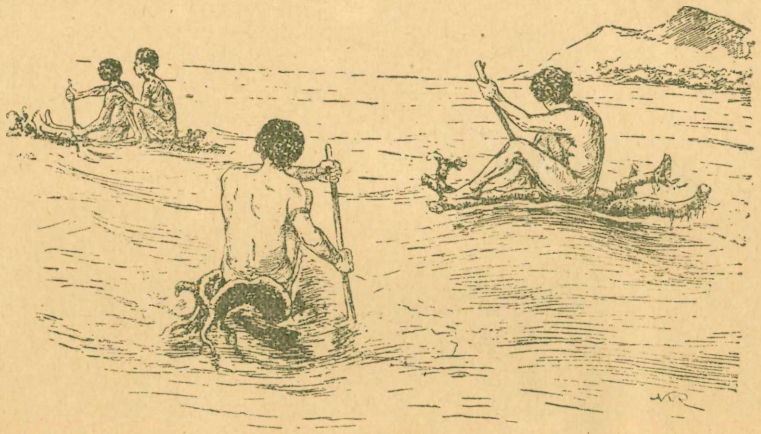
Mainosi žmonių gyvenimas, lyg darosi geresnis, patogesnis, malonesnis. Daug kas norėtų, kad ir patys žmonės virstų geresni, teisingesni. Visa nelaimė, jog

8. Miestas.

žmonės ligišioliai dar nemoka teisingai su kits kitu gyventi, skriaudžia vieni kitus, mušasi, žudosi. Mūsų atminimu ištikęs didysis karas vis dar nesibaigia, tiek jau nelaimių žmonėms suteikęs, tiek juos privarginęs, prikankinęs, sužudęs, sunaikinęs, jų ilgų metų darbu pagamintąjį turtų, suardęs visą jų gyvenimą!.. Patsai šis karas nebepanašus yra į pirmiau buvusius. Dabar šaudosi iš kanuolių už kelių, keliolikos, net kelesdešimt varstų, žinoma, priešininkų ištolo nematydami. Susislėpę kareiviai sėdi giliuose apkasuose. Priešininkai rausosi po kits-kitu žemėse, iš aeroplanų šaudosi ir svaidosi bombas. Skrenda dunda aeroplanai,

automobiliai, dviračiutės motociklėtės. Šaudosi geležimi apsikaustę traukiniai. Nardomieji laivai vandenin nusileidžia ir iš apačios, iš šonų taiko bombomis, skandina didžiausius apsišarvuojusius laivus. Vyriausieji karo vadai sėdi už keliolikos mylių nuo kovos, ramiai sau skirdami, ką kuris pulkas turi atlikti. Kovoja metus, kelerius, kolei įveikę priešininkus patys nusigaluoja. O dar pirm kelesdešimt metų kad ir šaudėsi, bet tik į matomuosius kareivius. Gynėsi už aukštų, stiprių mūrų, ne žemėn įsirausę. Netiek šaudymu ir bombomis, kiek durtuvu ir kardu mušė priešininkus. Apie auto-

9. Laukiniai plaukia jūra.

mobilius ir aeroplanus nė girdėte nebuvo girdėti. Vadai savo akimis sekė mūšį, nekartą atsistodami kariuomenės pryšakyje. Po kelių karo menesių, po kelių, kartais tik vieno kito smarkesnio mūšio karas buvo pabaigtas. Dabar kovoja milijonai kareivių, tuomet gi — šimtai, net dešimtys tūkstančių. Buvo laiko, kuomet viskas baigėsi tik vienu mūšiu, kuriame netiek buvo žudymos, kiek triūkšmo ir rėksmo. Žmonės nebuvo šautuvų nei kanuolių prasimanę, tik vilyčias leido iš lankų, kaip kad mūsų berniukai laidyti kad mėgsta, mušėsi mietais, akmenimis.

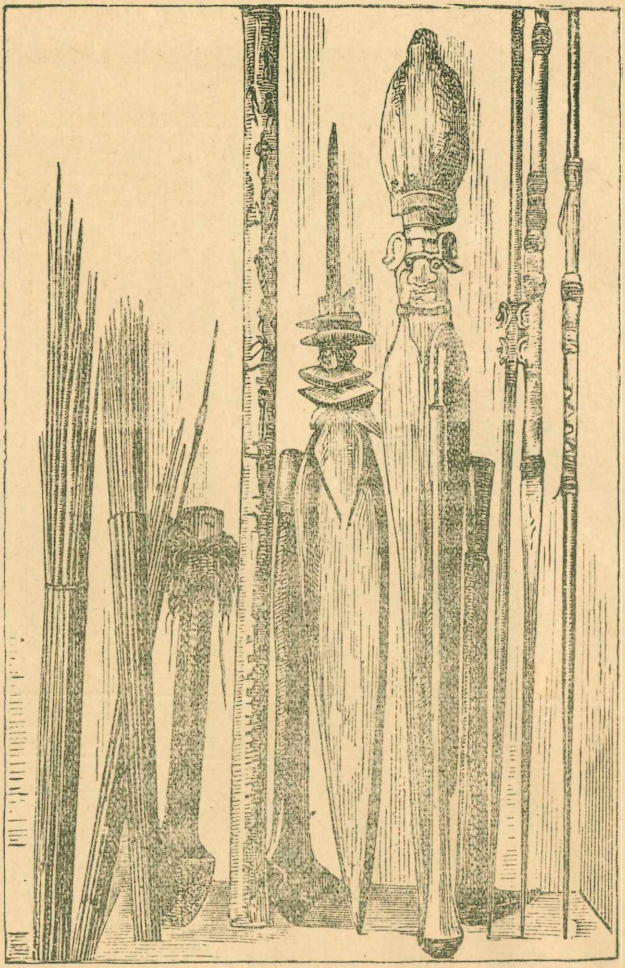
Dabar dar, toli nuo mūsų, už jūrių marių tebegyvena žmonių, kurie panašiai kovoja kaip mūsų bočiai: mietais, akmenimis, durekliais, vilyčiomis. Tai laukiniai žmonės, kurie gyvena lindynėse, medyje, palapinėse, dangstosi odomis arba vaikščioja pusnuogiai, minta uogomis,

10. Kaip gyvena laukiniai.

obuoliais, grybais, šaknimis, ką sužvejoja ar sumedžioja, kiek kapstuku žemėje prisikapsto, kiti net žmogų pagavę suėda. Nearia jie, nesėja, arklių nejodinėja. Gyvena giriose, bet vienoje vietoje ilgai nepasėdi. Maisto pristigę, gabenasi kitur. Darbo pabuklus ir ginklus dirbasi ne iš geležies, kurios dar neišmano, bet iš akmens, ragų, kaulų.

Tokie tatai, sako, senų senovėje buvę lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, žydų ir kitų žmonių bočiai. Jie gyvenę kaip anie girių klajūnai. Gėda būtų mums gėdytis tokių bočių, kurie tiek vargo, kentėjo, bet nenusto-

11. Laukinių ginklai.

jo dirbę, kits kitam padėję ir tiek patys ir jų vaikai sugebėjo prasimanyti, jog mums, jųjų ainiams, betenka lengviau, patogiau, laimingiau gyventi. Nebūtume gy-

venę šiltuose namuose, nebūtume duonos valgę, mokyklų turėję ir skaitę knygelių, jei mūsų vargingai gyvenę bočiai nebūtų darbštūs ir patvarūs buvę. Tokie patys būtume buvę laukiniai, kaip jie kad buvo arba kaip kad yra anie užjūrių klajūnai. Mylime tėvą ir motiną, mylime savo giminę, turėtume pamylėti, bent pagerbti ir anuos mūsų geradarius bočius!

Kokie buvo mūsų bočiai, kaip jie gyveno ir vargo, kaip mainėsi jų vaikų ir ainių gyvenimas iki jis virtęs toks, koks mūsų dabar yra, apie visa tai randame *Lietuvos istorijoje.*

Kas mūsų turi pažįstamų ar giminės Amerikoje? ką jie mums rašo? ar ne rašo, kaip atrodo toji Amerika, kaip ten žmonės gyvena?

Kas mūsų bus traukiniu važiavęs? kas bus matęs automobilį, motociklėtę, tramvajų, aeroplaną? kas moka ant lentos papiešti aeroplaną? kas matęs, tepapiešie juos ir kitiems parodie.

Kas bus matęs apkasus? kanuoles? kieno apylinkėje bus buvę mūšių? ar ne svaidę kur arti bombų iš aeroplanų? kas bus lanką matęs, iš jo vilyčias leidęs? kas moka jį papiešti ant lentos?

Kas bus girdėjęs apie laukinius žmones? ar nėra kas matęs knygoje paveikslėlių iš laukinių žmonių gyvenimo? kaip jie atrodo?

Kas tai bus palapinė? kas reikėjo prasimanyti, idant palapinė virstų pastoviais namais? kas reikėjo prasimanyti, idant laukinio žmogaus apdangalas virstų dabartinio žmogaus drabužiais? kokie mes būtume buvę, jeigu mūsų bočiai būtų buvę tinginiai?

Papieškime palapinę ir savo namus.

3. Iškur sužinome savo praeitį.

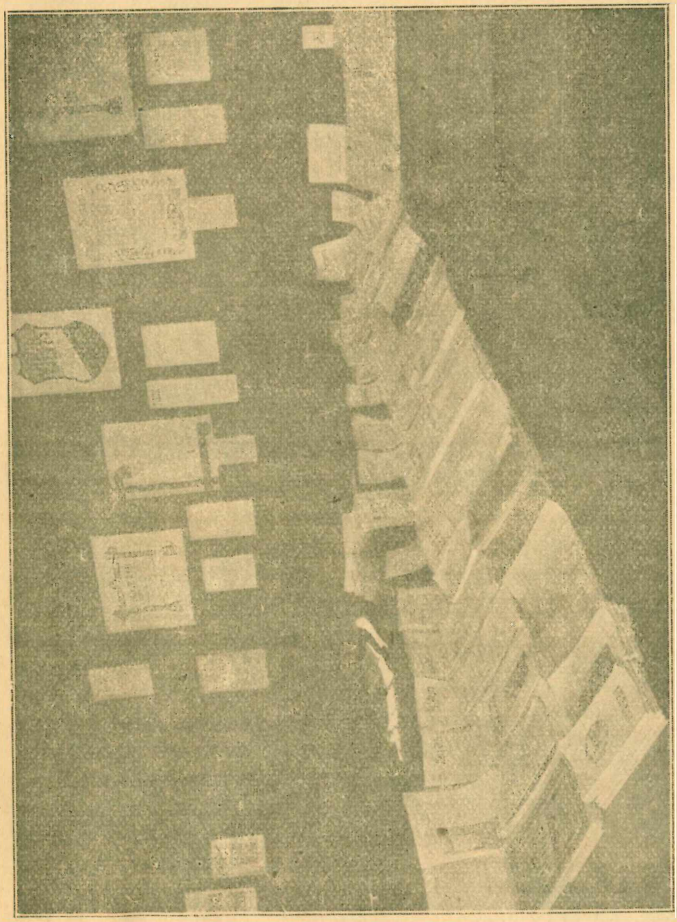
Kiekvienas gali daugiau ar mažiau papasakoti apie savo praeitį. *Senis* papasakos apie savo ilgą gyvenimą nemaž įdėmaus. Daug daugiau bus jis primiršęs iš savo praeities. Daug geriau jis prisimena kas seniau buvo, negu kas vakar dieną yra atsitikę. Apie senovę moka betgi pasakoti graudžiai, maloniai. *Suaugęs,* bet dar nesenas žmogus papasakos apie savo irgi netrum-

pą gyvenimą, daug geriau už senį prisimindamas paskutiniuosius atsitikimus. Jis pasakoja aiškiau, tvirčiau, nors dažnai nebetaip dailiai kaip senis. O delto ir jis nevisa ką prisimins. Nedaug bematęs ir begirdėjęs *vaikas* ypačiai savo draugams ir draugėms ras ko iš savo neilgo gyvenimo papasakoti.

Ne kiekvienu pasakojimu tikėsime. Kitas pamėgęs yra mėluoti, kitas prisimiršęs spėjasi kaip buvę ir pasakodamas suklysta. Melagį nustvėrę, kitą kartą juo nebetikime. Abejodami, arba bus kas teisingai nupasakota, ieškomės tokių, kurie kaip ir pasakotojas žino tą patį atsitikimą arba iš ten buvusiųjų bus apie jį girdėję. Nekartą pasirodo, jog kiti toje pat vietoje buvusieji ir mačiusieji tą patį atsitikimą nevienodai jį atpasakoja. Vienam rodėsi vienaip buvę, kitam kitaip pasirodė. Prisiminkime patys ir atpasakokime kokį nors atsitikimą, kuris bus ištikęs klasėje, namie ar kur kitur ir kurį keli būtume matę, o paregėsime, vienam pasakojant, kitus šaukiant: „Ne taip, ne taip buvo!“ Savo akimis ką matęs, kiekvienas mano teisingiausiai pats apsakysiąs. Nevisai tepasitikėdami vieno žmogaus pasakojimu, iš kelių žmonių daug geriau atsižinome, kaip atsitikę. Todel vieno žmogaus pasakojimą stengiamės papildyti, patikrinti kitų pasakojimais.

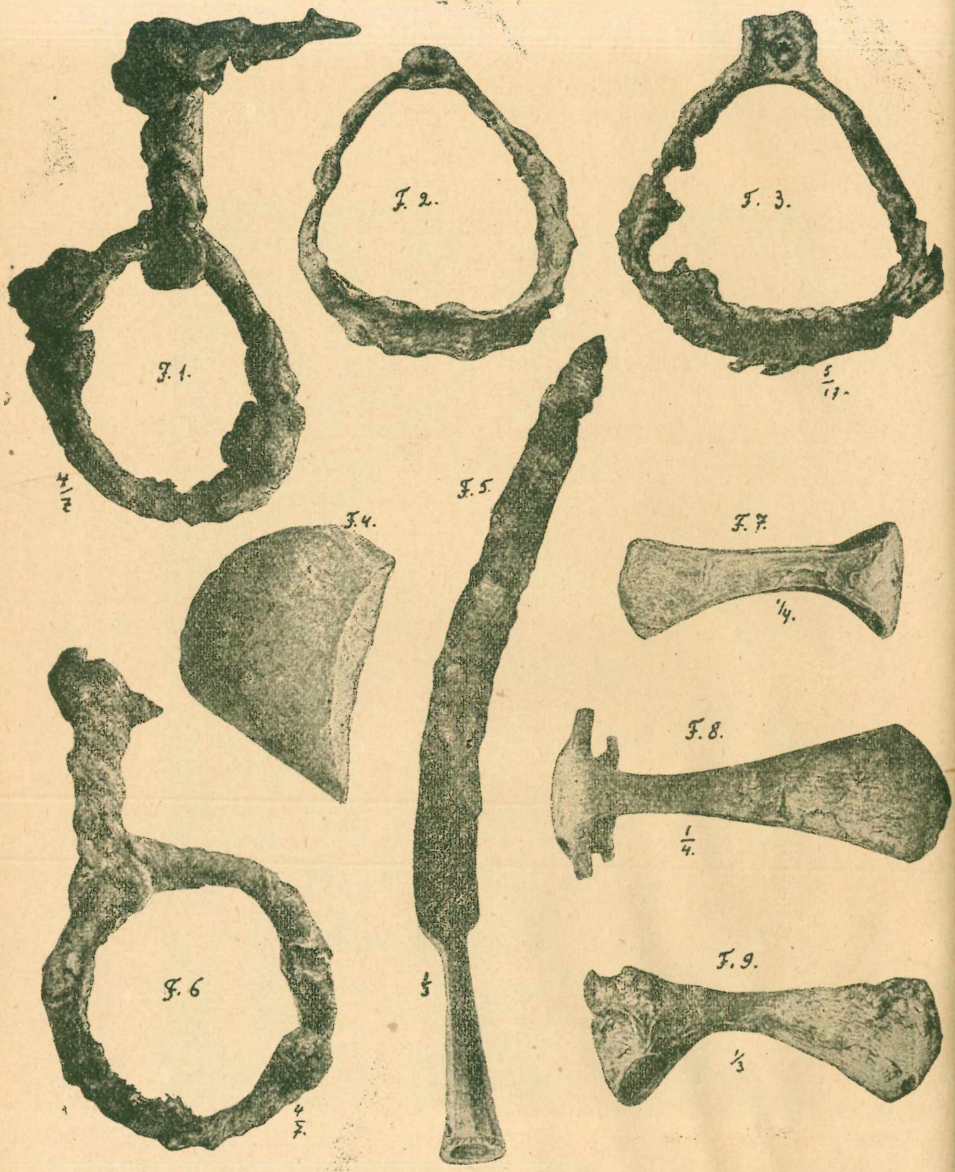
Iš žmogaus ar žmonių pasakojimų, kiek galima labiau patikrintų, patiriame netik vieną kurį atsitikimą, bet ir to žmogaus ar tų žmonių, jų šeimynos, kaimo, miesto, šalies istoriją. *Lietuvos istoriją gauname patirti iš žmonių pasakojimų.* Žmonėms paprastai 100 metų neišgyvenant, vieną šimtmetį teįstengtume atpasakoti, atsirėmę vien tų žmonių pasakojimais, kurie patys matė ar darė apsakomąjį atsitikimą. Apie senesnius laikus tenka išgirsti iš senų žmonių, kurie nėra jų matę, bet iš dar senesnių, seniai jau pasimirusių žmonių jaunystėje bus apie juos girdėję. Šitokie pasakojimai vadinasi *padavimai.* Turime padavimų apie labai senus laikus: kaip lietuviai Lietuvoje atsiradę, kurie buvę pirmieji kunigaikščiai, kaip lietuviai kovoję su kaimynais

ir daug kitų. Kuone apie kiekvieną mūsų kalną, suirusią pylį, didesnį ežerą ar pelkę yra pasakojama visokių, kartais labai liūdnų, kartais juokingų padavimų. Kai kurie padavimai yra tikros pasakos: kaip Strukis kunigaikštis virtęs lydeka, žuvų karaliumi, kaip Eglė buvusi ežero žalčių karalienė, o paskiau virtusi papra-

12. Raštai.

stu eglės medeliu, kaip Lietuvos milžinai kalnus pylę, kaip jie sumigę milžinkapiuose ir mieguosią iki Lietuva pašauksianti jos gintų... Kituose betgi padavimuose

13. Žemės radiniai.

yra tikrų atsitikimų papasakota, tik reikia mokėti susekti, kas juose bus tikra, o kas prasimanyta.

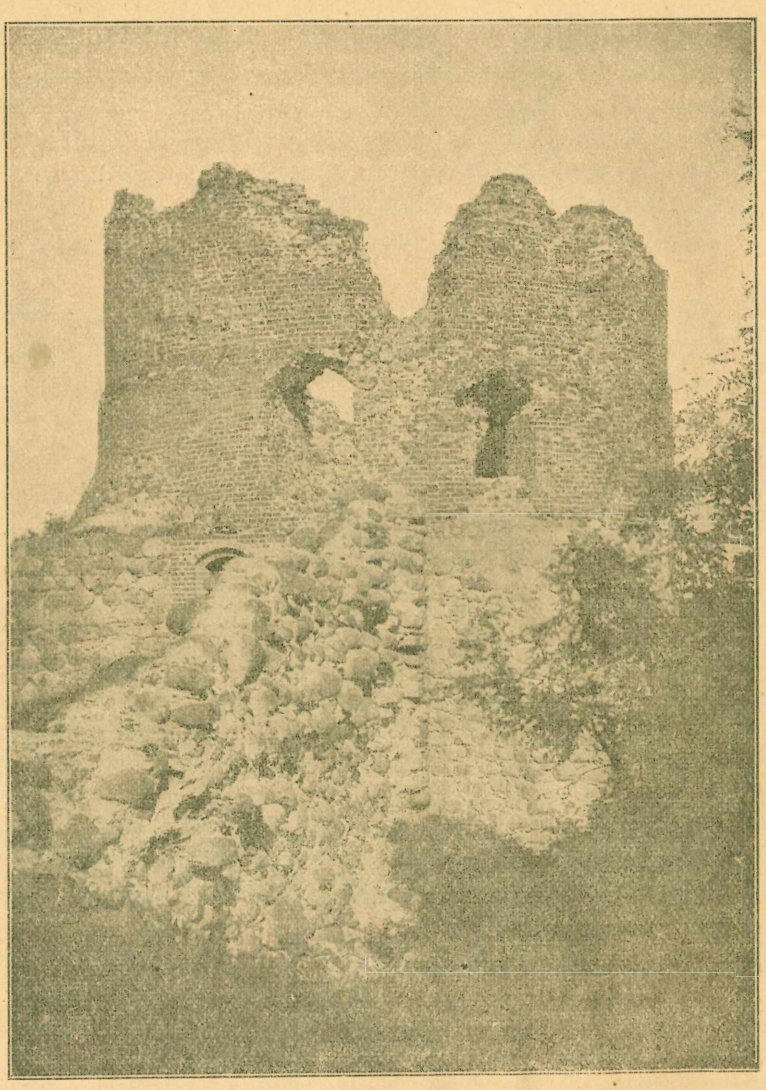
Kiti padavimai yra jau užrašyti, bet daug dar žmonėse tebėra užšilikusių rašytinų padavimų. Vieni-kiti atsitikimai, dabar atpasakojamieji kaipo padavimai, yra surašyti žmonių, kurie patys juos matę: tatai bus nebe padavimai, bet tikri pasakojimai. Pirm šimto ir net daugiau metų vienas ar kitas yra parašęs savo atsiminimus iš to, ką yra matęs ar girdėjęs. Kitų šalių žmonės, važiuodami per svetimą šalį, nekartą pastebi tai, kas toje šalyje yra įprasta, o ko nėra jų šalyse. Užrašydami ką pastebėję, svetimi žmonės nemaž įdėmaus

14. Milžinkapis.

yra mums palikę, ko be jų nebūtume atsižinoję. Atsiminimai, kelionių aprašymai ir kitokie raštai teikia mums nemaž *rašto žinių* apie Lietuvos praeitį. Svarbiausieji Lietuvos istorijos atsitikimai yra jau surašyti.

Nevien žmonės ir jųjų raštai pasakoja mums apie mūsų praeitį. Kalnai, girios, akmenys žmonių lūpomis pasakoja apie kovas ir kitokius atsitikimus, kurie ten buvo. Žemės paviršiuje nekartą ardami randame surūdijusių gelž-

15. Griuvėsiai.

galių, sudužusių puodų, šiandien nebevartojamų pinigų, kestų papuošalų. Ypačiai daug jų randame, giliau įsiarę ar įsikasę vienan kitan piliakalnin, švedkalnin, milžinkapin. Pasirodo, tai esą senovės kardai, akmeniniai kirviukai, niekur dabar nebeužeinamos karančios apykaklės, nebevartojamos puodynės. Iš tų radinių ir iškasenų sužinome, kokius senovės lietuviai turėjo ginklus, darbo įrankius, indus, papuošalus. Iš tų senovės daiktų susekame, kaip mūsų prabočiai gyveno, kovojo ir mirė. Taria į mus surūdiję gelžgaliai, *taria mūsų mindžiojamoji žemelė, pasakodama seniausią Lietuvos žmonių istoriją.*

Toli nuo Lietuvos yra žmonių, kurie, niekados pas mus nebuvę, rodo mums betgi mūsų praeitį. Tai užjūrių *laukiniai žmonės.* Jųjų ginklai, puodai, papuošalai yra tokie patys arba labai panašūs į tuos, kuriuos pas save iš žemės iškasam. Spėjame todel, jog panašiai kaip jie kad gyvena, mūsų bočių bočiai bus gyvenę. Į laukinių žmonių gyvenimą pasižiūrėję, matome lyg senų seniausią Lietuvos istoriją.

Lietuvos praeitį tad gauname patirti: 1) iš pasakojimų ir padavimų, 2) iš raštų (knygų), 3) iš iškasenų ir senovės radinių, 4) iš laukinių žmonių gyvenimo.

Ar atsimename savo pirmą dieną mokykloje? ar atmename, ką tuomet pasakojo mums mokytojas? ar ne buvo kas ypatinga tą dieną atsitikę? ar visi vienodai atmenam tą dieną, kurie kartu stojome mokyklon?

Ar ne būsime girdėję ko pasakojant apie mūsų parapijos kalnus, akmenis, ežerus, pelkes, upes, miškus? ar ne teko girdėti apie sumigusius milžinus? apie buvusius ten mūšius? apie ežere nuskendusias bažnyčias, miestelius, varpus, įlūžusią kariuomenę? apie kitokius atsitikimus?

Ar ne bus kas matęs seno rašto (rankraščio), storos senos knygos odos apdaru? kas mūsų bus kokią knygelę skaitęs apie Lietuvos praeitį (istoriją)? kas joje buvo rašyta?

Ar ne bus kas radęs ar bent matęs iškastų kirviukų? ginklų? papuošalų? puodų? pinigų? kitokių iškastų daiktų? Papieškime, kaip jie atrodė.

II. Kaip gyveno mūsų bočiai.

4. Kokia buvo seniau mūsų žemė.

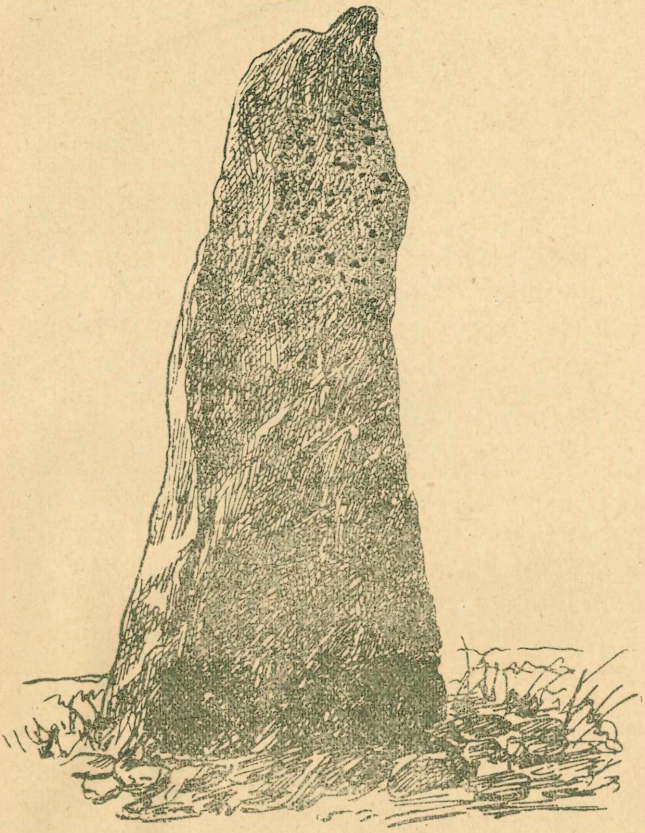
Mūsų žemėje išariame ar iškasame, kartais net viršuje randame visokių kaulų, akmenų, akmeniukų ir kitokių daiktų, kurie keistai atrodo ir nežinia kuo būdu pas mus atsiradę. Žmonės visaip juos aiškinasi, šiaip ir taip spėlioja, bet tiktai mokslo vyrai teįstengė tikrai mums išaiškinti, kas jie tokie bėra.

Taip, seniai jau, kartais ir mūsų laiku randasi žmonės ilgų, storų kaulų, didelių dantų, lyg ir didžiulių ilčių. Nei vienas Lietuvos gyvulys, neigi išnykusi mūsų girių meška neturi nei tokių kaulų, nei dantų. Ėmė žmonės manyti tuos kaulus esant senovės milžinų didžiavyrių, kurie, girdi, kadaise gyvenę Lietuvoje savo supiltuose kalnuose, ją gynę nuo priešų, vienas šimtus ir tūkstančius mušęs, nuo kalno kalnan kits kitam rankas spaudę, kiti, pagalios, patys save pasilaidoję kalne. Tuo tarpu mokslininkai yra išaiškinę rastuosius didžiakaulius ir iltis esant milžinų dramblių, mamantais vadinamų ilgomis iltimis, kurie kadaise gyveno Lietuvoje ir kitose šalyse, o paskiau išnyko. Žmonės, vadinasi, žvėrių kaulus didžiavyriams bus priskyrę!

Dažnai randasi žmonės keistų pailgų akmeniukų, kuriuos kiti vadina velnio pirštais ir dar kaip kitaip. Kai kas mano juos padedant žaizdams užgyti ir šiaip vartoja juos vaistams. Nėra jie betgi nei velnio palikimas nei vaistas, tik suakmenėję jūros šliužai, suakmenėjusios senovės sliekų dėželės.

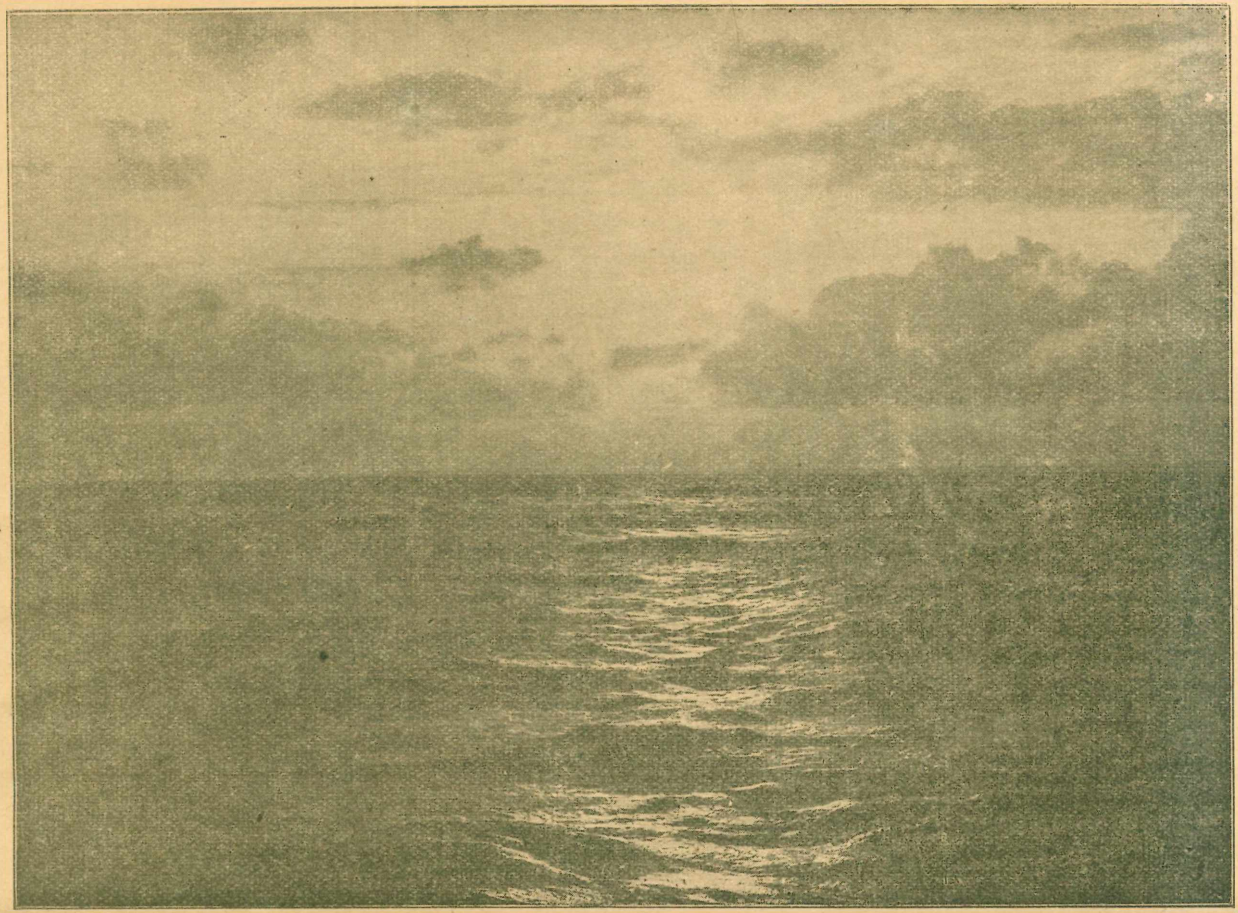
Ypačiai stebisi žmonės į rioksančius pas mus šen ir ten didžiulius akmenis. Nors Lietuva neturi akmens uolų, kaip

kai kurios kitos šalys kad turi, joje betgi nekartą tenka užeiti pavieniui gulintieji akmenys, kartais kelių sieksnių aukštumo ir platumo. Yra laukų, ypačiai paupiais, mažesniais akmenimis lyg sėte prisėtų; akmenis nuo lauko nurinkus, jie vėl dažnai iš žemės lenda. Kiti mano juos

16. Milžinas akmuo.

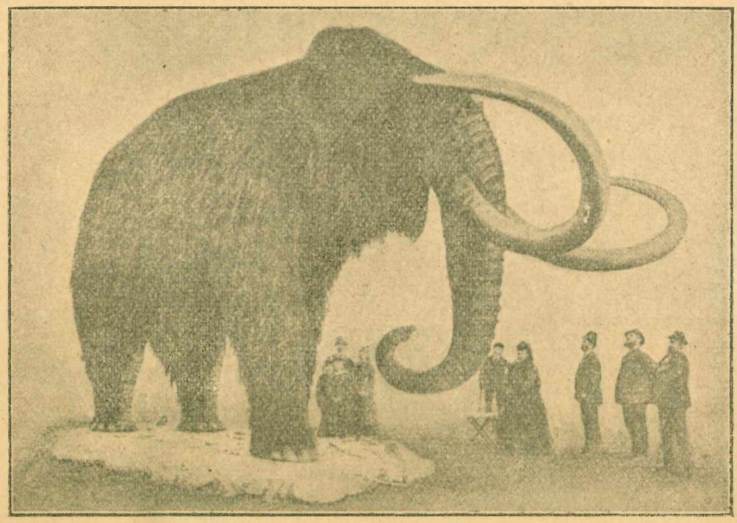
pačius savaime augant, o apie akmenis milžinus sakosi velnius juos sunešus bažnyčių durims užversti, tik gaidžiams pragydus tatai nepavykę. Kiti akmenys kai kam atrodo suakmenėję žmonės esą. Vis tai yra pasakos, kurios betgi rodo, jog mūsų žmonės supranta tuos akmenis nepaprastu būdu pas mus atsiradus. Mokslinin-

17. Jūra.

kai susekė, jog mūsų akmenys yra tokios pat medžiagos; kaip ir tų uolų ar kalnų, kurie yra šalyse į šiaurę nuo mųs. Jie yra tų uolų atplaišos. Bet kuo būdu jie pas mus bus atklydę? Į tai mokslininkai visai aiškiai atsako.

Pirm daugel tūkstančių metų mūsų šalis ir kaimynės buvusi jūros dugnas. Tuomet buvę ir anie, vėliau suakmenėję, sliekai. Jūrai nusekus ir žemei pradžiuvus, pas mus buvę taip šilta, kaip dabar šiltose šalyse kad

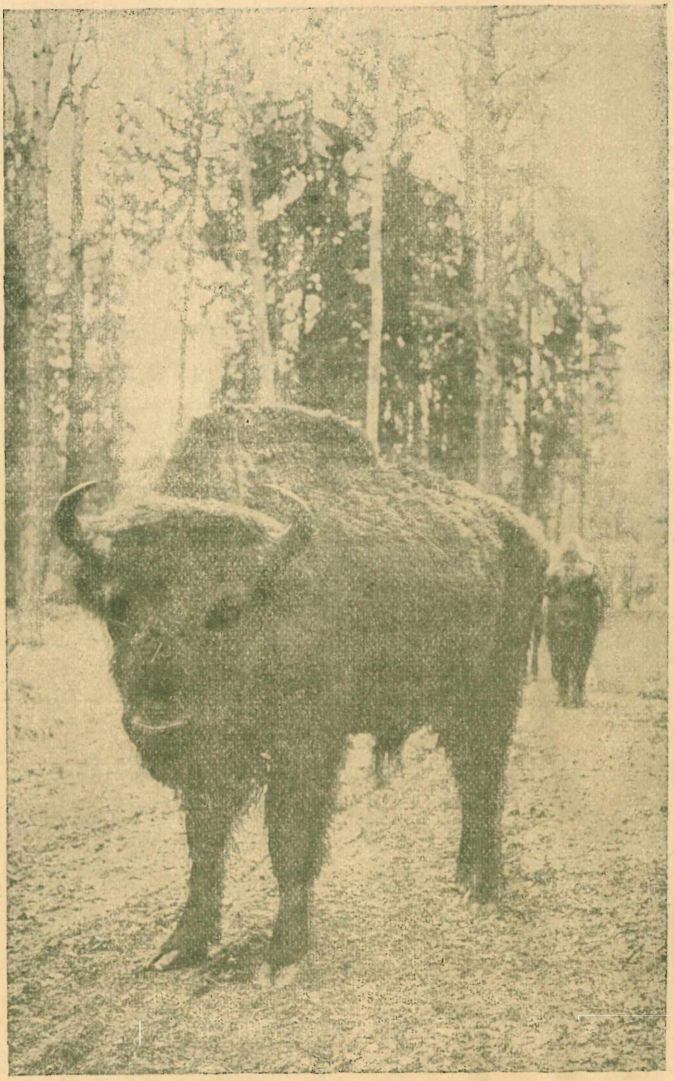

18. Mamantas.

yra šilta. Augę tokie augalai, kaip aukštosios palmės, kurios teauga šiltoje šalyje, didžiuliai paparčiai ir dar kitokie, kurių dabar niekur nebeužeiname. Po mūsų šalį bėgioję liūtai, nasaragiai ir kitokie šiltų šalių žvėrys.

Paskiau ėmę šalti. Visa šalis apsidengusi ledu, kuris, slenkdamas nuo šiaurės uolų bei kalnų, virtęs visa naikinančiu ledynu; tokie pavojingi ledynai, tik kur mažesni už aną milžiną, mūsų metu aukščiausių kalnų viršūnėse tėra užsilikę. Slenkdamas į mus, ledynas plėšęsis

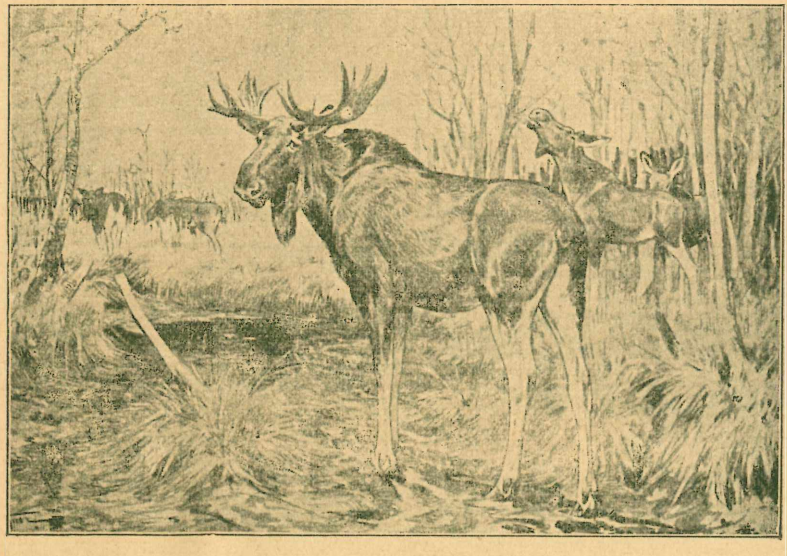
su savim uolų gabalus, kitus žvirgždžiais trupinęs, sumalęs, kitus sveikus su savim nešęsis. Išnykę po ledu šiltų šalių augalai ir gyvuliai. Jų vieton atsiradę tokių,

19. Žiobrys.

kurie nebijo šalčio. Tuomet tatai buvę mamantai, meškos milžinės, šiaurės briedžiai. Mažkas teaugę.

Nevieną tūkstantį metų ledas buvęs Lietuvą užgulęs. Kartą kitą orui įšilus, ledynas ėmęs tirpti ir vėl užsitraukęs, orui įšąlant. Antgalo betgi visai įšilę, ledas sutirpęs, tepalikęs tolimoje šiaurėje, nebe Lietuvoje, ir kalnų viršūnėse, kur ir dabar jį teberandame. Ledui tirpstant, ledyno nuo šiaurės atneštieji uolų akmenys jau tai atsigulę ten, kur dabar jie tebeguli, jau tai sutrupin-

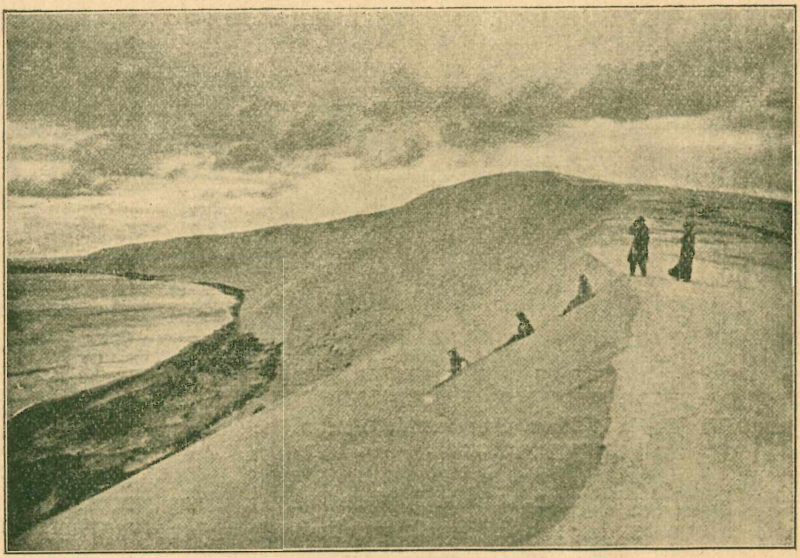
20. Briedžiai.

ti, sugrusti, lyg sumalti davę mums molio, smėlio, žvirgždžių. Kitur likę akmeningi laukai. Pasidarę daugybė vandens. Upės patvinę, atsiradę daugybė ežerų. Upės ir ežerai buvę tuomet daug didesni, negu dabar, vėliau nusekę, sumažėję. Kiti ežerai virtę pelkėmis, pasiliuosavusi gi nuo vandens, bet dar drėgna žemė virtusi puikiausiomis pievomis ir paaugusi didžiausiomis giriomis. Visa šalis, galima sakyti, buvusi vienui viena neįjojama neįvažiuojama tanki tankiausia giria, kurioje

meškos, taurai, žiobriai, šernai, briedžiai, laukinių žirgų ir vilkų gaujos dykinėję, gyvatės ir žalčiai šliužinėję. Dieną ir naktį, savaitę ir mėnesį per ją eidamas, tai saugodamo, tai gindamos nuo plėšriųjų žvėrių, tai vėl maistui juos mušdamas, klaidžiotum joje ir tiek.

Tokioje tatai girioje gyveno ir vargo mūsų bočiai.

Bet kur dabar anosios girios? Mūsų miškai ir šilai negali lygintis su senovės giriomis, miškų laputės ar voverės su meškomis ar taurais. Žiobriai tėra užsilikę didžio-

21. Kilnojamieji smėlys.

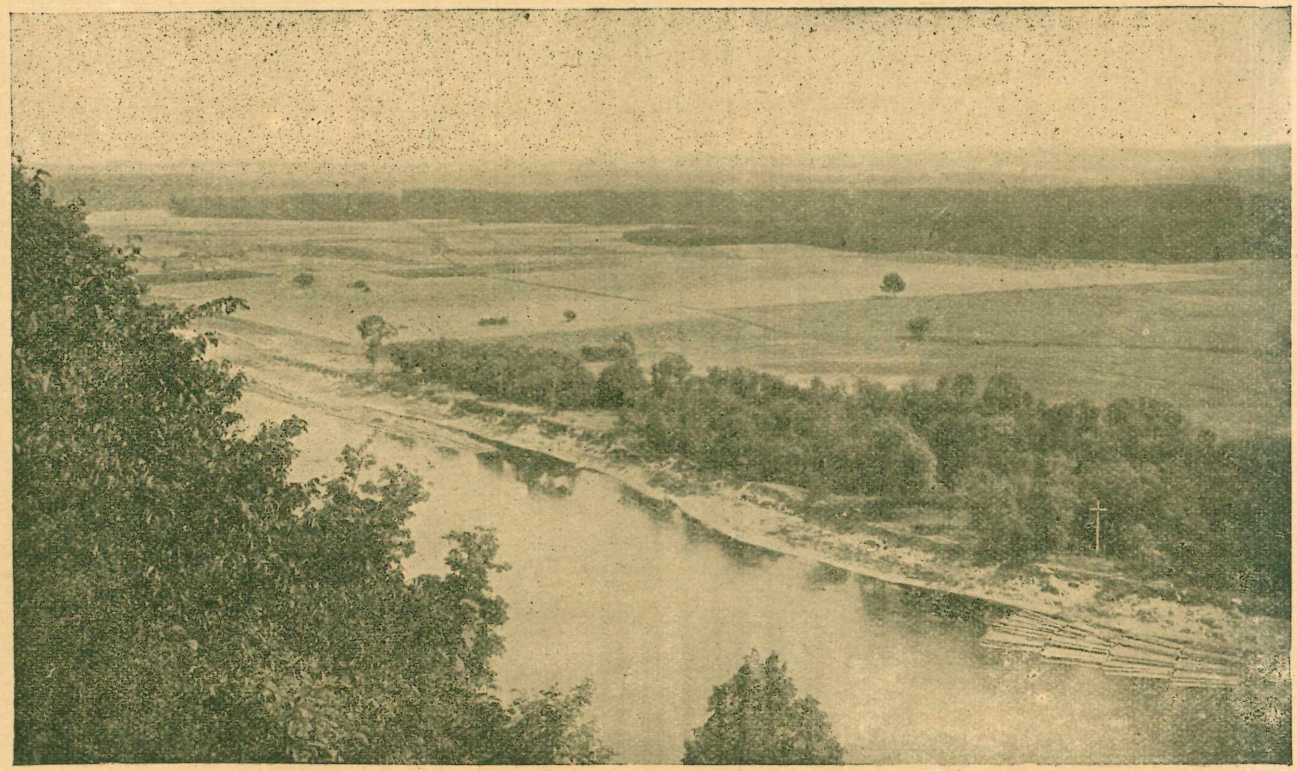
joje Baltvyžių girioje, dabojami, idant visai neišnyktų. Meškos išnyko pas mus pirm kelesdešimt metų, taurai pirm kelių šimtų, o ir apie vilkus vis rečiau begirdėti. Pirm šimto ir net kelesdešimt metų tebeturėjome dar nemažų, vėliau ponų iškirstų girių. Apie jas prisimena mūsų seneliai, pasakodami mums apie besislėpusius jose razbaininkų plėšikų būrius, sukilusius ponus ir jų žmones, kurie pirm kelesdešimt metų mušėsi tose giriose su rusais. Mūsų atminimu tebeturėjome dar gan gražių miškų, kuriuos per

karą vokiečiai yra iškirtę. Girių vietoje matyti vien kelmuoti laukai, kitur kilnojamieji smėlys.

Graudu ir liūdna pasidaro, prisiminus mūsų senovės šlamančias girias. Jų vieton tuščią lauką tematydamas, žmogus nekartą padejuoja: „Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę! kas jusų grože senobine tiki? kur gi puikybė jūsų pasidėjo? kur ramus jūsų ūžimas nuo vėjo, kai balto miško lapeliai šlamėjo, ir senos pušys šiūravo, braškėjo? Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės, katrų čiulbančių taip ramu klausytis? Kur jūsų žvėrys, gyvuliai, žvėreliai? kur žvėrių olos, laužai ir urveliai? Visa prapuolė, tik ant lauko pliko kelios pušelės apykreivės liko!.. Skujoms, šakelėms ir šiškoms nuklotą kepina saulė nenaudingą plotą, į kurį žiūrint taip neramu regis: lyg, tartum, rūmas suiręs, nudegęs, lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė, lyg kokio raisto apsvilus kemsynė!..“

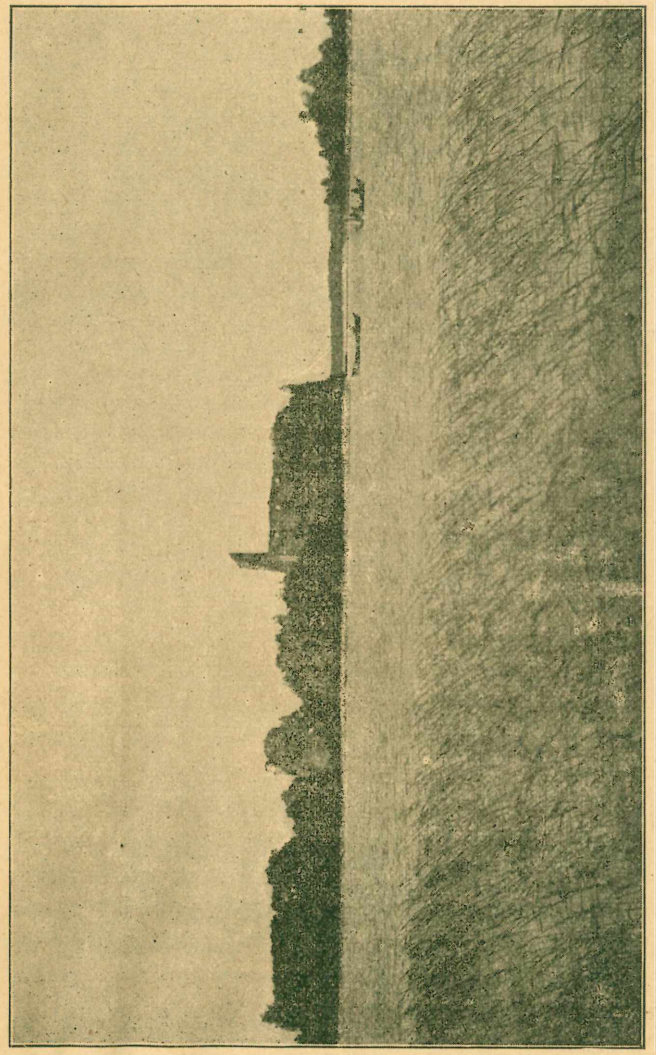
Vienas rašytojas gražiai aprašo, kaip atrodžiusios mūsų senovės girios: „Kas aprašys senovės girias, kokias lietuviai, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be kokių tarpkrūmių, vienu lieknu, it jūra, niuksojo?... Neįžengiami pušynai, eglynai, beržynai, ąžuolynai, nuo amžių amžiais suaugę, niuksojo, ir visi vienui viena giria buvo, upių tiktai ir upelių išvagota. Bet ir tos pačios upės ir upeliai buvo perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ir rudens tvanai tevokė. O jei kurių tenai smarkūs sriautai neįstengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirtę, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami, nuo amžių amžių žluksojo, it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydamies, pavandeniais įsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė.

Visas kraštas viena giria niuksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulys, bet ir žmogus negalėjo įlisti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos gulėjo ant kita kitos suraizgytos. Pražilę ąžuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, skroblai, uosiai, klevai pūvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsdami augantiems ant jų sūnums ir dukterims, keliais glėbiais jau neapkabinamiems. Lazdynai, alksnynai, blindynai ir kiti žarynai, it apyniai ant tvorų, ant jų kamienų ir stuobrų augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias druktas,

22. Upė.

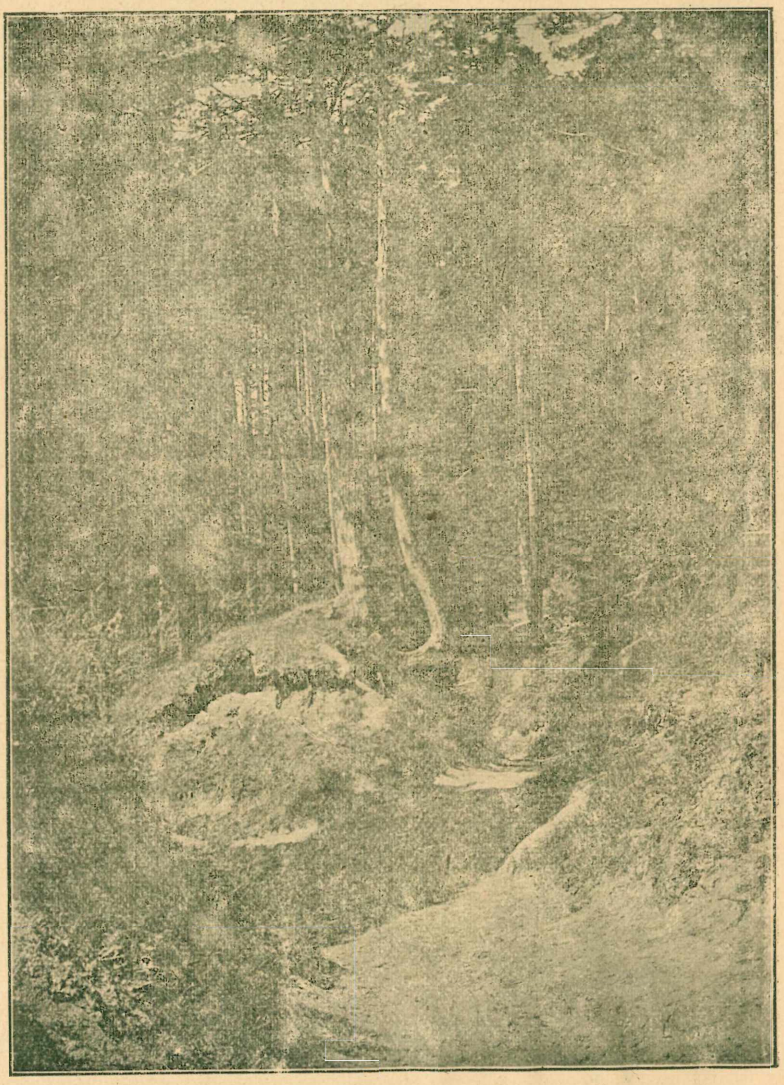
druktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų raizgiai sudrėbusias, tarp kurių apatiniosios pūvo, į žemę smeigdamos, o viršutiniosios tręšo, kita kitą sluoguodamos...

23. Ežeras.

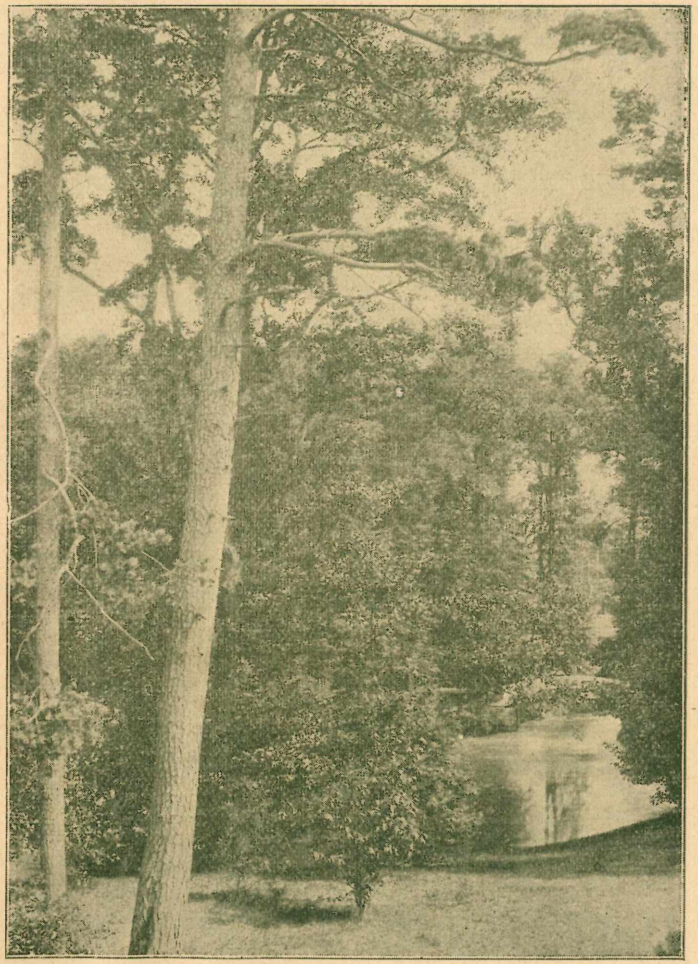
Žolės tenai nebuvo, tiktai atvašos ir atšalos, viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, glėbiais neapkabinamos, per kita kitą į padanges mušėsi —

jųjų viršūnių atsivertęs nepriregėsi; ąžuolai pražilę, šimtais metų savo amžių liknojantieji, savo barzdotomis šakomis, tarsi, viens kito karšatį ramstė. Liepynuose, beržynuose tas pats buvo; klevai, vinkšnos ir skroblai augdami, tarsi, ant kits kito skaidės, idant į vieną nesuaugtų.

24. Giria.

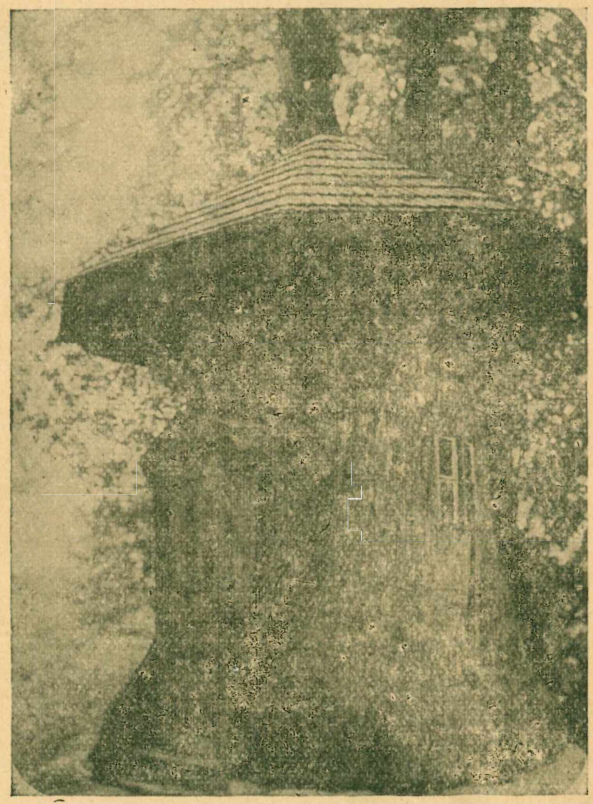
Trumpai sakant, vienur kupli pušynai, it nendrynai, kitur tankūs eglynai, it kanapynai, niuksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ąžuolynų, apušrotų jū-

25. Pušys.

riavo, it vilnys, į padebesius mušdamos. Keleivis keliaudamas, vilkų ar meškų suletintu taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo. Perskirą tarp dienos ir nakties tiktai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose siuvančių, ar po medžių

žiedus ūžiančių. Dieną saulės, o naktį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo. Lapams nukritus ar žiemą keleiviai žvaigždėmis kelią tesekė, nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovai tebuvo. Jau pagyvenus tenai, gaidžio ar šunies balsu namus savo tegalėjo atsekti. Darganoms dergiant, lietums čežant,

26. Ąžuolo kelmas (Baublys).

tenai nenušlapsi, negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todel neįžengiamos balos ir versmės, saulės spindulio neužgaunamos, nuo amžių burgėjo, kurios ir visų didžiausioms giedroms spiginant, niekados neišdžiūdavo.

Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti; ir jei kur pūgos ir pusnys kame-ne-kame nuo medžių jo įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu

niekaip negalėjo įeiti, nesgi, kaip žinom, nė kokio kelio nebuvo; todel žiemos laiku šunis pasikinkę važinėjosi upeliais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina...“

Ar neteko kam matyti iškastų ar išartų ilčių, dantų? kas bus matęs „velnio pirštus“? ar nėra jūsų apylinkėje didžiulio akmenio? ką žmonės apie jį pasakoja? ar ne bus kas girdėjęs apie Rambyno akmenį? apie Puntuką?

Kaip atrodo meška? žiobrys (ir tauras)? šernas? vilkas? ar bus kas girdėjęs apie Baltvyžių žiobrius? Papieškime juos.

Ar ne bus kas girdėjęs apie seniau buvusias girias? kaip jos atrodžiusios? ar ne bus kas girdėjęs apie senovės razbaininkus, plėšikus? apie mūsų žmonių mūšius su rusais? kas bus iškirtęs mūsų pažįstamas girias? Kas dabar yra mūsų žinomųjų girių vietoje, kas nėra buvęs miške? kas gali jam pasakyti, kaip atrodo miškas?

Ar visi būsime supratę senovės girios aprašymą? ko nebūsime jame supratę? kurių žodžių?

5. Giria ir žmonės.

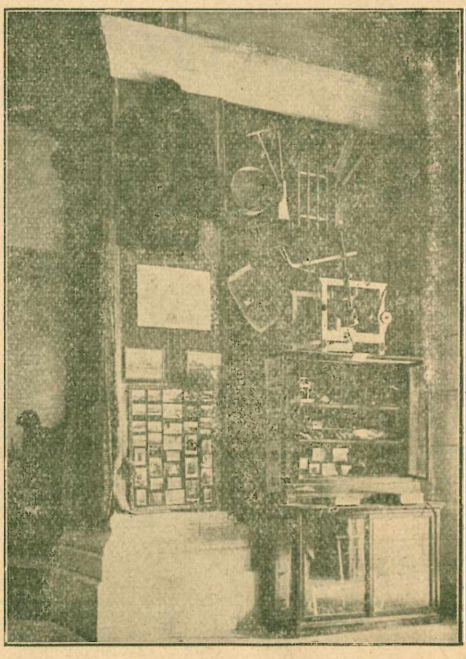
Giria dengė, gynė ir maitino žmones. „Miškas lietuvį, sako, kaip tiktai galėjęs, taip visados raminęs, visados mylėjęs: žvėrims, paukščiais ir vaisiais dengęs ir penėjęs, ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs“. Visokio turto teikęs jis žmonėms. „Girios buvo lietuviams nevien pirmoji pastogė ir uždanga nuo žiauraus oro, bet dar visų jų turtų klėtis, kurioje valgymas, apdaras ir lobis buvo pakleistas.

Bitės buvo jiems visų naudingiausias girių gyvulys, nes gi nešė *medų* ir *vašką* į dreves. Iš medaus jie darė *midų,* o vašką dažnai leido į svečią šalį. Giriose taip pat augo *apyniai,* kuriuos paupiais rinko nevien *alui* ir midui, bet dar atminamai vežė į mugę parduoti.

Paukščių ir *žvėrių mėsa* patys maitinosi, o nuo speigų ir darganų jų *kailiais* dangstėsi ir siaustėsi; tų negavę, tat *iš* liepos *lunkų* demblius *drabužiui* audė, jau *avalus* vyžojo, iš *mauknų palagus, pūnes* ir *lapi-*

nes sau dirbo, apynius *virkščiomis ir plaušomis bei vytimis* siūlėjo ir raišiojos. Iš tų pačių lunkų vijo taip pat *virves* ir namų padargą tiekė. Iš tošių, žievių, šaknų ir vyčių pynė ir siuvo namų stotkus, beje: *rakandus, kurvius, rėčius, sėtuves, pintines, kretilus* ir taip toliau. Žilvyčių, blindžių vytis virbgalių vietoje dėvėjo. Iš beržų ir klevų *sulą* leido, sakus, dervą ir degutą *žiburiui* tiekė.

Meškų, lūšių, briedžių ir taurų *kailiais* jau patys darėsi, jau *pluostų* ir *valčių* vietoje per upes keldamies naudojosi. Vebrų, sabalų, kiaunių, ūdrų *blomas* leido į svetimus kraštus, keisdamies jas reikalingais sau daiktais, beje: geležim ir druska. Pačius žvėrių *ragus* vienus ant kėsčių galų maustė ir *raguotines* dirbo, iš kitų gėrė, nuo ko iki šioliai geriamą stotkelį senu įpročiu *taure,* arba *tauragiu* tebevadina.

27. Medžio išdirbiniai.

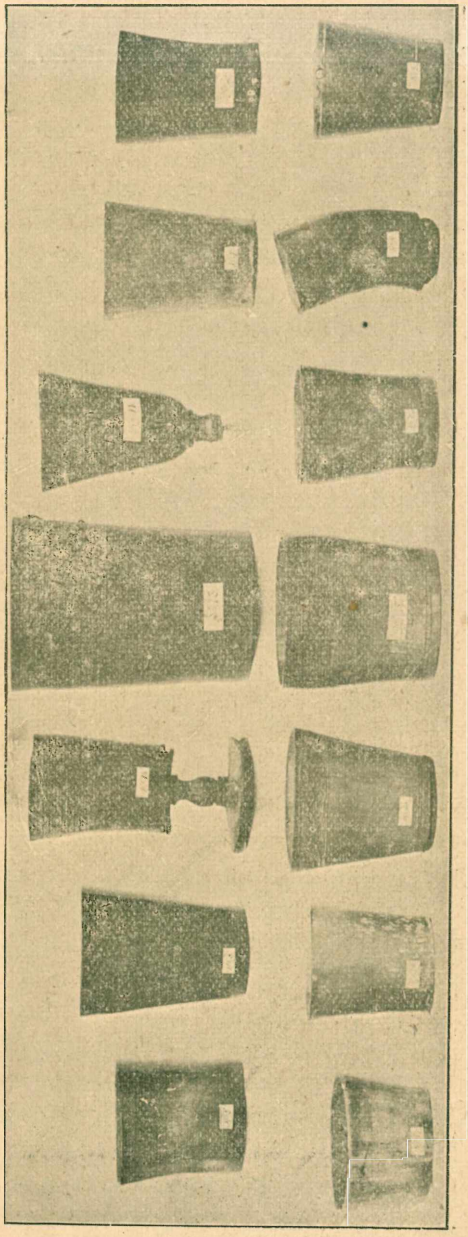
Uogos pačios ir *grybai* girioje augo. Ąžuolai, šermukšniai, ievos ir puteliai ten pat *vaisius* nešė, kuriais jau žmonės, jau paukščiai maitinosi.

Kas dar yra didžiau, girios juos *šildė* ir nevien nuo biaurių darganų, lietų ir speigų bei vėtrų, bet ir nuo pačių neprietelių glemžė. Kaip kad kitas tautas pilys, kalnai ir jūrės nuo neprietelių *gyniojo,* taip mus traškančios girios ir versmės".

Girios medė tiek tiekė mums visokių gėrybių, jog kiti juokėsi iš mūsų bočių: jie daręsi netik medinius kaminus, bet turėję dar medines žvakes (balanas) ir medinį cukrų (medų aviliuose). Girion įjoję kirvį teturėdami, išten išvažiuodavę vežimu, kurį be geležies visą sau pasidarydavę, taip pat visus pakinklus iš medžio.

Todel žmonės dideliai brangina ir myli girią ir jos medžius: stiprų, storą, ilgaamžį ąžuolą šimtšakėlį, žalią liepą liepatėlę, gražią eglę, gluosnį ir kitus. Apie tuos medžius nupasakoja įvairių pasakų. Graži yra *pasaka apie eglę.*

Senas ūkininkas turėjęs tris dukteris, kurių viena Eglė vadinosi. Kartą joms besimaudant, į paliktus ant kranto Eglės marškinius

28. Rago taurės ir taurelės.

įsirangęs žaltys, kuris tesutikęs išlįsti, jai pasižadėjus už jo tekėti. Kuriam laikui praėjus, ūkininko kieman atknibždėjęs visas žalčių pulkas, ir tėvai noromis nenoromis turėję leisti dukterį. Žaltys-jaunikis buvęs gražus turtingas žalčių karalius, už kurio ištekėjusi ji gyvenusi po jūra linksma ir laiminga.

Eglė sulaukusi trijų sūnų—Ąžuolo, Uosio ir Beržo ir vienos dukters — Drebulės. Vaikams prisispyrus giminę atlankyti, vyras visokius sunkius darbus jai duodavęs, kad tik pas save ją sulaikius Tačiau jai pasisekę visus juos atlikti. Atsisveikinusi su vyru devynioms dienoms, vaikais vedina ji išėjusi savo tėviškėn.

Ją pamatę, tėvai ir visa giminė dideliai pradžiugę ir nieku būdu nenorėję jos atleisti. Pasiimdami paskyrium kiekvieną jos vaiką, jie pliekę ir kankinę jį, reikalaudami, kad šis pasakytų tėvo vardą. Nė vienas brolių nepasakęs, tik sesuo išsigandusi ir visa papasakojusi. Tuomet žaltienės broliai, paėmę dalgius, pajūry iššaukę žaltį ir užkapoję.

Sutartosioms dienoms išėjus, žaltienė atsisveikinusi su visa gimine, nuėjusi pajūrin ir šaukusi vyro įsakytais žodžiais:

„Žilvine, Žilvinėli! jei tu gyvas — pieno puta, jei negyvas — kraujo puta!“

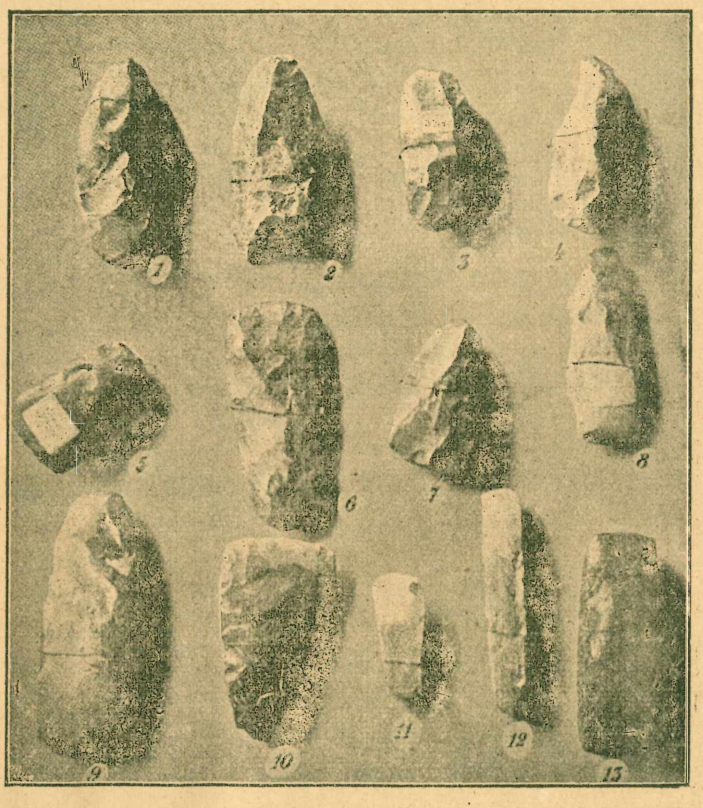
Ir atliūliavusi su bangomis kraujo puta, ir jos vyro balsas pasakęs jai, kas jį įdavęs ir kas užmušęs. Apsiverkusi žaltienė ir tarusi dukterei:

„Kad tu pavirstum į drebulėlę, kad tu drebėtum dieną naktelę, kad tau išpraustų lietus burnelę, kad iššukuotų vėjas galvelę!“

O save ir savo vaikus ji užsikeikusi kiekvieną savo vardo medžiu virsti. Ir virtusi ji liūdna egle—našle, jos stiprūs, drąsūs sūnūs — ąžuolu, uosiu ir beržu, o duktė—bailia, vis drebančia drebule.

Taip mylėdamas savo girias, tokias gražias pasakas apie medžius nupasakodamas, „dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino“: miela jam ir graudu „Miškas ūžia, verkia, gaudžia, vėjas žalią medį laužo; nuliūdi-

mas širdį spaudžia, lyg kad replėmis ją gniaužo“. Žiūrint į iškirstus miškus, prisimena jam senosios girios, prisimena senieji laikai:“ „Kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų kalnai ir maži kalneliai; tenai Lietuva per amžius buvo, kaip sako mūsų seneliai; ten miškai snaudė,

29. Akmens kirviukai ir kaltai.

ten meškas gaudė kasdien lietuviai iš seno; ūžė, braškėjo medžiai nuo vėjo ten, kur lietuviai gyveno“. Ir klausia jis liūdnas: „Girios tamsios, jūs galingos, kur išnykote, plačiausios? dienos praeities garsingos, kur pradingote, brangiausios?“.

Seniau žmonės sakė: „Giria buvo, kuomet mųs dar nebuvo; mųs nebebus, o giria kaip buvusi vis tebebus!“ Tad degino ir kirtosi sau medžių kiek tinkami. Tuo tarpu neįžengiamos neįjojamos girių girios ėmė virsti atskirais miškais ir šilais, per kuriuos skersai ir išilgai ėjo keliai ir keleliai. Miškeliai ir šileliai ėjo retyn. Jų vietą užima dažniausia kelmai pliki ir išdirbti laukai Taip girioms nykstant, žmonės jau nerimsta, kas bus toliau. Jie pasakojasi dargi pasaką apie milžinę mergaitę, kuri seniau gynusi girias ir rodžiusis žmonėms, apsidengusi meškiena, dideliu lanku už nugaros. Kartais ji ir dabar pasirodanti apsiašarojusi, nebeturinti nei meškos kailio nei lanko. Bent ką pasitikdama, ji raudojanti:

„Lietuva yra miškuose! kirskite miškus: iškirsite miškus, nebus Lietuvos! kirskite, kirskite!“.

Ką giria yra davusi mūsų žmonėms? kas mūsų yra matęs dreves? lunkų demblius (karnų plaušinius, mauknas)? palagus? pūnes (budas)? lapines (palapines)? kas mūsų yra statęsis budas? kaip statosi jas mūsų piemenys ir skerdžiai? pas ką mūsų krepšį vadina kurviu? kurių medžių sakai tinka degutui ir smalai?

Kaip mūsų bočiai per upes kilnojosi? ar nei pas vieną mūsų pluosto (plausto) kitaip nevadina?

Kurių žvėrių blomas (kailinius) paprastai žmonės dė visi? iškur dabar žmonės kailiniams vežasi meškų, lūšių ir kitų girios žvėrių kailių?

Papieškime kiekvienas išskėstą raguotinę ir tauragį. Kam buvo vartojama raguotinė? kas bus matęs medinę taurę? kas buvo ant jos išdrožta? ar sena ji buvo? kurie metai buvo ant jos išdrožti?

Kuriuos medinius išdirbinius pardavinėja dabar mugėse (turguose)? Ką kas moka iš medžio pasidaryti, teparodie savo darbą.

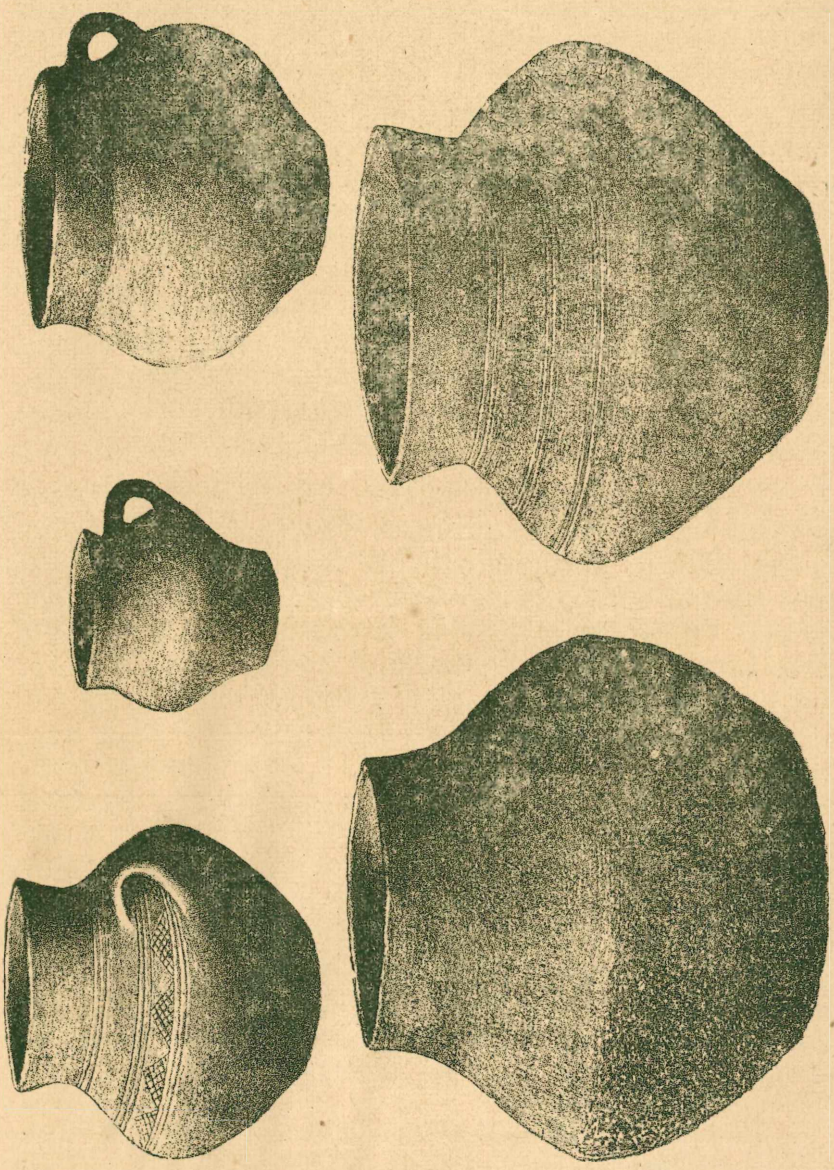
Kuo būdu, girion įjoję kirvį teturėdami, iš ten išvažiuodavę vežimu?

Kokias pasakas pasakoja žmonės apie ąžuolą, liepą, pušį, kitus medžius? ką dainuoja apie ąžuolėlį-šimtšakėlį, beržėlį-svyruonėlį, klevelį mirgančiais lapeliais, liepelę devyniomis palinkusiomis šakelėmis?

Ką jaučianiės, būdami miškė?

Kas bus girdėjęs pasakojant apie dejuojančią del miškų kirtimo milžinę?

Kuo kenkia Lietuvai girių naikinimas?

30. Puodynės — iškasenos.

6. Trys amžiai.

Medis, jo žievė, tošė, lunkas, maukna — visa *medė* davė mūsų bočiams daugybę *medžiagos* įvairių įvairiausiems dirbiniams: visokiems uždangalams nuo šalčio ir lietaus (palapinėms, budoms, trioboms), namų rakandams (suolams, lovoms, stalams), indams (puodynėms, pintinėms, rėčiams), darbo įrankiams (kastuvams, arklams), ginklams (mietams, durekliams, lankams), laivams-kaladėms, net virvėms, drabužiams, avalinei. Ko trūko, dirbdinosi sau iš „medės paukščių“ (girios žvėrių ragų, kaulų ir kailių. Vienų betgi medžiagaliu bei ragu nevisa teapžiosi! Juk iš medžio pasidarydami visą vežimą net su pakinklais, negi mediniu kirviu tatai mūsų bočiai pasiekdavę! Daugeliui daiktų, ypačiai *darbo įrankiams*, jie turėjo imtis kitokios negu medį ar kaulą, *kietesnės medžiagos*.

Tokiai medžiagai dirbiniams yra dabar vartojama geležis, plienas, varis, misingas. Atveža mums geležies iš kitų kraštų, kuriuose yra jos rūdų. Kalviai iš geležies nukala ant priekalo įvairių žmonėms reikalingų daiktų. Didesnius ir sunkiau nukalamus daiktus atlieka pabrikai. Turime tad geležinių kirvių, dalgių, kaltų, ašių, grotų (languose), katilų, gelžkelio relsų, telegrafo vielų, visokių mašinų. Karo metu užgrobę mūsų šalį, vokiečiai buvo paleidę į mus 1, 2 ir 3 kapeikų geležinių pinigėlių. Dideli pabrikai sugeba geležį paversti plienu, kuris yra lankstesnis už ją, patogesnis dirbiniams. Kiti daiktai, seniau padaromi iš geležies, dabar iš plieno yra atliekami. Gauname pirktis plieno peilių, grąžtų, plūgų, plunksnų, kardų... Iš vario, kurio irgi gauname iš svetur, mažiau pasidarome; jis yra daug trupesnis už geležį. Turime varinių katilų, puodų, pirm kelerių metų ir rusiškų varinių pinigų. Iš perdirbto misingui vario turime misinginių virdulių, skardžių triūbų.

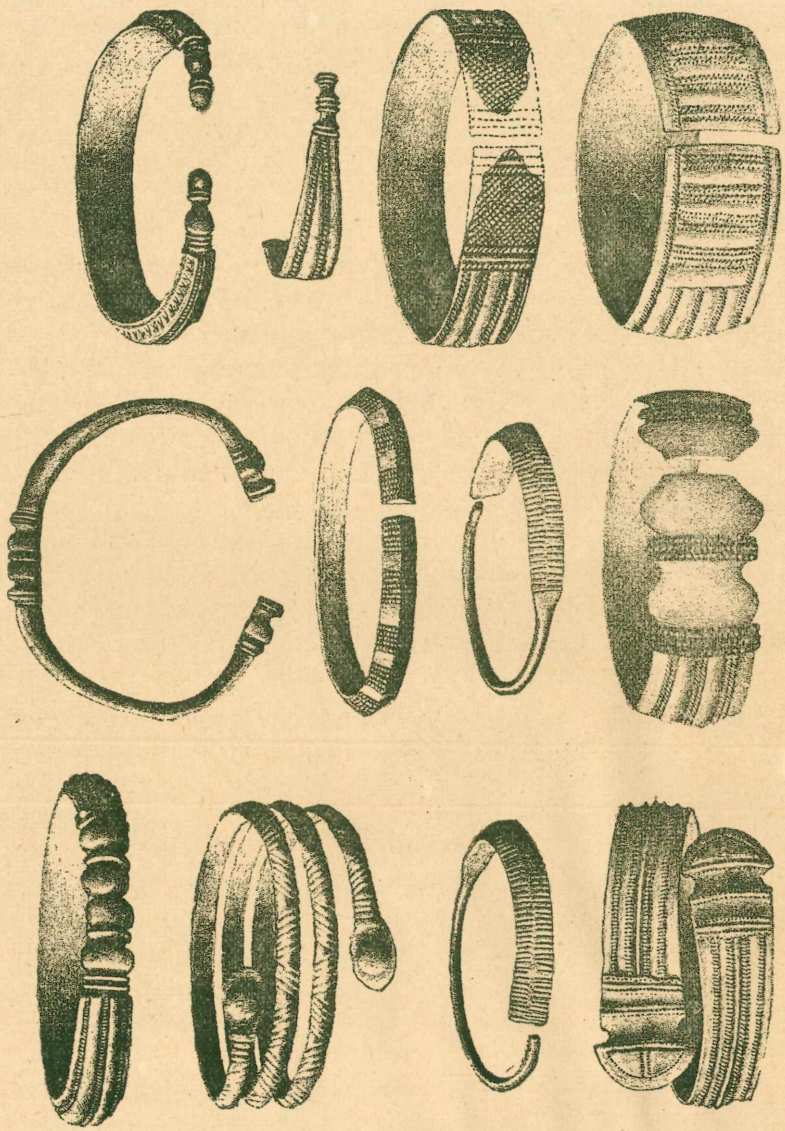
Plienas ir misingas neperseniai dar teprasimanyta. Geležį ir varį žmonės pažinti pažįsta nuo senų laikų,

tik seniau nemokėjo iš jų gamintis tokių tobūlų daiktų, kaip dabar jie kad gaminasi. Ne kiekviename krašte yra vario ar geležies rūdų, nevisur pigu jos gavus. Tad netik pas mus, bet ir kituose kraštuose, kad ir Vokioje, Lenkuose ar Rusijoje, buvo laiko, kuomet geležies nei vario žmonės dar nežinojo, nemokėjo nei jų iš rūdų gauti nei kad ir gavę, jais verstis. Be medžio ir kaulo, dirbiniams jie vartojo tuomet medžiagą, kurios aplinkui kiek tinkamai turėjo: akmenį ir molį.

Užjūrių šalyse tebėra dar laukinių žmonių, kurie nepažįsta geležies ir visa ką gaminasi iš akmens, medžio, kaulo ar molio. Panašius įrankius, ginklus, papuošalus, iš tokiospat medžiagos padarytus ką ir laukinių, senų senovėje turėjo ir mūsų, mūsų kaimynų ir visų pasaulyje dabar gyvenančių žmonių bočiai. Apie seniausius mūsų bočių daiktus sužinome, rasdami jų surūdėjusių, sveikų ar sutrupėjusių, savo piliakalniuose besikasdami arba net šenten laukuose, ypačiai paupiais, begulinčių. Randame juose apskaldytų, išlygintų kieto titnago akmens kirviukų išgręžtom skylėm, į kurias įmaudavę medinius kotus, ir akmens kirviukų bei kaltų be skylių, kuriuos įsprausdavę į perskeltus kotus. Tai buvę svarbiausi senovės žmogaus įrankiai, kuriais jis kuone visus sau reikalingus daiktus pasidirbdavęs, žemę lyg kapstuku kasęsis išdirbęs, pavojui ištikus gynęsis nuo žvėries ar priešo. Be kirvių ir kirviukų, jis turėjęs dar akmeninius peilius, adatas, įėtis, vilyčioms ašmenis, vašelius žuvims gaudyti, net visokius akmens papuošalus—karolius, karolėlius ir visokias kulipkėles. Kitus tųjų daiktų, kaip adatas, ylas, kaltus, iešmus, įėtis, papuošalus, ypačiai puikius vašus, mūsų bočiai mielu noru ir iš kaulo darydavęsi. Tuo metu jie gaminęsi sau ir pirmąsias puodynes, moliu aplipindami pintines, ypačiai ąsuočius vandeniui.

Tą laiką, kada žmonės sunkiu, varginančiu darbu daiktus sau daręsi, be medžio, dar iš akmens ir kaulo, vadiname *akmens amžiumi*. Tas amžius, sako, pasibaigęs pas mus pirm pusantro tūkstančio metų, kada mū-

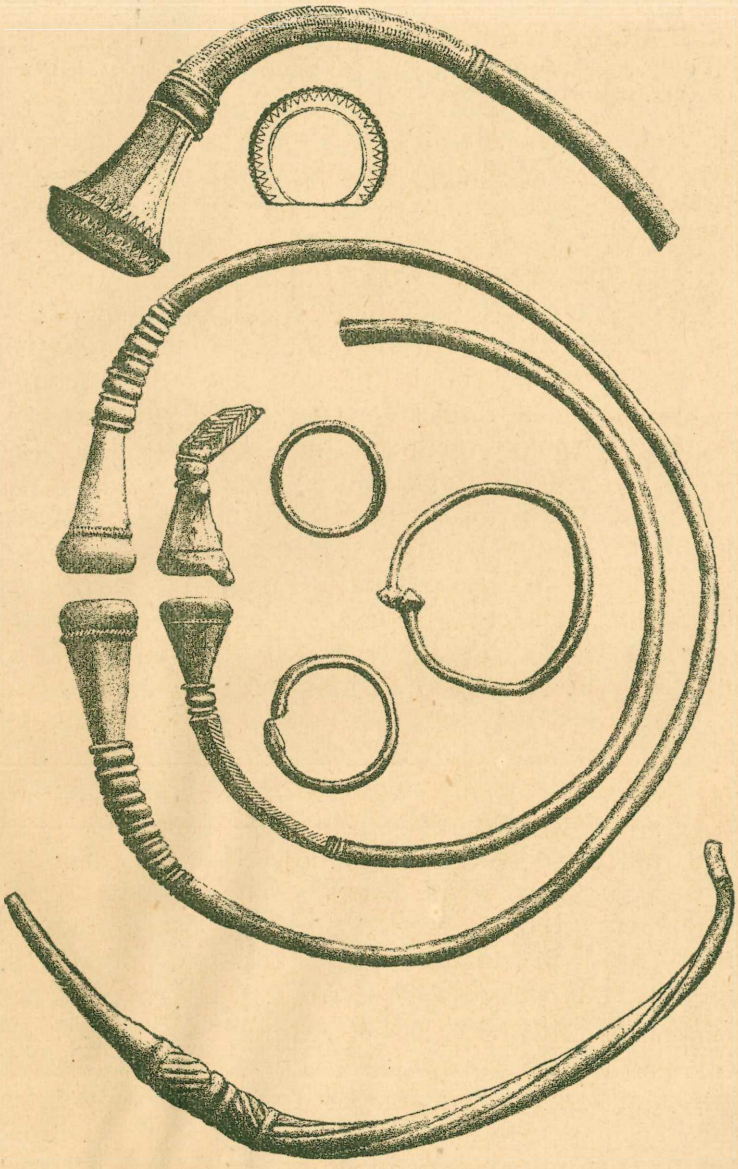
sų bočiai, kaip ir jų kaimynai, ėmę dirbiniams vartoti ir kitokios medžiagos: vario ir ypačiai žalvario.

31. Žalvario apyrankiai.

Varis sujungtas su cinu duoda žalvarį, kuris už varį yra daug kietesnis, tvaresnis ir skardesnis. Todel

iš vario seniau ir dabar daug mažiau dirbama, negu iš žalvario.

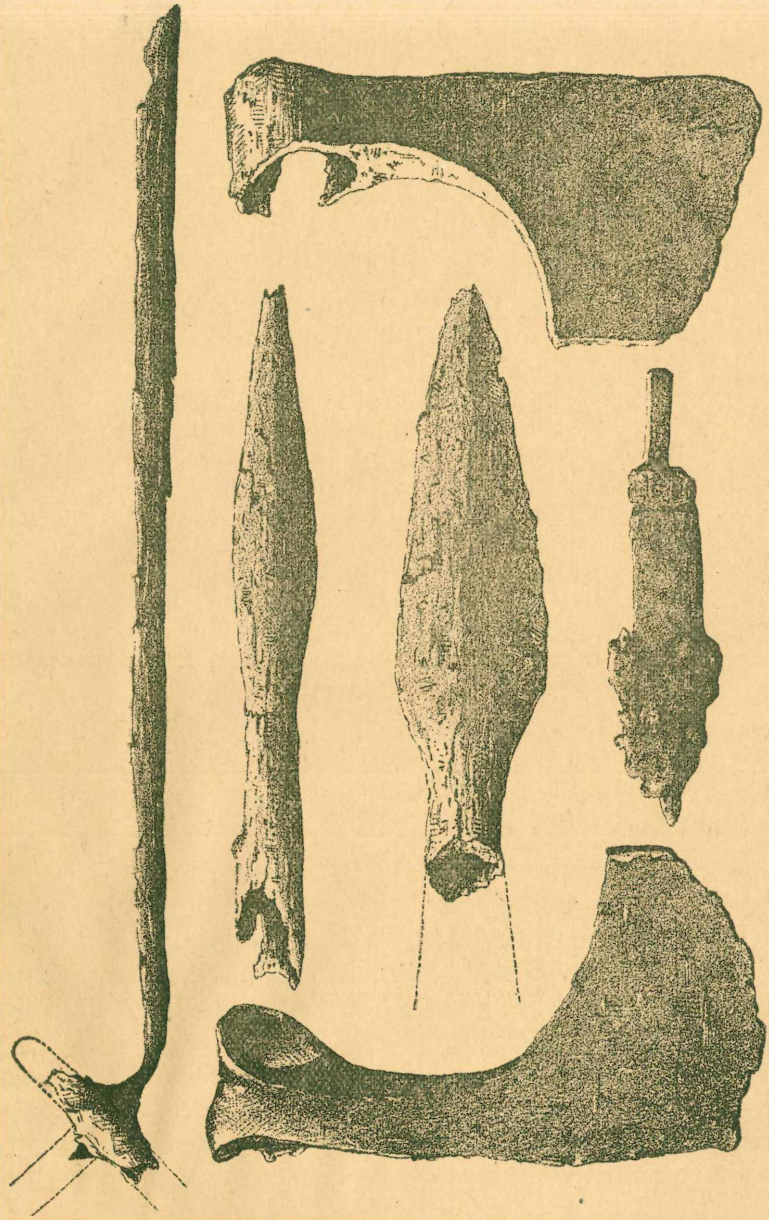
32. Žalvario apykaklės, sagtys ir žiedai.

Tuosepat piliakalniuose, kuriuose randame akmens kirviukų ir kitokių akmens dirbinių, randame taippat, dažnai net daug daugiau, žalvario dirbinių. Pasitaiko tarp jų vienas kitas kirvis, kardas, peilis, jėtis, bet daugiausia esti žalvario papuošalų: sagtys, sagelės, kabės, špilgos, apyrankiai, karančios retežių apykaklės, grandinėlės, žiedai, kankalėliai. Kiti jųjų yra pasidabruoti, gintarais sagstyti. Pasitaiko karolių, molinių indų—geresnio darbo, negu akmens amžiuje. Tą laiką, kada, be medžio, akmens ir kaulo, gamintasi pas mus žalvario dirbinių, vadiname *žalvario amžiumi*. Tas amžius pasibaigė pas mus tūkstantį metų atgal. Tuomet prasidėjo *geležies amžius*, kuriuo ir mes dabar gyvename. Piliakalniuose, greta žalvarinių, kartais ir akmeninių daiktų, esti jau daug geležinių ginklų (jėčių, dureklių, kardų), darbo įrankių (iešmų, kaltų, peilių, piūklų, kirvių, skiltuvų), esti ir papuošalų.

Tad mūsų bočiai įvairiems dirbiniams visados vartojo medį, kaulą ir molį. Akmenį seniau daugiau, paskiau vartojo tik mažiau, bet ir dabar juo naudojasi vienam kitam daiktui (girnoms). Žalvarį labiau vartojo papuošalams, negu ginklams ar darbo įrankiams. Geležį vartojo ir tebevartoja ginklams ir kitiems dirbiniams. Mūsų metu žmonės vis labiau griebiasi plieno.

Senovės ginklus, akmens, žalvario ir geležies dirbinius, visokius padargus, papuošalus renkasi mokslininkai tam tikruose namuose, kuriuos vadiname *muzėjais*. Tokių muzėjų turime Vilniuje (Lietuvių Mokslo Draugijos muzėjus ir kiti), Kaune. Tų senovybių rinkiniai leidžia mokslo žmonėms lyginti surinktuosius daiktus su kits kitu, su kaimynų ir laukinių dirbiniais, ir jie stengiasi iš jų susekti, kuomet bus buvę jie pagaminti, ar bus jie mūsų bočių padirbti ar atvežti iš svetur, vadinasi, kaip sumanūs bus buvę mūsų bočiai, ko patys per save bus pramokę ir ko iš kitų patyrę. Kiekvienas radinys yra mokslininkui brangus ir todel nereikia jis niekinti ar pas save slėpti, bet, progai pasitaikius, duoti jis kuriam mūsų muzėjų, idant matytų ir

naudotųsi juo visi, ne vienas kuris. Kitam mums atrodąs mažmožis mokslininkui kartais labai daug aiški-

33. Geležiniai kirviai, kardas, jėtys, peilis.

na, pasako. Mokslininkai betgi prašo, šį ar tą muzėjun ataduodant, daiktui prikergti raštelį, kuris sakytų, kame, kuomet ir kieno šis daiktas yra rastas.

Pirm šimto metų vienas mūsų rašytojas parpūvusio ir griuvusio ąžuolo viduryje, pasistatęs kamieną, pasidarė sau trobelę, kurioje surinko nemaž senovės daiktų. Ten buvo senovės šarvų, kardų, durtuvų, piautuvų, žalvario ir sidabro papuošalų (sagčių, žiedų, auskarų), pinigų. Tai buvo tikras, kad ir mažas, muzėjus. Tas rašytojas vadinosi *Poška*, o jo ąžuolas ir muzėjus Baublys (26. pav.). Poškai mirus ir giminei surinktųjų radinių nebebranginant, viskas niekais nuėjo. Pati trobelė kad ir yra išlikusi, bet tuščia.

Kuriuos esame matę geležinius daiktus? plieninius? varinius? misinginius? kuriuos daiktus kala mūsų kalviai? kaip atrodo pabrikas? kas mūsų bus jame buvęs? kaip gaunama geležies ir vario?

Kas mūsų bus matęs piliakalnį kasant? kas bus matęs akmens kirviuką? akmeninį peilį? ką mūsų piemenys darosi iš akmens, o ką senovės žmonės? kaip akmenyje skylę išgręžus? ką daromės iš akmens?

Kas mūsų bus matęs kokį žalvarinį daiktą? kaip atrodė žalvarinės sagtys, apyrankiai, grandinėlės?

Kas mūsų bus muzėjuje buvęs? ką tenai matęs? kas bus Baublį matęs? ką bus apie Baublį girdėjęs?

Papieškime, kuriuos būsime prisiminę, senovės daiktus. Jei nebūsime jų matę, nusipieškime iš paveikslėlių.

7. Ugnis.

Nei geležinio, nei plieno, nei žalvario daikto nepasidirbdįsime be ugnies. Ir šiaip jau ugnis labai svarbu mūsų gyvenimui. Ugnis mus šildo, valgį verda, kalvėje ir pabrike geležį įkaitina ir leidžia ją įvairiausiems dirbiniams nukaldinti; stumia traukinį, garlaivį, automobilį, aeroplaną, tad kilnoja mus iš vietos vieton; žiburiu mus šviečia. Kur žvelgiame, visur ir visa iš ugnies pareina. Mažiausio daikto nepasigamįsime be ugnies! Drabužiams pasiūti ugnies lyg ir nereiktų; be adatos gi jų nepasiūsim, o kas adatą sau be ugnies pasidirb-

dįs? Statomės namus iš medžio ar iš plytų, ne iš ugnies; betgi kirviu, kurio be ugnies nepasigamįsime. Ugnies visur gausi, nuo balanos ar nuo degtukų, kurių nusiperkame kiekviename kromelyje, tik dabar, karo metu, daug brangiau už juos užmokėsime, negu pirm kelerių metų. Žmogus be ugnies anei krust; nė gyventi, rodos, negyventų!

O delto buvo laiko, kuomet jis turėjęs verstis be ugnies, nemokėdamas dar jos gautis. *Patys pirmieji akmens amžiaus žmonės ugnies dar nepažinojo.* Skurdus, šaltas ir tamsus buvo jų gyvenimas. Naktį kur prisigūžę patamsėse, bijojo pasijudinti, aplinkui girdėdami baisus plėšriuočius staugiant ir kriokiant; viskas jiems atrodė baisu, slėpininga. Šaltu metu jie šalo, kad ir kuo prisidengę, ugnies nesušildomi. Jie maitinosi žaliais grybais ir šakniavaisiais, žalia žvėrių mėsa, jų smegenimis ir krauju. Akmenį darbui teturėdami, iš akmens, kaulo bei medžio tik ilgu, varginančiu darbu teįstengė pagaminti pačius pirmuosius, nepatogius ir nedailius įrankius. Žalio molio puodynės, kad ir apdžiovintos, neilgam tebuvo.

Kaszin ar ilgai bebus buvę žmonės be ugnies, be šviesos. Piliakalniuose ir šiaip kur randame senovės žmonių gyvenimo žymių bei palikimų, kuone visur jau gauname ir anglių ir pelėnų rasti, kas rodo juos ugnį jau pažinus. Tad topat akmens amžiaus, kad ir ne patys pirmieji, žmonės ugnį jau turėję. Mūsų gi metu net labiausiai atsilikę nuo mųs laukiniai žmonės, kurių kiti gyvena taip, kaip mūsų bočių bočiai tebus gyvenę, gaunasi ugnies.

Kaip bus gavę žmonės pirmąkart ugnį pažinti, nežinome. Gal vienur kur, perkūnui ažuolan trenkus ir uždegtą pargiovus jį ant kitų aplink savaime parkritusių sausų medžių, nuo degančios liepsnos bus jie šakų ir šakalių prisideginę. Kitur gal gavę ugnies kibirkšties, skeldami titnagu į akmenį. O gal kantriai valandų valandomis trindami kits kitu du šakalėliu ar vienu gręždami kitą...

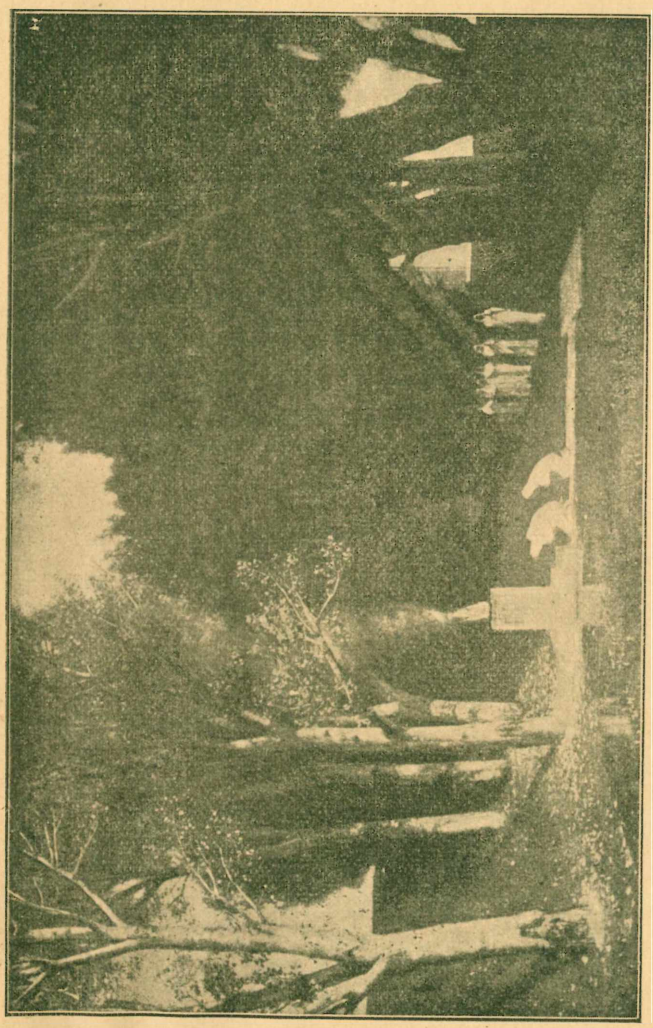
Vienu ar kitu būdu gavę ugnies, žmonės jau išmoko pagerinti sau gyvenimą. Naktį laužus uždegę, neprisileido žvėrių ir ramiai sau miegojo. Ugniavietę susitaisę, statėsi jau patogesnes, *šiltesnes trobas* ir nenoriai jas mesdavo, kitur keldamies. Prie ugnies *šildėsi,* vakarais ilgiau nėjo gultų, pasakodamiesi kits kitam, ką dieną buvo prityrę ar girdėję apie savo bočių darbus. Ugnyje *kepė mėsą, virė* visokius valgius; daugiau jų

34. Bočiai gaunasi ugnies.

mokėjo pasigaminti ir įvairesnių. Iš *apdegto molio* dirbdinosi tvirtesnių ir patogesnių puodų. Nudeginę girios plotą, jos pelėnose *sėjosi javų,* sodinosi daržovių. *Ėmė,* pagalios, ugnyje *perdirbinėti* iš rūdų išgautąjį *varį ir geležį,* kalti juos ir dirbdintis daiktus; akmenimi ėmė kratytis. *Žmonėms pasidarė šilčiau, šviesiau, ramiau, patogiau ir linksmiau* gyventi, negu pirma.

Nepigu buvo visgi ugnies gauti ir ją laikyti. Troboje ją saugojo seniai ir moterys, kad neužgestų. Užgesus reikdavo bėgti kur iš kaimynų jos parsinešti.

35. Šventoji ugnis ir vaidilutės.

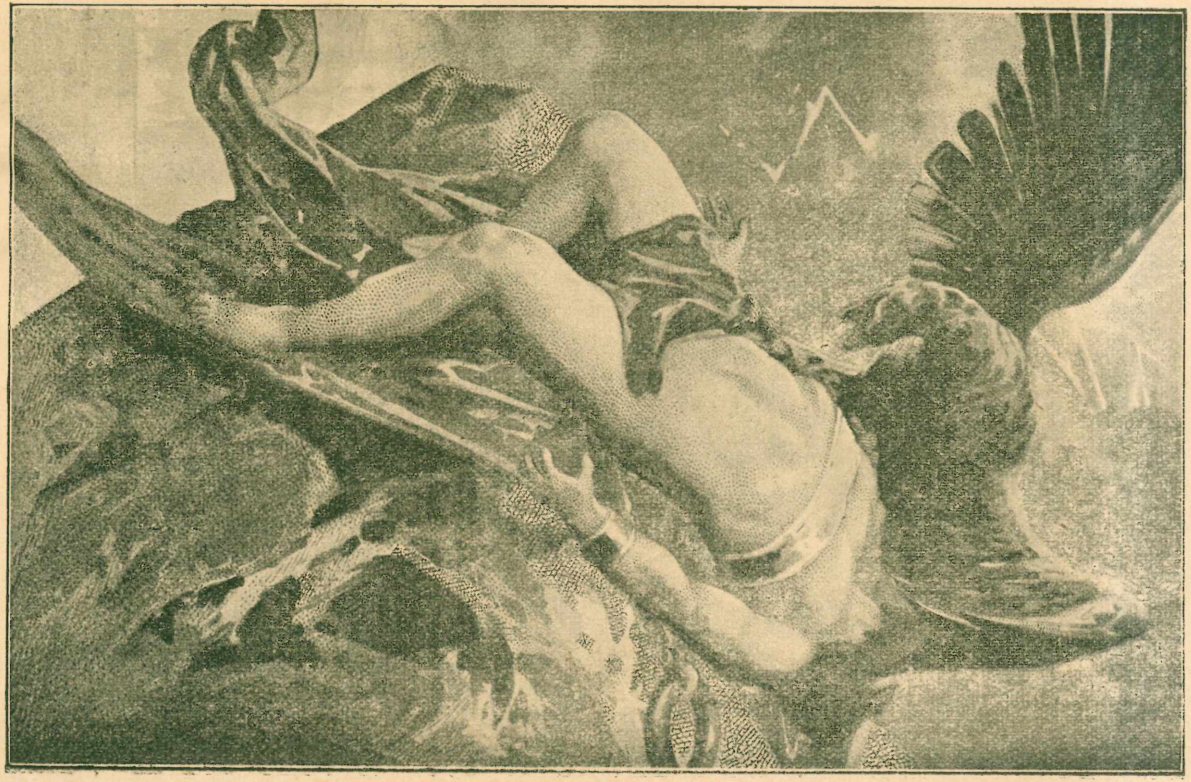
Sunkiai jos gaudami ir užlaikydami, brangino pačią ugniavietę, nemielai ją apleisdavo. Mylėjo ją ir gerbė atsimindami, jog nekartą ne vien patys, bet ir visa jų

giminė, mylimi tėvai ir bočiai, prie jos šildėsi ir šnekučiavo. Todel, žiūrėdami į ugnį, prisiminė mirusias gimines, lyg matė jas pačias prie ugnies besišildant. Kai kurių vietų ugnis ypačiai buvo branginama ne vien tų, kurie tenai gyveno, bet ir kaimynų, net ir toliau gyvenančių žmonių. Tai ten, kur gyveno žili, visų mylimi ir garbinami seniai, kurie daug matę ir prityrę mokėjo atėjusiems daug ko papasakoti iš žmonių praeities, nelaimėje žmonėms padėti ar bent nuraminti, kiekviename atsitikime nurodyti kas reikia daryti. Tokių vietų ugnis buvo vadinama *šventąja ugnimi.* Ją dabojo, be senių, dar mergaitės—*vaidilutės*, kurios pasižadėdavo visą savo amžių ją saugoti ir neapleisti.

Visi senovės žmonės brangino ir mylėjo *ugnį* lyg savo *mokytoją* ir geradarę, bet ypačiai mūsų bočiai. Gyvendami dažnų lietų ir šalčių šalyje, jie labiau už kitus buvo ugnies reikalingi, tad labiau ją ir gerbė. Kaimynai net vadino juos *ugnies garbintojais.*

Be dabojančių ugnį senių ir mergaičių, žmonės dideliai gerbė, kartu ir bijojo *kalvių.* Gerbė juos, nes šie vieni temokėjo ugnį panaudoti, darydamies visus reikalinguosius gyvenimui daiktus. Bijojo, kad šie, ant ko nors užpykę, baisios ugnies prieš jį nepavartotų. Kiti ėmė pasakoti net milžiną *Kalvelį* didžiausiu geležiniu kūju pačią saulę nukalus ir sviedžius ant dangaus, idant šviestų ir šildytų žemę ir žmones. Kiti milžinai buvę paskiau užkalę saulę, taip jog žmonės jos nematę, bet Kalvelis tuo savo kūju sudaužęs bokštą, kuriame saulę buvusi užkalta, ir pagrąžinęs ją žmonėms. Dar ilgai mūsų bočiai, sako, garbinę didžiausią kūją, tikri būdami jį esant aną Kalvelio kūją.

Tokį tad gražų padavimą pasakojosi sau mūsų bočiai, savaip aiškindamiesi šviesos ir šilumos atsiradimą. Gal dar gražesnį padavimą apie ugnį yra mums nupasakoję kiti senovės žmonės, graikai. Pasak jų, ugnis išpradžių danguje tebuvusi paslėpta, bet milžinas *Prometėjus* ją pavogęs, davęs žmonėms ir pamokinęs juos jąja verstis. Už tą savo vagystę jis buvęs nubaustas: prikaltą prie uolos, jį snapu aras kirtęs, kasdien sulesdamas jo kepenas, kurios naktį vėl ataugdavusios. Ilgiausius metus Prometėjus taip kankinęsis, iki kitas milžinas, *Herkulis*, užmušęs baisųjį

36. Prometėjus.

arą ir paliuosavęs nelaimingą žmonių geradarį iš pančių ir nuo kančių.

Šit kaip pasakojęs Prometėjus, ką gera jis padaręs žmonėms, duodamas jiems ugnį ir pamokindamas, kaip su juo verstųs: „Pasiklausykite, kaip menki buvo pirma žmonės ir juos, neprotingus, padariau aš protingais, galinčiais sveikai protauti. Seniau jie žiūrėdami nematė, klausydami negirdėjo, ir visą savo gyvenimą klaidžiojo it apsnūdėliai, nieko tikra nežinodami. Nežinojo jie dar šviesių medžio ar plytų namų, bet gyveno, it veikliosios skruzdės, po žeme, giliuose urvuose, kur neįspįsdavo saulės spindulių. Ir nemokėjo jie pažinti nė žiemos prisiartinimo, nė žydinčio pavasario, nė turtingos vaisiais vasaros. Jie visa darė nesuprasdami, kolei aš neišaiškinau jiems saulės ir mėnesio patekėjimo ir jų paslaptingo nusileidimo. Paskiau aš išradau jiems skaičių mokslą ir geriausią iš žinių—abėcėlę. Aš apdovanojau juos atmintimi, visų žinių motina, visa ko pradžia. Aš pirmas užmoviau jungą laukiniams gyvuliams, kad jie tarnautų žmonėms, pamainydami juos sunkiame darbe. Aš pirmas pakinkiau klusnų pamautui arklį, kuriuo didžiuojasi dabar žmonės, ir pirmas paleidau ant vandens piaustantį jūrų vilnis linų sparnais vežimą. Žmogui susirgus, nieks seniau nežinojo žolių nė viduriams gydyti, nė odai, nė tepalų nevartojo; ligonis mirdavo, neištekęs gydytojo pagalbos. Aš gi parodžiau jiems, kaip taisyti tildančios skausmą žolės, kurios pagydo juos nuo visų ligų. O kas dris pasakyti, jog jis pirm manęs radęs tokius paslėptus žemėje ir reikalingus žmonėms daiktus: varį, geležį, auksą ir sidabrą? Šit kokias dideles paslaptis, nepaprastas žinias, svarbiausius daiktus esu menkiems žmonėms suteikęs!“

Kaip ir iš ko gaunamės ugnį? ar reikia ugnies knygai parašyti ir išspausdinti? kuriems daiktams nereikia ugnies? ar ugnis vien gera mums daranti?

Kaip jaučiamės, tamsumoje būdami? ar skani yra žalia mėsa?

Kodel ugnį pažinus, žmonėms pasidarę šilčiau? šviesiau? ramiau? patogiau? linksmiau?

Ką būsime girdėję apie mūsų bočių „šventąją ugnį“? apie vaidilutes? gal bus kas girdėjęs apie vaidilutę Birutę?

Gal bus kas girdėjęs pasakojant apie „gyvąją ugnį“? kaip jos gauną? kam ji deranti?

Gal bus kas girdėjęs apie milžino kūjį ar kirvį, kuriuo šis saulę padaręs ir ją paliuosavęs?

Kaip Prometėjaus ugnis suteikusi žmonėms mokslo žinių ir išaiškinusi visa, kas jiems seniau buvo nesuprantama? kaip jo ugnis apdovanojusi juos atmintimi? kam reikia ugnies auksui ar sidabrui?

8. Iš Robinsono gyvenimo.

Vienoje knygoje apsakoma jūrininko gyvenimas, kuris, patekęs salon, kurioje žmonių negyvenę, gyvenęs tenai keliolika metų, visus sau reikalingus daiktus pats pasidirbdamas. To jūrininko vargai bent kiek rodo mums, kaip vargti turėję ir mūsų bočiai, iki jie išmokę išskelti ugnį, įsitaisyti sau rūbus, įrankius, statytis trobas, maistu žiemai apsirūpinti.

Jūrininkas vadinęsis *Robinsonas*. Laivui, kuriuo jis per jūrą plaukęs, sudužus, pakilusios vilnys išmetę jį nežinomon salon, kurioje tiekjau metų tekę jam vienui vienam gyventi Basas, vienplaukis, peilį teturėdamas ir miežių maišelį, o kitą nereikalingų jam pinigų, jis *pirmą naktį medyje nakvojęs*, kurin įlipęs atsisėdęs tarp dviejų drūtų šakų ir prisirišęs prie jų savo vilnoniu diržu. Tai buvusi netikusi nakvynė: kietos šakos taip jį badžiusios, jog kas valandą turėjęs taisytis; miegojęs budėdamas, neramiai, nes mažiausias subraškėjimas jį gandinęs. Kitą dieną jis įžiūrėjęs aukštą uolos sieną, kurios *urve*, gilumo nuo trijų sieksnių ir tokio pat platumo ir aukštumo, it akmeninėje troboje jis paskiau gyvenęs visą laiką, kurį išbuvęs saloje. Idant žvėrys jo neužpultų, nusipjauta dalba jis prisiritęs daugybę didžių ir mažų akmenų, sudėjęs iš jų keturių mastų neperlipamą sieną, sustiprinęs akmenis samanomis ir smiltimis, o viršų prismaigęs smailiais akmenimis. Šitoje akmens sienoje pasilikęs sau skylę urvan įlįsti ir išlįsti, kurią nakčiai užsidarydavęs iš vidaus dideliu akmeniu. Iš samanų taippat išklojęs sau minkštą patalą, it girios žvėris. Urve miegojęs kurkas ramiau ir patogiau, negu medyje.

Susitaisęs sau urvą gyvenimui, ant uolos viršūnės jis iš surinktųjų sausų šakų ir žievės sukrovęs laužą,

idant pamatęs laivą, ugnim ir dūmais duotų žmonėms žinią apie save. Betgi titnago niekame neradus, ugnies išskelti nė peilio kraunomis daužant į akmenis, nė tri-

37. Robinsono nakvynė.

nant du pagaliu, nepavykę. Visi akmenys buvę perminkšti kibirkščiai įskelti, o pagaliukų tiek įkaitintî,

kad iš jų ugnies išgavus, jėgų jam pritrūkę, nors trynęs juos kokią valandą. Pavargęs, turėjęs tą darbą mesti. Neturėdamas ugnies, mėginęs betgi kitą kartą

38. Robinsono pasivaikščiojimas.

ypatingą sau kepsnį prisiruošti. Numušęs kiškį ir nusilupęs jo kailį, pasidėjęs kiškį ant akmens ir daužęs jį gerą valandą kietu pagaliu, taip jog šis virtęs kruvi-

na tešla. Tą tešlą iškloję̨s ant saulės įkaitinto akmens ir pusantros valandos laikę̨s ją kaitroje. Kepsnys begalo jam patikę̨s; betrūkę tik trupučiuko duonos ir druskos! Šitokiais „kepsniais“, o daugiausia *uogomis, riešutais, šakniavaisiais,* pajūrio *šliužiais*, želvių *kiaušiniais*, tekę̨ jam *mistis*. Beto, jūrai ataslungant, rasdavę̨sis jūros *vėžių,* o tinklą susimesgę̨s iš kartelių, upelyje ir *žuvių* sužvejodavę̨s.

Trūkstant jam pačių reikalingųjų daiktų, jis nemaž gavę̨s pasiprakaituoti, iki jų sau šiokių tokių pasitiekę̨s. Tris dienas prisikamavę̨s, iš didžlapių gįslų nusipynę̨s sau kažinką panašu į *skrybėlę. Naginėms* prisipiovę̨s daugybę̨ medžio žievių, bet žievė tuoj plyšusi ir sproginėjusi; ant galo bepavykę̨ rasti medis, iš kurio karnų nusipintos ir gerai išmirkytos vyžos tikę̨ jau ilgesniam laikui. Ginklams iš kieto medžio nusidrožę̨s sau *durtuvą;* sulenkę̨s lanksčią šaką, sutraukę̨s ją virvele, nuvyta iš kanapių siūlų, kuriuos pirma vartojęs drabužiams pasirišti, ir pasidaręs *lanką*, kuriam vylyčių prisipiovę̨s iš nendrių, joms prisidirbę̨s smailių kieto medžio galūnių ir paukščių pamestųjų plunksnų. Tais ginklais jau medžiodavę̨s kiškių ir paukščių, „iškepdamas“ juos kaip aną kiškį. Iš lapų ir šakelių nusipynę̨s ir susirišę̨s sau *skietį*, kuris jį dengę̨s nuo nepakentamų saulės spindulių.

Užstojus žiemai ir neturint nei ugnies, nei tinkamų drabužių, netik šiltesnių, bet ir paprastiesiems visiškai suplyšus ir nusitrynus, reikėję̨ skubinai taisytis sau naujus rūbus. Rūbams pasiėmę̨s nušautųjų kiškių kailelių, išmirkytų, apipiaustytų ir nutrintų. Ylai ir adatai pasiėmę̨s kietų ir smailių krūmo dygulių. Siūlams—išpradžių išardytų kojenų siūlų, šiems gi pasirodžius esant papūvusiems — išmėsinėtų paukščių žarnų, suskrostų, išmirkytų ir išmazgotų, pateptų kiškio taukais ir stygelėmis susuktų. Penkioms dienoms praslinkus, *rūbai* buvę̨ pasiūti: apžėlęs, pasišiaušęs, kiškių kailiais išverstais plaukais atrodęs, tartumei baidyklė žvirbliams

vaikyti, bet pats negalėjęs savo darbu atsidžiaugti ir bėgęs į upelį pasižiūrėtų.

Taip vis besidarbuodamas, neprivalgydamas, nekartą nulyjamas, sunkiai įsirgęs. Ligoje prityręs sun-

39. Robinsono ožkos.

kaus kliedėjimo, sapnų. Atsipeikėjęs, paregėjęs pas save nesitikėtų svečių — tris *ožkas*, kurios turbūt užlipu-

sios ant uolos, nuo jos nusileidusios ant sienos ir nušokusios nuo jos, nebegalėjusios iš jo išeiti. Pristigusios žolės, peralkusios, jos pripratusios prie ligonio-žmogaus ir likusios jaukios. Dabar jis jau turėjęs skanaus, gaivinančio pieno. Ožkoms pritaisęs iš karčių ir šakų tvartelį, aptvėręs jį pridaigstyto ir prigijusio krūmo tvora.

Vieną dieną grįždamas iš medžioklės, užmynęs ir susižeidęs sau koją aštriu *titnagu*. Pačiupęs peilį, ėmęs skelti *ugnį*. Deimantą pamatęs nebūtų labiau nudžiugęs, kaip tas puikias nuo kelių mėnesių neregėtas kibirkštis.

Del sunkiai pažeistos kojos, tik kelioms dienoms tepraslinkus tepajėgęs gauti ugnies, kempinės vietoje pasiėmęs supūvusį kelmą ir pasirinkęs pūvėsių ir dulkių. Sukroves didžiausią laužą ir pamatęs mušant aukštumon liepsną ir dūmus, ėmęs šokinėti, bėginėti, vartaliotis ir verkti iš džiaugsmo. Dabar jis jau nebebijojęs šaltų dienų neigi dar šaltesnių nakčių, *turėjęs karšto ožkos pieno, keptos mėsos ir viralo*. Pats nebegalėjęs suprasti, kaip ligi tam kaip koks vilkas ėzdaves žalią mėsą, kad ir sukrošęs ją „kepsniu“ vadinęs.

Turėdamas ugnies, pasiryžęs pasidirbti sau *puodų*. Prisikasęs molio, ėmęs juos lipdyti ir džiovinti saulėje. Pirmieji puodai plyšę dar neišdeginti. Aptikęs kitoniško, balto molio, jis nulipdęs juos išnaujo ir įstatęs ugnin; po dviejų valandų ištraukti iš ugnies sprogę iškarto. Ilgainiui visgi pavykę jam puodai apsaugoti nuo sprogimo, ypačiai sukrovus iš akmenų *krosnį* ir joje puodų deginant. Ant galo turėjęs jis puodų, kad ir baisiai nedailių, kreivų, nelygiomis sienomis, betgi jo ūkiui tinkamų.

Per kiauras dienas ugniai rūsint, dūmai ėdę jam akis. Dieną dar šiaip bei taip buvę galima urve darbuotis, bet jau anksti sutemstant nė prie sukurtos ugnies nebebuvę galima, nes liepsna buvusi tamsi, tvaskatuojanti. Turėdamas betgi ugnies, molio ir ožkos taukų, pasirūpinęs ir žiburiu. Iš molio nusilipdęs ir išdeginęs taurelę, kurios vienoje pusėje buvęs snapelis knatui

įstatyti, kitoje gi—ąselė. Knatą susisukęs iš medvilnės—pūkų, kurių radęs bevaikščiodamas po salą. Sutirpinęs taukus ir įsipylęs juos taurelėn, linksmas džiaugęsis *žiburiu.*

40. Robinsono darbas.

Saloje atsidūręs miežių maišeliu, jis sviedęs jį šalin ir išbarstęs grūdus, kaipo niekam vertą daiktą. Su-

sipratęs ėmęs jų ieškoti, bet žolėse nebatradęs. Keliems mėnesiams praslinkus vaikščiodamas jūros pakrančiu ir prisimindamas savo atvykimą salon, netikėtai pastebėjęs ten žalias miežių varpas. Nepertoli pamatęs ir savo sviestąjį maišelį: pasėjęs išnetyčių, ir miežiai užaugę. Jiems priėjus, nupiovęs juos peiliu, besuimdamas vienam kirčiui vos kelis šiaudelius, ir iškūlęs. Aprinkęs dirvai vietą palei urvą, jis ją iškapstęs ir pasėjęs miežių dalį. Nelaiku pasėtus miežius saulei išdeginus, jis kitai jų daliai pasėti laukęs tinkamesnio meto. Sulaukęs jo, jis išanksto pasirinktoje vietoje nupiovęs žolę, išskyręs medelius, idant usnys nesmelgtų javų, ir kapstuku išdirbęs kelioliką sieksnių labai geros juodos žemės. Joje pasėjęs, tikriau pridaigstęs miež ais: durstęs skyleles ir mesdavęs josna po vieną grūdelį. Įmetęs, kiekvieną duobelę užkasęs ir sulyginęs. *Miežiai* dabar puikiai *užderėję*. Susirišęs du pagaliu ir pasidirbęs spragilą, iškūlęs javus. Varpose atlikus nemaž grūdų, varpas ištrynęs delnais.

Po vieno kito vasarapiūčio miežių buvę nevien sėklai, bet ir duonai. Pirmą kartą savo gyvenime tekę dabar *duoną kepti*. Sugrūdęs miežius išdegintame kelme lyg kokiame grūstuve, gavęs apygerių kruopų. Joms persijoti pasidaręs rėtį: tarp senų daiktų radęs muslino škurlelį, išskalbęs jį ir išdžiovinęs prieš ugnį; iš storos medžio karnos pasidaręs lanką, ant jo užtraukęs aną škurlį ir gavęs rėtį. Vargdamas prakaituodamas persijojęs miežius, ėmęs krosnį plūkti. Išsikasęs duobę ir išgrindęs jos apačią ir sienas plokščiais akmenimis, sukūręs naujoje krosnyje didelę ugnį. Jai bedegant, užminkęs miltus, šiūpterėjęs tešlon žiupsnelį druskos, kurios rasdavęs pakrantyje, ir išsiėmęs kelius kepaliukus. Paskiau iššėręs anglius ir pelenus, sudėjęs kepaliukus ant įkaitusių akmenų ir laukęs, kas iš to beišeis. Po dviejų valandų kepaliukai buvę išsikepę. Tiesa, menkas tai buvęs ragaišis, bet pačiam darbininkui, kuris bekepdamas tiek privargęs ir duonos seniai jau ne matęs, begalo patikęs.

Turėdamas kelias ožkas ir norėdamas daugiau jų prijaukinti, padirbęs joms *spąstus*. Tam reikalui kurį

41. Robinsonas ir jo draugas.

laiką stebėjęs, kur buvo mėgiamiausia laukinių ožkų vieta, ir pasirinkęs siaurą takelį tarp uolų. Kietoje,

akmeningoje žemėje išsikasęs gan gilią duobę, apačioje platesnę negu viršuje, idant ožkos iš jos neiššoktų. Ant viršaus kryžmai uždėjęs lengvas lazdeles, tokias, kad jos pakeltų žoles, kuriomis apvertęs iš viršaus duobę. Beregint, per savaitę pagavęs duobėje keles ožkas ir ožius.

Prisirinkęs nebemažą bandą, mėginęs ir *sviesto* susisukti, juo kad ir pieno nemaž ėję niekais Ne medinę, tik molinę pasidirbęs muštukę, muštuvėlį pasidaręs iš kieto medžio žievės iškarpytomis skylutėmis ir patogiu koteliu. Prisigreibęs nemažai *grietinės*, susisukęs gerą gniužulą sviesto. Neskanų, dvokiantį ožkos prakaitu, pertirpinęs ir gavęs kuone lygų karvės sviestui. Nuo to laiko turėjęs sviesto, *varškės*, net *sūrių*.

Taip tad dieną iš dienos besidarbuodamas, savo rankomis gaminęsis visus reikalingiausius daiktus. Tiesa, visi jie buvę netobūli, pirmieji kartais visiškai buvę netikę, ir visa tai reikalavę daug laiko. Antraisiais savo gyvenimo saloje metais tegavęs žiburį, trečiaisiais — sviestą ir sūrį, penktaisiais gi išsikepęs pirmą ragaišį. Pats nekartą galvojęs: matęs tiek amatų ir nemaž svieto pažinęs tiek vargstąs, o kiek gavę prisivargti senovės žmonės, iki visa suradę, kuo mes dabar taip lengvai verčiamės! Visą tą laiką neturėjęs nei su kuo pasitarti, nei žmogaus balsą išgirsti.

Septyneriems metams tepraslinkus bematęs toli jūrėse skendantį laivą. Laivas sudūžęs jūros kranto tarpuolyje, kur kitą kartą buvęs sudūžęs Robinsono laivas. Robinsonui pavykę plaukomis priplaukti prie laivo. Jis ten pamatęs du žmogu, kurių jau tiek metų nebuvęs matęs; abu juodu buvę nuskendusiu. Palaidojęs juos jūrėse, jis apžiūrėjęs visą laivą. Ko ko ten neradęs: visokio valgymo ir gėrimo, darbo įrankių, ginklų, drabužių, rakandų. Susikalęs sau plaustą, ėmęs tuos daiktus kilnoti salon ir krauti urvan. Dabar jis virtęs turtuolis! Gavęs kirvių, kaplių, kastuvų, oblių, galąstuvų, žirklių, peilių, kūjų, piūklų, grąžtų, kablių, vinių, katilų, girnų, meškerių, žiūronų, šaudyklių, net

kanuolių, kardų, durtuvų, parako ir kulipkų, sausainių, rūkintos mėsos, lašinių, kumpių, ryžių, žirnių, kviečių,

42. Robinsonas grįžta į žmones.

rugių, avižų, kavos, cukraus, net vyno, skalbinių, rūbų, paklodžių, pogalvių, antklodžių, dėžių, lentų, langų, virvių, geležies, popieros, plunksnų, rašalo, knygų, pi-

nigų, net laikrodį. Kartu pasiėmęs su savim šunį ir dvi kates, kurios vienos teišlikusios laive gyvos.

Jo gyvenimas dabar virtęs patogesnis, malonesnis. Tačiau pirma jis buvęs lyg ir pamiršęs apie kitus žmones, kaip ir pripratęs prie savo gyvenimo. Dabar betgi daugybė rakandų, įrankių, ginklų nuolatos priminę jam toli gyvenančius žmones, kurie tuos daiktus dirbę ir vartoję. Jis ėmęs jų ilgėtis, užsigeidęs apleisti salą. Tam reikalui iš išdubinto medžio pasidirbęs sau *laivą,* vairą ir mentis, mėginęs išplaukti jūron, bet smarki srovė tik ką nesudaužusi laivo ir jo paties nepaskandinusi. Jis gavęs likti saloje.

Po metų kitų betgi saloje radęsi daugiau žmonių. Tai buvę laukiniai, kurie iš kaimynės salos čionai atklysdavę. Robinsonui pavykę pabaidyti jie šaudymu ir paliuosuoti laukinis, kurį jie žadėję nužudyti. Tas laukinis, jo pramintas Pentkumi, likęs jo mylimas draugas ir padėjęs jam darbuotis. Laukiniams dar kitą kartą atplaukus, juodu paliuosavusiu dar Pentkaus tėvą ir jūrininką, kuris, pasirodę, laivui sudūžus buvęs išsigelbėjęs su savo draugais kitoje saloje. Keturiese jiems tekę dar susikauti su jūrininkais, kurie su savo laivu ties sala sustoję, žadėję joje badui ir mirčiai palikti kelis savo supančiotus draugus. Robinsono būreliui pavykę jūrininkai įveikti.

Antgalo, išbuvęs saloje vienui vienas dešimtį metų ir dar apie keturis metus kartu su savo draugais, Robinsonas apleidęs salą ir laivu sugrįžęs savo kraštan. Tėvų betgi neberadęs gyvų. Saloje palikęs keliolika jūrininkų, kuriems talkon paskiau atsiuntęs dar kelesdešimt norinčių joje apsigyventi žmonių, vyrų ir moterų.

Kas mūsų mėginęs taisytis sau urvą ar statytis palapinę? ką ten sunešęs? kaip pasidaręs sau lanką ar durtuvą? ar ne mėginęs įskelti ugnies?

Kaip pas mus pinasi skrybėles? kaip audžiasi audeklus? kaip siūvasi drabužius?

Kas mūsų bus mėginęs lipdytis puodus? kas matęs puodžius puodus lipdant, tepapasakojie kitiems, kaip jie juos lipdo.

Kaip duoną kepasi? kokia reikalinga tam krosnis ir kurie įrankiai?

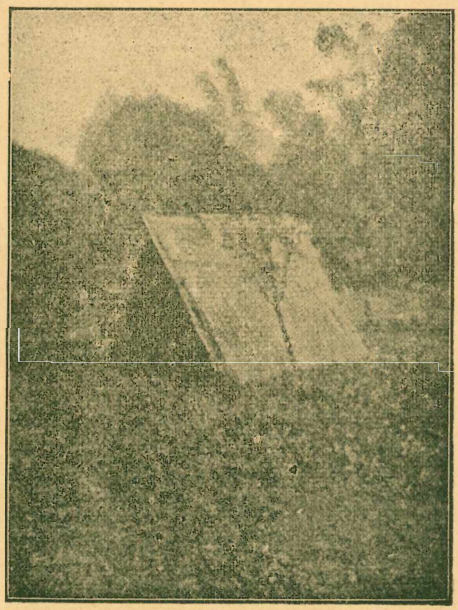
Kaip sviestą sukasi ir spaudžiasi sūrį? kas bus matęs centrifugą? kaip yra varomas centrifugos darbas?

Kaip bus palengvinę Robinsono gyvenimą jo atgabentieji iš sudūžusio laivo darbo įrankiai? ginklai? rūbai? patalinės?

Ar būtų įstengę senovės žmonės per dešimtis metų pasigaminti visa, ką Robinsonas buvęs sau pasigaminęs?

9. Namai ir darbai.

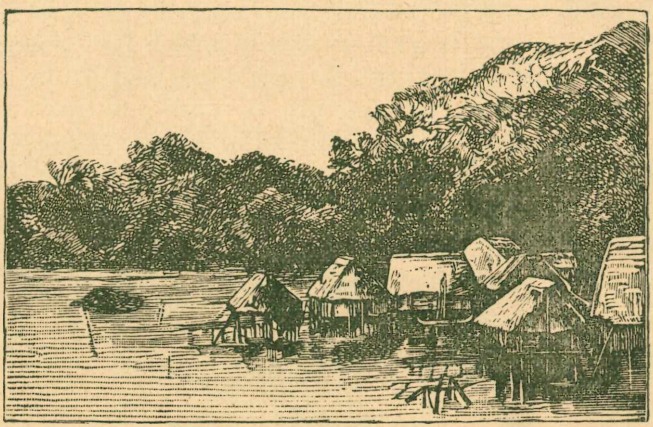
Sunku buvo verstis Robinsonui atsidūrus vienam dykoje saloje, betgi jau mačius jam, kaip ką žmonės sau pasidaro, per keleris metus pavyko jam pasigaminti pačių reikalingųjų, kad ir neperpuikiausių, įrankių ir ginklų, ir gyveno jis neblogiausiai. Daug vargingesnis buvo mūsų prabočių gyvenimas. Nematę dar, kaip kuris daiktas bus padaromas, kuriam reikalui tiktų ir koks turėtų atrodyti, visa ką jie gavo iš galvos prasimanyti, dideliu vargu išsidirbti. Sugadinę nemaž medžiagos iki akmens ar šiaip menku įrankiu pasidirbę šiaip taip tinkantį daiktą, tėvai ir vaikai bei vaikų vaikai vis ir vis darėsi sau šitokių, ne kitokių, daiktų. Nekartą per šimtus metų vertėsi žmonės mažkam bederančiais darbo įrankiais ar ginklais, iki vienam kuriam dideliu vargu prakaitu teko prasimanyti kas geresnia,

43. Būda.

patogesnia. Tuomet jie nustojo dirbęsi tuos daiktus senobiškai ir ėmėsi dirbę nauju, tobūlesniu būdu. Kartais betgi vienoje vietoje jau dirbosi ir vartojo naujus daiktus, gi kitoje jų nežinojo ir senobiniais tebesivertė. Kai kada toje pat vietoje vienas jau verčiasi nauju būdu, o kitas tebevargsta senobiniu. Tebematome dar greta kits kito vartojant medinį arklą ir geležinį plūgą, dūminę pirkią ir aukštus mūro rūmus.

Kiekvienas mūsų daiktas, lyg gyvas, sako mums apie tą darbą ir vargą, kurį teko žmonėms pakelti, iki per metų metus yra jį šitokį dirbti išmokę. Minte jis

44. Baslių trobos.

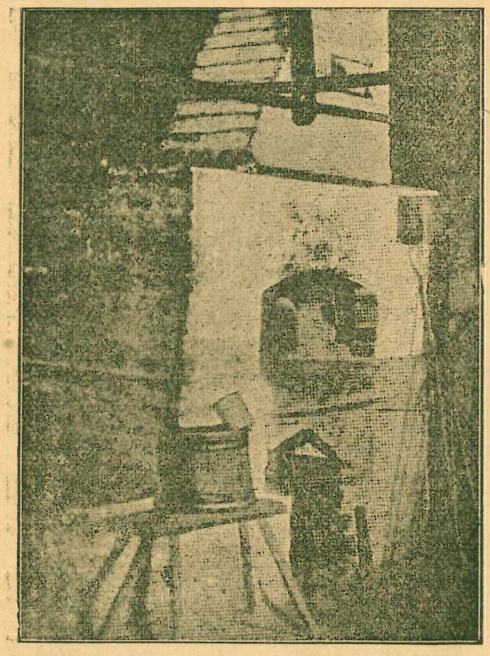
mums primena tuos menkesnius daiktus, kuriuos, vis gerindami, vartojo mūsų bočiai ir tėvai, iki yra jį priėję. Tik pasigalvokime sau apie mūsų namus ir darbus.

I. Sodžiuje ar mieste, visur betgi gyvename namuose. Senomis, stogu ir krosnimi apsigynę nuo šalčio ir lietaus, lyg užmirštame visą pirm mųs buvusių žmonių galvojimą ir darbą, kuris leidžia dabar mūsų dailydėms, mūrininkams ir šiaip darbininkams statytis šiokius ar anokius namus. Lyg, rodos, žmonės visados tokiuose pat ar bent panašiuose namuose gyvenę! Tuo

45. Grįčioje.

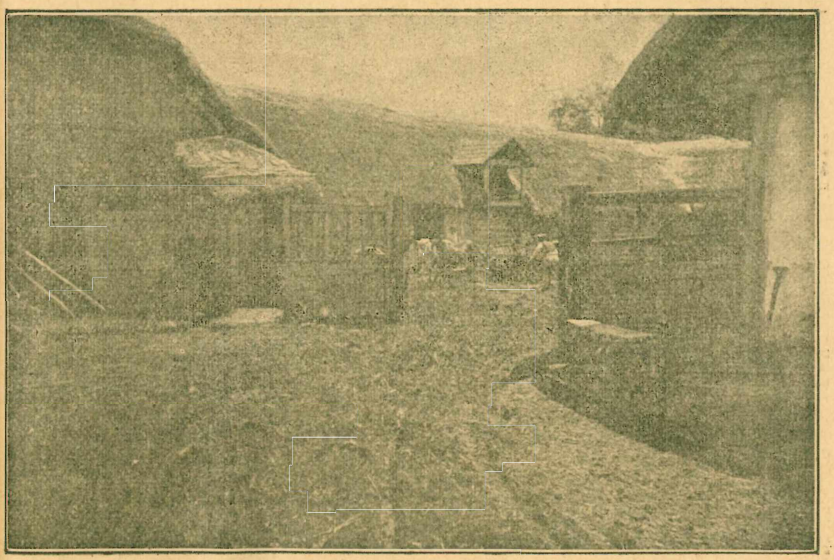
tarpu daug, labai daug išėjo laiko, iki mūsų bočiai namus ėmė statytis ir juose gyventi. Nebeatmenamoje dar senovėje mūsų prabočių prabočiai, kaip anas vargšas Robinsonas, bus turėję *medyje,* ypačiai jos drevėje, ieškotis sau prieglaudos, nakvynės. Aišku nusimanyti, arbe patogūs jiems buvę šitokie namai, kad ir be kokio darbo jų gaunamieji! Todel veikiai, turbūt, bus jie prasimanę, kaip mūsų piemenys, iš šakų, kartelių, lapų, samanų ant žemės statytis būdas — *palapines.* Šitokias lengvai pastatomas, turbūt, ir lengvai metamas palapines gal bus jie jau namais ir vadinę. Nuo šalčio betgi palapinės nekiek tedengę Ėmę slėptis kad ir nebe urvuose, kaip Robinsonas, nes pas mus nėra tokių uolų kaip jis kad radęs, bet rausęsi žemėn, žemėmis dengęsi — *rūsyse,* lygu mūsų sodžiaus (ypačiai gelžkelio pylymuose) pirtyse. Šitokiose žemės rūsyse nuolatos ugnį kurenant ir leidžiant dūmus, daug lengviau buvo pakelti žiemos šalčiai ir atsiginti vasaros uodų.

46. Krosnis.

Žvėriui ir piktam žmogui nesunku betgi buvo užpulti palapinė ar rūsis. Todel žmonės ypačiai mėgo gyventi sunkiai prieinamose vietose, kurnors ant kalvelės, iš kur toli aplinkui matyti, tarp pelkių ir balų, kur vieni težinojo kaip įėjus ir išėjus. Patogiausia buvo įsiķū-

rus ant upės ar ežero vandenų, įsmeigus baslius ir ant jų pasistačius grindinį ir trobą; su krantu jie siekėsi įdubta kalade—laivu. Šitokių vandenin įsmeigtų baslių grindiniui palaikyti tebematyti dar mūsų vandens malūnuose. Patys betgi *basliai-trobesiai,* greičiausia, labiau bus buvę panašūs į mūsų varguolių bakužėles, tik dar už anas prastesni. Išpradžių tai turėjo būti paprastos palapinės-būdos, paskiau būdoje radosi žemų šalinių

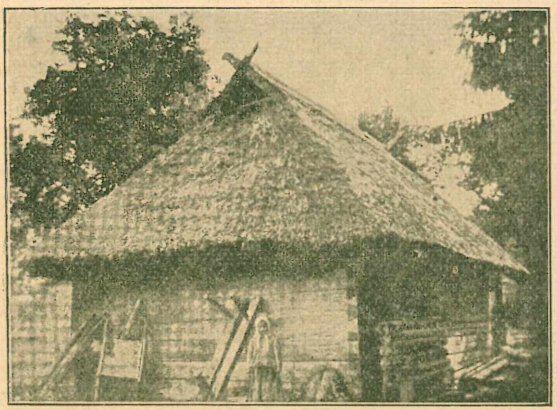

47. Daržinės.

sienų, ankštesnė durykėmis uždaroma, pryšakinė ir užpakalinė, aukštas šiaudinis stogas smaigaly, pro kurį ir šviesa ir dūmai ėjo.

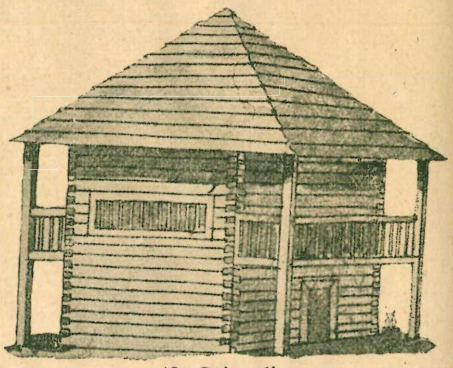
Paprastoji palapinė pasistatyti ar rūsis išsirausti nebuvo labai sunku, tat žmonės nebrangino savo darbo ir, prireikus, lengvai kūrėsi kitoje vietoje naujų. Sunkiau buvo pasistatyti troba ant vandens, tas reikalavo daug darbo ir vargo, bet buvo patogiau negu sausumoje, saugiau prieš žvėris ir priešus. Pramokę gintis, žmonės ėmė trobas statytis sausumoje, bet jau didesniu

darbu, tvirtesnių, gyveno jose po šimtą ir daugiau metų, pripratę prie jų nenoriai jas apleisdavo, prireikus kitur įsikurti ir naujų pasistatyti. Jie statėsi vis įvairesnių trobesių, aptverdami juos aukšta kuolų tvora, už kurios patogiau gynėsi pasislėpę. Pradėję ankšta lindyne, vėliau ėmė statytis *dūmines pirkias*, kūriose ir žmones ir gyvulius laikė po vienu stogu. Kiti paskiau turėdavo ligi 20 įvairių trobesių — be grįčių, dar klėčių, svirnų, kučių, rejų, jaujų, kluonų, daržinių, pirčių, kalvių. Be *medinių*, radosi dar *molinių*, paskiau *plytinių namų* ir puikiausių, ypačiai miestuose, *rūmų*, bažnyčių.

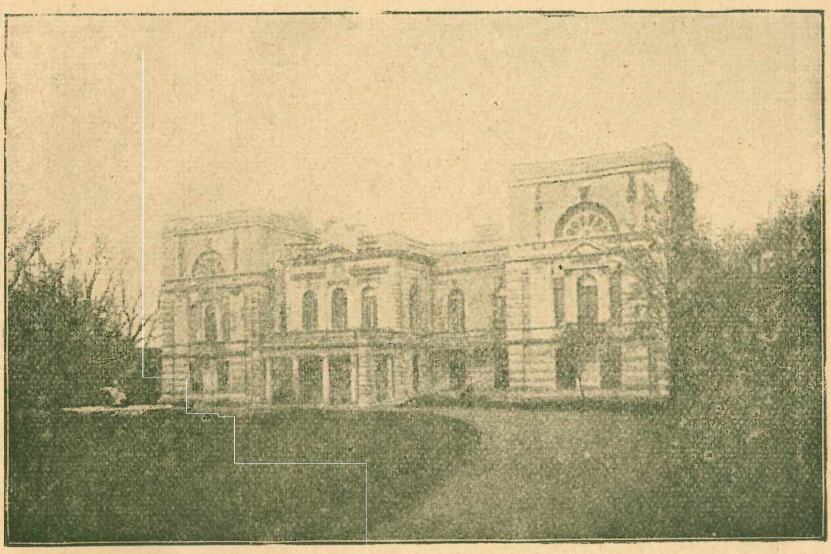
48. Klėtis.

Pirm keliolikos metų tebebuvo dar viename Lietuvos užkampyje, kokius dvejus šimtus metų beskaitanti, senobinė dūminė užsilikusi. Tai buvo didelis, apie 10 sieksnių ilgumo ir virš 4 sieksnių platumo, trobesis su plačiomis pastogėmis. Susidėjo iš galinės kamarėlės, aplubotos, su mažu langeliu (šeimininkų miegamasis), iš plačios vidurinės bendrosios pirkios, „numo“, su ugnaviete kerčioje; ugnavietei iškasta žemėje, virš 1 siek. ilgumo ir pusantro sieksnio platumo, duobė ligi kelių gilumo, kad galima bū-

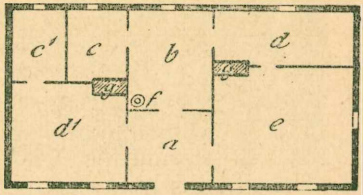
49. Svirnelis.

tų ant krantų atsisėsti; nuo lubų ties ugnaviete, ant trijų balkių pakabinta, kabėjo kibirkštims saugoti iš virbų pinta ir moliu apmesta apversto laivo pavidalo pakriautė. Viduriu „numas“ buvo nelubotas; tik galuose ant balkių ties

50. Pono rūmai.

ugnaviete ir per kamarėlę pataisyta užlos, kur buvo dedami daiktai, visokia medžiaga, o kartais ir svečiai miegojo. Pat gale užlos vadinosi palėpiu, nes jos dengė lėpį, jaukiausią vasaros vietą poilsiui. Kitame trobesio gale, „numogale“, buvo du skersai dalytu nelygiu skyriu gyvuliams. Iš „numo“ į „numogalį“ ėjo nedidelės durelės ant medinių kačkų. Iš lauko į „numą“ vedė didelės įeinamosios pusiauverinės durys ant trijų porų kengių; tos kengės vienos tebuvo visame trobesy iš geležies, visa kita —iš medžio, vien kirviu, grąžtu ir kaltu (be piūklo) daryta. Beto, buvo dar šalutinės, irgi pusiauverinės, durys ir antras langas,

Namų planai.

a—priemenė, *b*—virtuvė, *c* ir *c'*—kamaros (seklyčios), *d* ir *d'*—trobos, *e*—šeimynos troba, *f*—kaminas, *g*—krosnis.

1 aršinas aukštumo ir apie tiek jau platumo. Sienojai— egliniai, apvalūs, sudurti į šulus su įkarpomis ir numogale sutraukti sienomėčiais; sienų kerčios sukirptinės ir lygios.

52. Meškos medžioklė.

Pamatai tiesti tiesiog ant žemės; asla—pluktinė. Stogas—šiaudų, iš apačios žieve pamuštas, nuleistas ant nuolydų,

rie sudaro viškas. Pastogėse laikomi ūkio įnagiai. Stoge paliktas nepadengtas čiukuras dūmams išeiti ir vėdinimui. Kad vėjas stogo nedraskytų, kreigas apdėtas lekiais.

II. Gyvendami patogesniuose namuose negu mūsų bočiai kad yra gyvenę, turime geresnius darbui įrankius, geriau jį atliekame, daugiau gauname iš jo naudos, daugiau jos ir ieškome. Senovės žmonės vargingiau gyveno, bet, geresnio gyvenimo dar nematę, nedaug ir tereikalavo. Mes gyvename daugiausia iš žemės, artojo darbu, taippat amatininko, kaip siuvėjo, kurpiaus, dailydės, kalvio, arba pabriko darbu. Ne sėjęs, ne piovęs, duonos negausi, be duonos gi koks gyvenimas! Tuo tarpu pačios seniausios senovės žmonės, sėti nei piauti dar nemokėdami, gyveno be duonos, kaip anas mūsų Robinsonėlis savo saloje pirmaisiais keleriais metais. Mūsų *bočių bočiai,* sako, labiau bus *gyvenę medžiokle ir gaudavo, negu žemės ūkiu.*

Dabar *medžioklė* tėra tik pramoga. Kiškis ar kurapka šauliui nušauti ne tiek svarbu, kiek malonu, pasitraukus kelioms valandoms nuo vienodo darbo, pasivaikščioti su šunim po laukus. Seniau betgi, kaip medė teikė žmogui medžiagos reikalingiausiems daiktams pasidirbti, taip medžioklė davė jam reikalingiausių drabužių ir mėsos. Meškoms, taurams, žiobriams, briedžiams, šernams, nekartą pavojinga, medžioklė, juo kad ir ginklas jai nebuvo dabartinė šaudyklė, tik išpradžių pridengtoji duobė, akmuo, kuolas, vilyčia, vėliau, kirvis ir raguotinė tebuvo vartojami, tai buvo svarbus, rimtas, kasdienis žmonių užsiėmimas.

Štai kaip dar pirm kelių šimtų metų žiobriams pas mus medžiota: „Kas nori žiobrių medžioti, tas turi būti stiprus, lengvas ir vikrus. Medžioklei parenkama vieta, kurioje medžiai atstumo esti lygiai nuo kits kito ir nėra labai stori, kad lengva būtų aplink juos suktis, bet ir neperlaibi, kad uždengtų. Medžiotojams po medžiais sustojus, o šunims žiobrį pakėlus, jis puola ant to žmogaus, kurį pirmą pamato. Tas dengiasi medžiu ir raguotine muša žvėrį. Įžeidžiamas žvėris vis labiau įnirsta ir netik ragais stengiasi badyti, bet ir savo šiurkščiu, kietu liežuviu

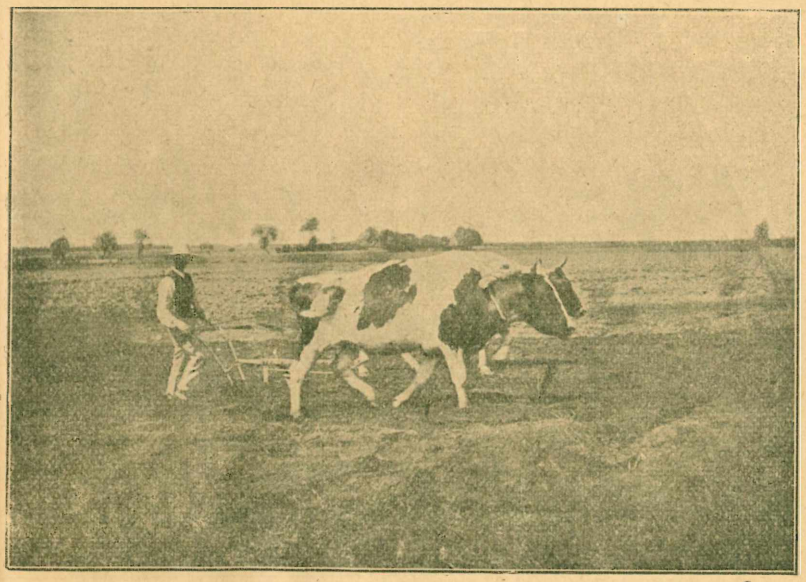

53. Žiobrio medžioklė.

už drabužio griebti; jei tatai jam pavyksta, žmogus nebišlieka gyvas. Pavargęs medžiotojas meta žvėriui po kojomis raudoną skrandą, kurią šis įnirtęs mindžioja ir drasko. Tuomet kitas medžiotojas atatraukia nuo savo draugo žiobrio dėmesį ir pamasina savęsp, sušukęs: „liuliuliu!“

Toji mūsų bočių medžioklė žiobriams labai primena Ispanų šalies gyventojų kruvinus žaidimus su buliais, kurie ligi mūsų dienų tebėra tenai užsilikę.

Kautis su žvėrimis tekdavo netik išėjus jų medžioti, bet ir ginantis nuo jų savo kaimenę. Senovės žmo-

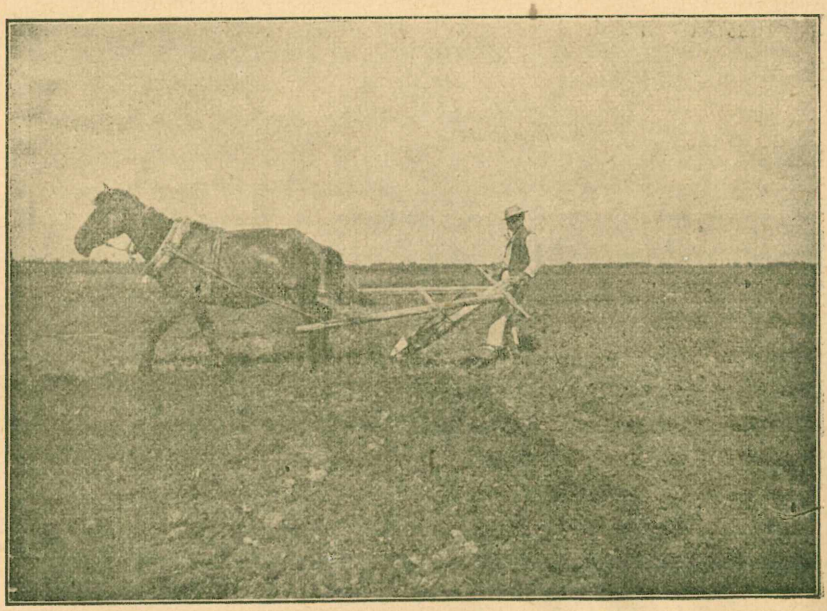

54. Jaučių orė.

nės gan anksti ėmėsi pratinti prie savęs, jaukinti ramesniuosius laukinius gyvulius, kurių gaujų gaujos po laukus, po pievas dykinėjo. Išpradžių, manoma, bus jie prisijaukinę kalnų *avis* ir *ožkas*, kurios teikė jiems vilnos ir pieno, mėsos ir odos. Ėmė jaukinti taippat girių taurytes, nuo kurių paeina mūsų, tiek pieno ir mėsos mums duodančios, *karvės*, ir šernytes, mūsų riebiųjų *kiaulių* bobutes. Iš ežerinių *žasų* bei *ančių* pri-

sijaukino sau mėsai naminių, vėliau prisijaukino dar *vištų* ir *kalakūtų*. *Gandras* pats prisigūžino prie žmogaus. Kurį laiką vartojo žmonės prijaukintą *sakalą* paukščiams medžioti.

Užvis betgi brangesni buvo mūsų bočiams *žirgas ir šuva*. Žirgą jie bus prisijaukinę nuo laukinių žirgų, kurių gaujos dar pirm kelių šimtų metų pas mus po pievas po girias liuosai sau ganėsi, o šunį — nuo vil-

54. Arklio orė.

kų. Kitas mūsų šuo tebėra panašus į vilką, bet piktas vilko būdas pas daugelį šunų yra virtęs geresnis. Šuo yra mūsų didžiausias draugas, ištikimas mums nelaimei atsitikus, sargas ir gynėjas. Tad myli jį žmogus, šunienos — mėsos nei odos — didžiausioje bėdoje nenorėdamas vartoti.

Lygiai mylėjo jis ir tebemyli savo žirgelį, visaip jį vadindamas: bėriu, juodžiu, juodbėriu, baltakoju. Žirgai išpradžių buvo mūsų bočiams raitiems joti, o ku-

melės—pienui laikomos. Kumelės pienas yra labai sveikas; jo gerti siunčiami yra ligonys pas totorius, kurie toli nuo mųs tyrlaukiuose gyvena ir laiko daug kumelių. Vėliau, prasimanę vežimus, ėmė kinkyti į juos kumeles; šlajikėms kinkėsi išpradžių šunis, šuntakiais girias išvažinėdami. Vežimais važinėjosi išpradžių tik moterys, seniai ir vaikai, nes vyrai ilgai tebesidrovėjo, lyg negaliai, vežimu važiuoti. Pramokę arti, išpradžių arė ožkomis ir jaučiais; žirgus vėliau pristatė prie arklo, ėmę juos vadinti nuo to laiko arkliais.

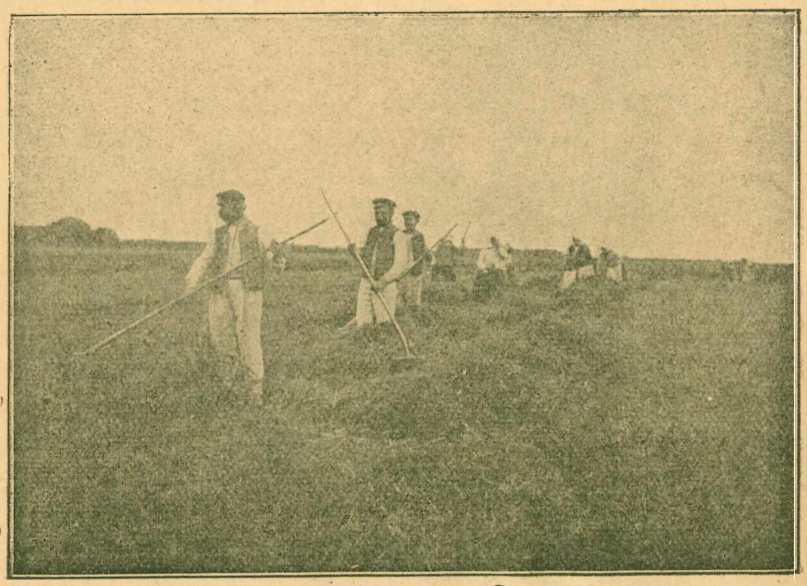

56. Akėja.

Dideles dideliausias gyvulių kaimenes susirinkę iš visų kiemų ir kaimynų, ganėsi mūsų bočių piemenys raliodami, senių skerdžių prižiūrimi ir pamokomi, šunų padedami. Pavasarį išėję į tolimąsias vietas, kitą kartą grįždavo tik rudenį lytingoms dienoms užstojus. Kaimenės ir gyvuliai tai buvo didžiausias mūsų bočių turtas, taip kaip jis dabar kad yra kai kurioms toli nuo

mųs gyvenančioms giminėms, kurios tyrlaukiuose nei aria nei sėja, tik verčiasi *ganiava:* gyvulys mėsai ir pienui, gyvulys odai - drabužiui ir palapinei, gyvulys jojimui bei vežimui, gyvulys mainams bei pardavimui, gyvulys kraičiui. Ligišioliai tebebranginame savo gyvulius, tik verčiamės netiek jais, kiek labiau žiūrėdami žemės ir jos vaisių.

Be medžioklės, senovės žmonės ieškojo sau maisto ir *žveyba.* Vertėsi ir girios bitėmis, *medumi,* iš kurio darėsi skanų skaniausį midų gėrimų.

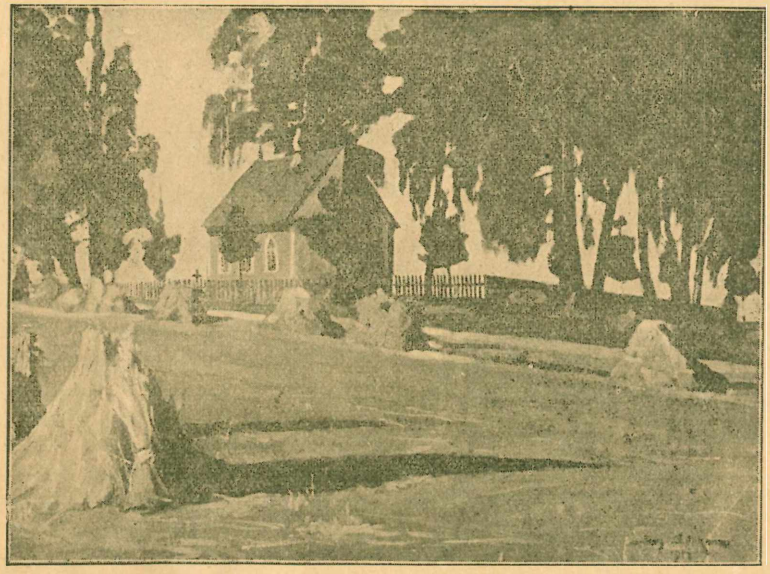

57. Grėbia.

Žemės vaisiais išpradžių tiek tesinaudojo, kiek ji pati jiems teikusi neariama nei apsėjama. Tai buvo uogos, grybai, įvairūs medžio ar šaknies vaisiai. Vėliau įsistebėję, kaip dygsta, auga ir noksta javai, jie ėmėsi patys jų sėti. Akmens kapstuku ar šaka prisikapstę ir supurenę žemę palei savo gyvenimą, jie sėjo jon grūdų ir sėmenų, visų pirma *miežių, kviečių, sorų*

ir linų, vėliau *rugių* ir kitokių javų. Tai buvo ne dideli, platūs laukai, tik mažas žemės plotas, nelyginant mūsų daržas.

Pramokę jungan statyti prijaukintus gyvulius, mūsų bočiai išpradžių jin statėsi ožkas, paskiau jaučius, pagalios arklius. Metę šakas, stvėrėsi *arklo*. Sėjai rinkosi ne laukus ir lygumas, kaip dabar kad pasirenkame. Lygumose tebebuvo dar šlapia ir drėgna, patys gyveno ant kalnų, ant jų arė ir sėjo; kitur ligišioliai

58. Rugienos.

tebedainuoja—„ant kalno rugelius sėjo“. Sėjai ypačiai brangino *lydimus:* sudeginę girios plotą, išdegintoje vietoje pelenuose sėjo, pirmaisiais metais derlius buvo kuopuikiausias. Laukams kur nekur tebėsant išsimėčiusiems tankiose giriose ir tebėsant dar daug ūksmės ir drėgmės, javai vos vos teprinokdavo, o ir prinokę ilgai reikėjo džiovinti. Džiovino jaujose, iškūlę grūdus krovėsi klėtyse.

Daržovių ilgai dar nepažino. Pirm 500 metų stebėjosi mūsų žmonės vokiečiams kopūstus valgant ir biaurinosi jais, it gyvuliais. Vėliau betgi, iš kaimynų pažinę, sodino netik kopūstus, bet ir ropes, burokus, morkus bei kitas daržoves. Bulbes tepažino pirm šimto metų. Iki jų dar nebuvo pažinę, nekartą badu mirė, javams neužderėjus. Sodnų ilgai dar neturėjo, o tik girines obeles ir kriaušes.

Toks tatai buvo mūsų bočių *žemės ūkis,* iki jis, vis gerinamas, vis nauja ką patiems prasimanant ar iš kaimynų pasigaunant, yra virtęs toks, koks jis dabar kad yra: platūs iki užmatant laukai įvairiais, kasmet mainomais javais, daržovių pilni daržai ir vaisingų medžių sodnai, galvijų tvartai ir kutės.

Žmonės pasakoja mums, kaip radosi pas mus bulbės. „Pilypas Brazdauskis, Salantų parapijos pasiturįs ūkininkas, 1806 m. javų parduoti važiavęs į Prūsus ir išten pagrįžęs, taręs savo šeimynai: „Šitai pirkau jums septynias kartopėles. Vokiečiai sako esant jas iš Amerikos parvežtas, labai naudingas ir skanias. Mergaite, torielką paėmusi sugraižink vieną — paragausime ir suprasime, ar tiesą vokiečiai sako". Mergaitė tuojaus sugraižusi vieną žalią kartopėlę. Pilypas ir visa šeimyna, su druska apsūdindami, kandę, bet praryti negalėję. Pilypas liepęs duoti kiaulei; ta beregint vieną sučiaupiojusi. Pilypas atsiliepęs: „Penkias likusios įdiegkite darže; kad patys negalėsime valgyti, bent kiaules pašersime!" Mergaitė tuojaus darže pas namą ir sudiegusi. Išdygus, stebėjęsi visi naujos žolės lapais ir laiškais.

Tais pačiais metais rudeniop atvažiavęs iš Liepojos vokietis linų pirkti. Tam Brazdauskis taręs: „Pirkau kelias kartopėles, bet nežinau, kaip su jomis apsieiti. Pamokyk mane!" Vokietis apsakęs, jogei vėlai rudenį reikia jos rauti; norint valgyti — reikia jos virti ar kepti, per žiemą laikyti arba rusyje arba kamaroje, it batvinius. Pavasaryje anksti sėti, bet retai. Pilypas, gavęs rudenyje iš penkių galvelių tris dešimtis tris, keletą išvirinęs ir visi ragavę, atlikusias sėklai palaikę.

O jogei jos yra apvalios, kaip ropės, delto ir praminė roputėmis. Kitur jas vadina bulbėmis arba bulvėmis, dar kitur dulėmis.

Taip tad nesenai tas žemės vaisius įveistas paliko mūsų šalyje.

Ar mano parapijoje ariama plūgu? kuo skiriasi arklas nuo plūgo? kokius namus pas mus stato?

Kokios pas mus yra pirtys?

Kokie pas mus yra namai? kaip atrodo mūsų trioba? kaip ji yra pastatyta?

Kiek ir kurių yra pas mus trobesių? papieškime klasės ir mūsų triobos planą.

Kas mūsų bus matęs seną triobą? kaip ji atrodo? papieškime.

Kaip vadinasi mūsų namų dalys?

Kas pas mus medžiojama? ar seniai pas mus, pasak žmonių, meškų būta? kas tai yra žiobrys?

Papieškime girios ar lauko žvėris, kurie yra pas mus.

Kuriais vardais arklius pas mus vadina? papieškime arklį.

Kaip vadinasi mūsų šuo?

Kokias dainas dainavome, gyvulius beganydami? kokias pasakas pasakojo mums mūsų skerdžius?

Kurių žuvų pas mus sužvejojama? ar turi tėvai avilių? kaip renkama medus?

Kurių javų pas mus sėjama? kurių daržovių sodinama? papieškime ropę ir kopūstus.

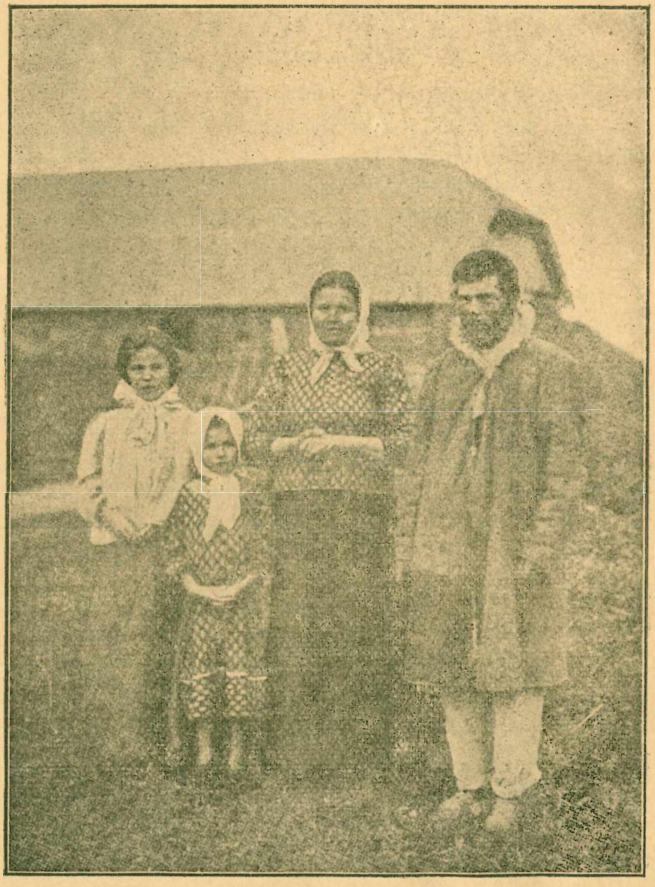
Ką vadiname žemės ūkiu?

10. Šeimyna ir giminė.

Mūsų šeimyna nėra didelė: tėvas, motina ir vaikai. Kai kuriose betgi šeimynose tėvas ar motina yra pasimirę, kitose nėra vaikų. Kai kur šeimynoje gyvena dar artimosios ar tolimosios giminės — tėvo arba motinos tėvai, dėdės ir tetos ar šiaip kas, net ir ne giminės—samdininkai ir samdininkės: tarnaitės, piemenys, bernai — darbininkai. Ne visi šeimynoje dirba tą patį darbą. Tėvas—artojas aria, sėja, akėja, piauna ir šiaip atlieka vyriškus darbus, tėvas—kurpius batus siuva arba taiso, tėvas — dirbtuvės darbininkas, kad ir ne namie, atlieka vėl savo darbą, tėvas — gydytojas užsiima žmonių gydymu. Motina paprastai daboja šeimynos ir namų tvarkos—vaikų, pietų, apdarų, švarumo. Vyriškiai atlieka vienus darbus, moteriškės — kitus.

Vienų ir kitų darbai taippat nevienodi. Sodžiaus gyventojai dirba žemę, miestelių ir miestų gyventojai

dirba amatuose (kalviai, kurpiai, siuvėjai), dirbtuvėse ir pabrikuose, verčiasi prekyba (krautuvininkai) ir kitokiu darbu (kunigai, daktarai, mokytojai, advokatai). Kunigas, gydytojas arba advokatas žemės nedirba, o

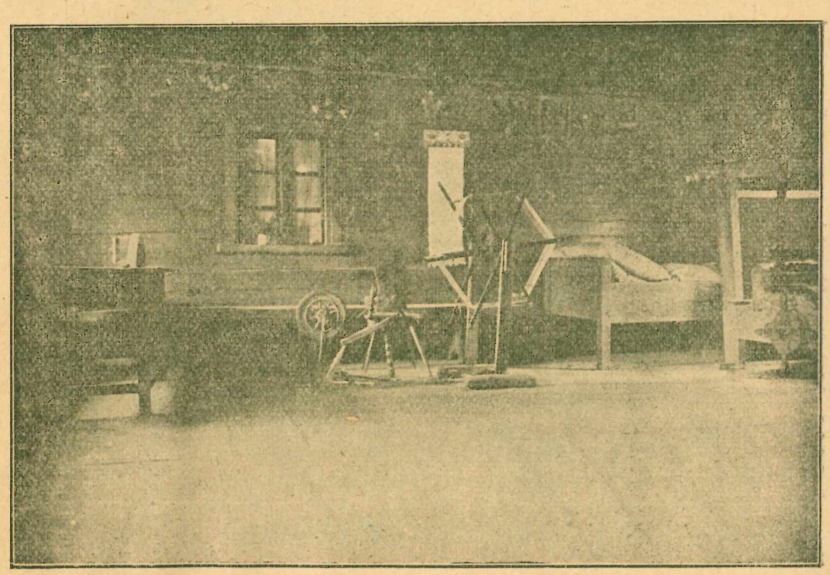

59. Šeimyna.

vėl ūkininkas nei dvaro bernas ar kumetis nebus kunigas nei mokytojas.

Yra šeimynų, kur tėvui neuždirbant tiek, kiek reiktų šeimynai užlaikyti, jam paliegus ar pasimirus, moti-

na yra priversta atlikti jo darbą, kartais net parsisamdyti darbui per šalį. Tad turime moterų, kurios pačios veda ūkį ir atlieka visus lauko darbus. Didelei šeimynai neįstengiant išsilaikyti, dukterys priverstos yra griebtis vyriškųjų amatų ir kitokių, paprastai tik vyrų teatliekamų darbų. Turime moterų gydytojų, dantisčių, advokačių. Kitur motinai pasimirus, tėvas priverstas yra vaikams ir namų ruošai skirtis daug laiko ar bent samdytis tam kokią pašalinę moteriškę. Tokiai šeimynai paprastai daug ko trūksta.

60. Moters darbo įrankiai.

Taip tad *žmonės gyvena pasiskirstę šeimynomis ir darbais*. Vyrų ir moterų darbams kits kitą pasiremiant, šeimyna ir atskiras žmogus geriau ar menkiau nusistato savo gyvenimą. Be kitų pagalbos ir darbo nei šeimyna nei atskiras žmogus negali žmoniškai gyventi: ūkininkai be kurpių ir siuvėjų, gydytojai ir advokatai be ūkininkų, vyrai be moterų darbo, moterys be vyrų darbo. Sodžius reikalingas yra miestelio ir

miesto darbo, juodu gi sodžiaus darbo. Ne gana to: viena šalis, vienas kuris kraštas turi mainyti savo žemės vaisius ar išdirbinius su kitų šalių ir kraštų išdirbiniais: nėra tokio krašto, kuriam gana būtų jo paties išdirbinių. Net laukiniai žmonės, kurie neseniai dar vertėsi vien tuo, ką patys sau pasigamino ar gavo iš savo gyvenamosios žemės, išsimaino juos į visokius atvežamus iš kitų kraštų išdirbinius — peilius, kirvius, šautuvus, net įvairius papuošalus ir blizgučius.

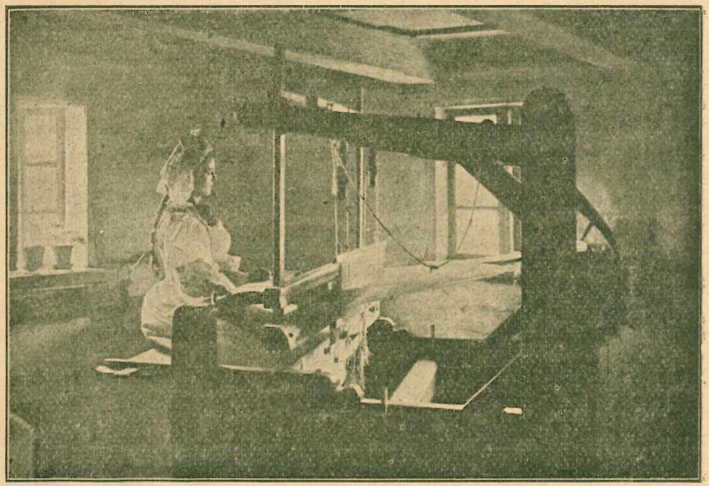
61. Verpia.

Vis delto iš senovės užsilikęs ir nuo dabartinio atsilikęs laukinių žmonių gyvenimas kitaip buvo susitvarkęs ir darbai kitoniškai susiskirstę, negu mūsų metu.

Kiti laukiniai gyvena ne mažomis—tėvo, motinos ir vaikų, bet didelėmis dideliausiomis šeimynomis, kurių viena bus taip didelė, kaip mūsų keliolika ar keliosdešimt. Šitokios didelės šeimynos suaugę vyrai ištisas dienas, savaites, kartais ir mėnesius neesti namie, medžiodami ar kur toli kariaudami su kitomis tokiomis pat šeimynomis. Šitokios šeimynos gyvenamąjame sodžiuje nuolatos tesiranda seniai, moterys ir vaikai.

Ją tvarko seniai ir moterys, kurios atlieka ne tik paprastuosius moteriškės darbus, bet ir, berods dar nedidelio, žemės ūkio, visokių amatų bei pramonės.

Mūsų bočiai prabočiai, kiek gauname žinių, didelėmis šeimynomis bus gyvenę. Šitokia šeimyna bus buvusi lygi mūsų dabartinei plačiajai, mažomis šeimynomis susiskirsčiusiai giminei; tad *mūsų prabočių prabočiai seniausioje senovėje gyvenę atskiromis giminėmis.* Visi tuomet buvę lygūs kits kitam, visi gentys, kits kitą vadindamiesi broliais ir seserimis; mūsų dainos ligšioliai tebemini tuos *brolelius ir seseles.* Vyrai mažai

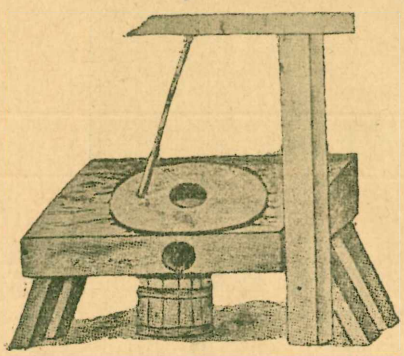
62. Audžia.

tebuvoję namie, o labiausiai, kaip anie laukiniai, už namų kur medžioję, žvejoję arba kariavę. Namie tesidarbavusios moterys. Visa, kas vienų ar kitų buvę pasipelnyta, lygiai buvę dalinta visiem.

Moterys tuomet netik prižiūrėjusios vaikus ir senius ir rūpinusios valgiu bei apdaru, bet ir atlikdavusios žemės darbus, užsiėmusios visokiais amatais. Jos, ne kas kitas, bus greičiausia pramaniusios ir gerinusios se-

niausius namų ar orės darbo įrankius, puodus ir puodynes, audimus, avalines, bus prijaukinusios pirmuosius gyvulius, pažinusios javus ir jų rūšis, sumaniusios javų sėją ir daržovių sodinimą, rinkusios žoles vaistams, stačiusios palapines ir triobas, sugalvojusios pirmuosius rakandus. Vyrai buvę žvejai, medžiotojai ir karininkai, o moterys – ūkininkės, vaikų auklėtojos, siuvėjos, dailydės, gydytojos. Jos betgi nekartą pavadavusios vyrus žveyboje, padėjusios įveikti kurį plėšrųjį žvėrį, o priešams užsipuolus gynusios savo vaikus ir triobas ne bailiau už vyrus.

Nestebėtina, jog visa namų tvarka parėjusi nuo moterų, o pati vyriausioji ir seniausioji, *giminės motina* visų—vaikų ir suaugusių, moterų ir vyrų klausoma, kaip tikra visos giminės šeimininkė. Visi broliai ir seserys težinoję esą tos motinos ar jos dukterų ir anūkių vaikai (sūnūs ir dukterys), teskyrę savo motinų brolius ir seseris, tadgi dėdes ir tetas, bet nieks dar negalvojęs, kas bus jo tėvas buvęs; berods, ne kiek jį namie tematė—vis kur bemedžiojant ar bekariaujant.

63. Namų malūnėlis.

Sunkus tad buvo mūsų prabočių gyvenimas, skurdus. Netruko jam nė pavojaus, nė vargo, nė nesutikimų bei kovų, bet visgi *lygybė* ir *vienybė* leido jiems vargą įveikti, iš svetimųjų ilgą laiką nieko negaunant ir nereikalaunant. Ilgainiui betgi gyvenimas ėmė mainytis.

Per ilgą laiką visai giminei kartu begyvenant bei dauginantis, sunku darėsi visiems išsimaitinti. Vieni kiti ėmė iš giminės skirtis ir kur nors netoliese kurtis naujas, bet jau *nedideles šeimynas*. Tos šeimynos turėjo atskirus ūkius, tik vis dar tebeklausė visos gi-

minės. Ilgainiui visa giminė susiskirstė atskiromis šeimynomis.

Seniau vyrai tiek primedžiodavo ir prižvejodavo, jog žemės nedaug bereikėjo apdirbti. Nedidelį žemės ūkį ir visus kitus darbus pačios moterys nesunkiai apsidirbdavo, kuopoje besidarbuodamos. Vienoje kurioje apylinkėje visa suvalgius ar išpūstijus, traukta toliau, lyg mūsų laiku čigonai kad klaidžioja. Vėliau, žmonėms besidauginant ir išsiskirstant šeimynomis, šeimynai gi turint mažiau darbininkų ir gynėjų negu senajai giminei, vyrai rečiau apleisdavo namų ūkį. Jie negalėjo perdaug toli nuo šeimynos pasitraukti, nes pavojinga buvo ji, neskaitlinga, viena palikti, beto, tolėliau paėjėjus, bemaž visur buvo duriamasi su kita tokia šeimyna, kuri, žinoma, nenorėjo svetimo įsileisti savo žemės plotan. Arti namų bemaž viskas jau buvo išmedžiota ir išžvejota, bent nubaidyta žvėrys ir žuvys toliau. Reikėjo vis labiau rūpintis žemės ūkiu, skiriant jam vis didesnį žemės plotą. Tam ne begana buvo moters arba net kelių moterų darbo ir jėgų, reikėjo ir vyrams prisidėti. Tad vyrai vis labiau sėdėjo namie, ūkiu užsiėmę ir jeibent karan kur laiks-nuo-laiko išsitraukdami kartu su visa gimine. Būdami gi vietoje kuone visą laiką, stipresni už moteris vyrai ėmė jas vis labiau pavaduoti sunkesniuose darbuose, o kartu emės ir valios ant jų. Kuomet senoji giminė buvo motinos valioje, naujoje šeimynoj buvo jau *tėvo valia.*

Juo labiau ji didesnė rados, jog motinos buvo jau ne bendros giminės, tik išsvetur paimtos moteriškės. Iš karų, mat, vyrai, be gyvulių ir kitokios mantos parsivarydavo ir paimtų nelaisvėn žmonių. Tie belaisviai buvo jų pilnoje valioje, buvo jų *vergai,* kurie turėjo dirbti sunkiausius darbus. Moteris belaisves vyrai ėmėsi sau žmonomis ir, žinoma, apsiėjo su jomis nebe kaip su lygiomis sau, tospat giminės moteriškėmis, bet lyg su žemesnėmis už save. Ilgainiui įgudo imtis sau žmonas tik iš svetimos giminės. Žmonų ieškoti jojo toli, per girių girias, ir naktį užpuolę bei paveržę

mergaites, skubinai grįžo namo, idant užpultosios giminės mergaičių neatkautų. Iš savo giminės imtis sau žmoną lygiai skaitėsi nepadoru esant, kaip dabar kad vesti savo seserį. Paveržus mergaitę žmonai ir nekartą jos giminei pasivijus plėšikus, ne visados tekdavo ji grąžinti, bet neretai reikėjo jos giminė kuo nors apdovanoti, išpirkti iš jos mergaitė ir ji likdavo pas vyrą. Neretai, ypačiai vėliau, jaunikis iš anksto susitaręs su mergaite tik apsimetė prievarta ją imąs, bet ištikrųjų tik atsidovanodavo jos giminei. Tuo būdu *žmonų grobimas* pasimainė jų *pirkimu*. Mūsų metu jokių žmonų pirkimo nebėra. Priešingai, jų tėvai duoda joms kraičio, o dar dažniau jaunieji vedasi mylėdami kits kitą ir kraičio nebodami.

Gyvenimas ir kitu kuo gavo atsimainyti. Senovės giminėje viskas buvo lygu: bendri turtai, bendri vargai, bendri džiaugsmai. Šeimynomis pasiskirsčius, vienoms ūkis labiau vyko, kitoms—menkiau. Vienų ūkis ir turtas augo bei didėjo, kitų gi ėjo mažyn. Vienos šeimynos turtėjo, kitos leidosi vargan. Atsirado *nelygybė*, kurią didino dar karai. Nors karan stodavo visi giminės, kad ir šeimynomis pasiskirsčiusios, vyrai, bet paskiau grobį besidalindami tarp savęs, ne visi lygiai jo gaudavo. Tų karininkų šeimynos, kurie žuvo mūšyje, paprastai būdavo nuskriaudžiamos, užtarėjų nebetekusios. Betgi ir kiti karininkai nelygiai jo gaudavo. Daugiausiai gaudavo vadas, kuris juos tvarkė ir vedė kovon, ir jo artimieji draugai. Vadas ir jo padėjėjai, vėliau *bajorais* vadinami, vis daugiau įgydavo turto, darėsi turtingi, didžiuma gi skurdo ir vargo.

Ką karininkai parsinešdavo iš karo ar gaudavo pasidaliję karo grobinį, jie skaitė tai savo ir savo šeimynos dalyku, ne visos giminės. Ilgainiui jo *nuosavybė* virto vis kas buvo pagaminta šeimynos rankomis, pagalios pati žemė, ant kurios ji ilgą laiką gyveno. Girios dar ilgą laiką skaitėsi esančios ne atskiros šeimynos, tik visos giminės. Daugiausiai nuosavių dalykų turėjo vadai, kurie, įpratę klusdinti karininkus ko-

voje, klusdino vėliau ir visus žmones taikos metu. Jie spyrė žmones duoti jiems dovanų ir duoklės nuo savo turtų ir žemės pelno. Iš tų vadų ilgainiui radosi mūsų kunigaikščiai, dar vėliau—karaliai.

Pagalios, žmonių *darbai ėmė vis labiau skirstytis.* Vienas žmogus ar net viena šeimyna nebeįstengia daugiau visu kuo aprūpinti savo gyvenimo ir pasigaminti visų reikalingų sau dalykų. Tiesą pasakius, žmonės vis daugiau ir nori: mūsų namai, butai, rakandai, drabužiai nebepanašūs senobiniams. Ūkininkai atsiskyrė nuo amatininkų, dar vėliau mokytojai, gydytojai ir kiti ne rankų darbo žmonės atsiskyrė nuo rankpelnių. Vieni surinko savo rankose daugiau turto ir pinigų, ėmė pirktis sau žemės, kurtis dirbtuvių, samdydamies darbininkus; kiti, beturčiai, eina jiems dirbtų. Taip yra pas mus ligi paskutinių laikų.

Norėdami vis geriau ir patogiau gyventi ir iš kaimynų patyrę įvairių patogių dalykų—valgymų, apdarų, įrankių, mašinų, kurių neturėjo savo šalyje, žmonės ėmė mainais jų gauti. Šiandien nebėra šalies, kuri vien iš savęs gyventų. Visos šalys gaunasi, mainikauja, perkasi ir parsiduoda su kitomis kaimynėmis ir tolimomis šalimis. Galima sakyti, visos žemės šalys turi tarp savęs reikalų, *visos šalys tarp savęs susirišusios.*

Mūsų vestuvių apeigose yra nemažai iš senovės užsilikusių dainų ir papročių. Ypačiai nesunku iš jų prisistatyti laikas, kuomet mūsų bočiai imdavosi sau žmonas iš tolimų giminių ir apsigindavo jas ginklu arba išpirkimu: „Kas šią naktį per naktelę ant dvaro dundėjo? Oi čia būta didžių vedžių, išvežta seselė. Ein matušė per dvarelį į margą klėtelę ir neranda dukružėlės, savo lelijėlės. Kelkit, kelkit, sūnužėliai, nebėr seserėlės! Pabalnokit žirgužėlius, vykite seselę! Kur seselė keliu vežta, rūtelės barstyta; kur brolelių šalia jota, raselė nubraukta. Kaip prijojom žalią lanką, žirgeliai ganyta; kaip prijojom srovės upę, žirgeliai girdyta. Kaip prijojom žalią girią, ugnelė kurinta; apie ugnį, ugnužėlę, jaunimėlio šokta. Po liepele, po žaliąja, martelė rėdyta; ant liepelės liemenėlio kaspinai kabinta; ant liepelės viršūnėlės rūtų vainikėlis. Kaip prijojom margą dvarą, čia mūsų seselė, už stalelio pasodinta, graudžiai bever-

kianti. Neverk, mūsų seserėle, mes tave vaduosim! O kur buvot, brolužėliai, vakar nevadavę?“

Iš ko susideda mūsų šeimyna? kuo užsiima mūsų tėvas ir motina?

Kokius mes turime amatus? kokių pas mus yra dirbtuvių?

Kuriais darbais užsiima mūsų moterys?

Kuriuos dalykus gaunamės iš svetur? kuriuos kitiems kraštams duodame?

Kas pas mus dirba namie?

Kuriuose darbuose pas mus moterys pavaduoja vyrus?

Ko klausoma mūsų šeimynoje?

Kaip pas mus gyvena: kaimais ar vienkiemiais, didelėmis ar mažomis šeimynomis?

Ką pasakoja žmonės apie senovės vergiją (baudžiavą)? kuo skyrėsi vergas nuo laisvo žmogaus? ar mūsų bajorų bočiai buvo vergai?

Arne dainuoja pas mus dainų, kuriose būtų pasakojama, kaip vedžių arba atjojusių „už šimto mylelių“ brolelių mergaitės tėvai neįsileidžią kieman, užskleidę vartus, o šie kertą į juos? užsirašykime jas! kas jose bus iš senovės užsilikę?

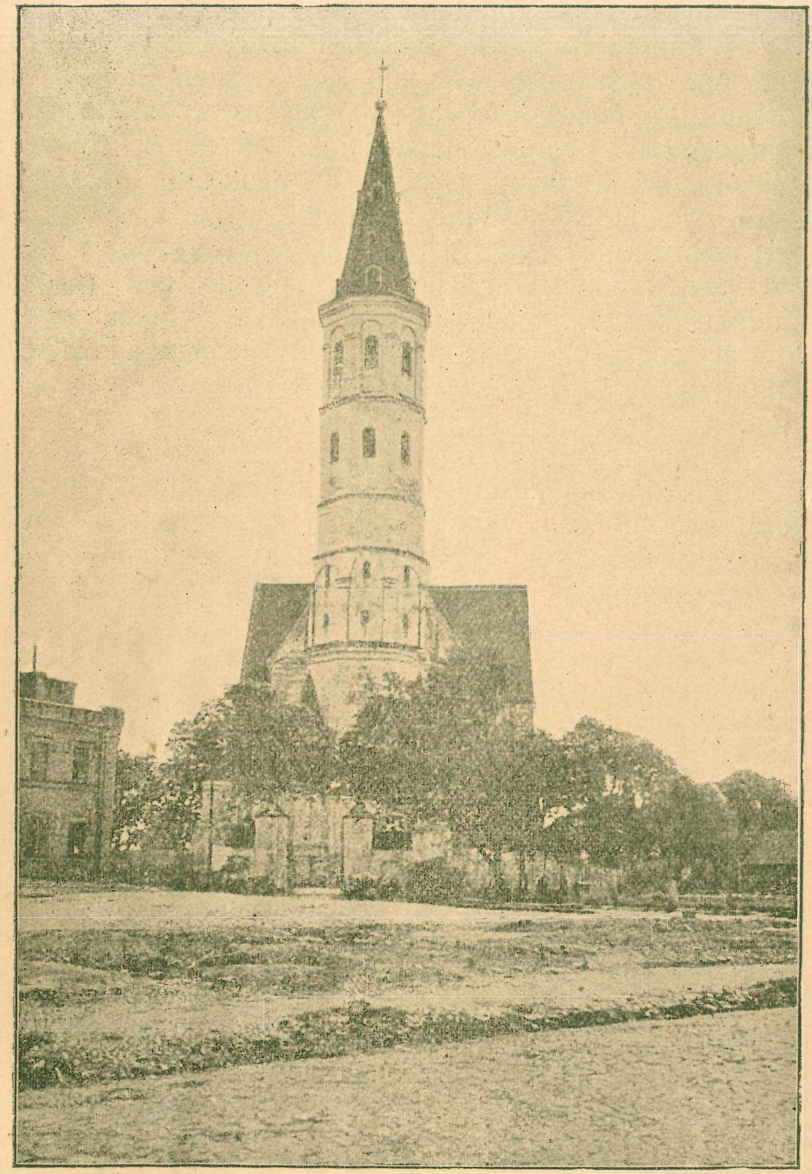
Ar ne dainuoja kitų kokių dainų, kurios rodytų, jog senovėje kitaip pas mus žmonės vedę negu dabar? kodel sakoma „vesti žmoną“?

Kokias mes matome dabar nelygybes tarp žmonių, tarp atskirų šeimynų?

11. Žemė ir dangus.

Mūsų metu žmonės meldžiasi Dievui bažnyčioje, cerkvėje, sinagogoje. Puikios, didelės bažnyčios ištolo matyti miestuose, miesteliuose, bažnytkaimiuose. Bažnyčioje gražu, malonu: puikus altorius, šventi paveikslai, vėliavos: vargonai groja. Žmonės gieda, skaito iš maldaknygių. Kaip viskas betgi, ir mūsų bažnyčios neišsyk tepasirodė. Buvo laikų, kuomet žmonės kitaip, negu šiandien, meldėsi.

Mūsų bočių gyvenimas buvo skurdus, vargingas. Daug vargiau negu mes jie gynėsi nuo vėjų, lietų, audrų. Nuolatos kovojo su girios žvėrimis. Jautėsi silpni esą,

64. Bažnyčia.

lyg priešų—nežinomų, nematomų, bet galingų—apsupti. Dideliu vargu saugojo ugnelę, kuri juos šildė.

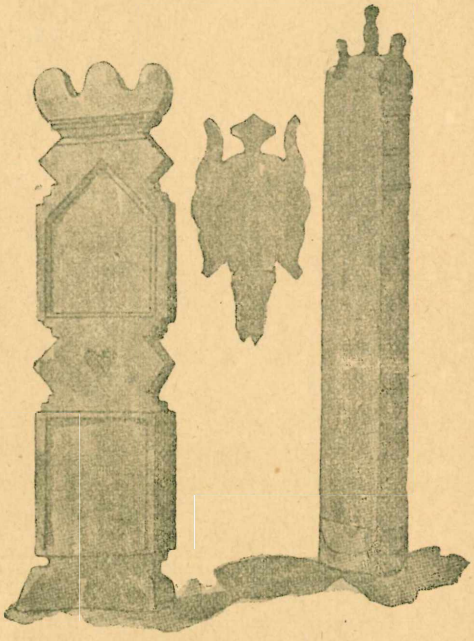
Bijojo piktų žvėrių—vilkų, meškų, bet mylėjo žirgą, šunį, lakštingalėlį. Mylėjo žiedus: rūtas, lelijas, dobilėlius, bijūnėlius. Stebėjosi galingiems ąžuolams, išsišakojusioms liepoms liepatėlėms, grožėjosi berželiu sviruonėliu. Žvėrių, gyvulių ir paukščių, medžių ir žiedų gyvenimas priminė žmonėms jų pačių gyvenimą: lyg kad žmonės būtų, šie gimsta, auga, gyvena ir miršta. Kaip žmonės, turi jie savo balsus, net medžiai liūdnai girgžda, vėjai staugia, kaukia. Viskas atrodė žmonėms aplinkui esą nepaprasta, slėpininga, galinga. Bijojo jie ir gerbė visa, kas gyva ir kas jau buvo numirę.

Ypačiai daug jie mąstė, galvojo, sielojosi, kas su žmogumi darosi pasimirus. Tėvai niekados neužmiršta savo mirusių vaikų, vaikai — tėvų. Kitų nematomus, jie visgi juos lyg mato. Sunku nusimanyti, jog mylimo žmogaus jau nebėra, jog jo daugiau nebepamatysi.

Visaip bespėliodami, mūsų bočiai ėmė sau apie mirtį taip maždaug galvoti. Mirusio žmogaus kūnui sustingus, jo *vėlė* betgi mųs dar neapleidžianti. Devynes dienas ji esanti čia pat ar bent arti namų ir tik vėliau, devintinėse ją pagerbus ir pasotinus, pasitraukianti; betgi karts nuo karto, ypačiai vėlyvą rudenį vėlinių vakarą, vėl pas mus apsilankanti alkstanti, ištroškusi; reikią jai tuomet pateikti visa, ko jai stokoją. Vėlės grįžtančios į namus, prie kurių ugnies vėlionys šildėsi gyvi tebebūdami, saugojančios juos nuo pikta ir globojančios, iki jas mokame gerbti ir atminti. Vėlės patenkančios dangun, kuris dengiąs mūsų žemę, pro vėlių vartelius; jas priimąs mūsų tėvų ir bočių vėlių pulkas, sodinąs į vėlių suolelį. Ten jos gaunančios tokią vietą, kokią užsipelniusios savo darbais ant žemės. Ypačiai karininkai, kurie narsiai gynė savo šalį nuo priešų, danguje gyveną linksmai, laimingai, be kokio rūpesnio. Turį jie ten tuos pat žirgus, ginklus, drabužius, kuriuos

jiems į kapus sudėjo. Laidodami juos, degino jų lavonus ant aukšto laužo kartu su žirgais; kartais degino taippat nelaisvėn pagautus vergus, kaikados savo noru degė mirusiųjų žmonos ir tarnai. Ant kapų statė stulpus, kaip dabar mes kryžius kad statome.

Neišsyk vėlės dangun patenkančios. Kitos jųjų ilgai dar nerimstančios arba del savo kalčių besikankinančios, įėjusios į medžius, žiedus, paukščius. Tvirtas vyras virstąs galingu ąžuolu arba uosiu. Moteriškė virstanti liepa arba egle, kaip pasakoja mums Eglės ir jos vaikų pasaka. Mirusi mergaitė virstanti pilkąja antele plaukiančia jūrėmis marelėmis, raibąja gegele lėkiančia žaliomis girelėmis ir graudžiai kūkuojančia rytą vakarėlį močiutės sodnely. Miręs bernelis virstąs marių narūnėliu, margu sakalėliu, berželiu sviruonėliu. Ypačiai noriai vėlė pereinanti į pasodintą ant kapo medelį, kaip diemedelį, rožių kelmelį.

65. Senobiniai antkapiai.

Ypatingai gerbė mūsų bočiai *žaltį*, kurį laikė savo namuose, sutaisę jam tam tikrą gūžtą migiui, girdydami jį pienu, leisdami jam rangytis kur patikus. Jie, mat, tikėjo į žaltį esant įėjusią prabočio vėlę, kuri saugojanti savo ainių namus.

Manydami, jog į atskirus medžius esančios įėjusios mirusių žmonių vėlės, tat gerbdami juos, mūsų bočiai gerbė ir *šventomis vadino* tokių medžių atskiras

girias, ypačiai ąžuolynus ir liepynus, taippat ir atskirus ąžuolus ar kitus medžius; ant kitų jųjų ligišioliai kabinasi žmonės *smutkelius*. Tose giriose jie draudė netik kirsti medžius, bet ir rinkti žabus. Jiems atrodė pakirstojo medžio tekanti sula esąs įėjusio į ją žmogaus vėlės kraujas. Svetimiems neleido jie tokion girion nė žengti; įžengusius kartais čia pat nužudydavo.

66. Ąžuolas su smutkeliu.

Šventomis, slėpiningomis atrodė jiems, be girių, dar kai kurios *upės, ežerai, šaltiniai,* net *akmenys.*

Ypačiai brėkštant ar auštant, kuomet viskas neaiškiai matyti, o labiausiai naktį giriose, paupyse, paežerėse vaidenosi bauguoliams klaidžiojančių vėlių, lyg pro miglas ir rūkus mergaites primenančių, klaidi-

nančių keleivius, bauginančių juos. Visaip jas žmonės vadino: medinėmis, šilinėmis, krūminėmis, žvėrinėmis, upinėmis, ežerinėmis, o dažniausiai *laumėmis,* apie kurias ligišioliai pasakojasi visokių pasakų.

Mūsų bočiai tikėjo jas žmogui pikta ir nemalonu darant, privengė jų, bet nelabai tebijojo. Labiau vaikai, negu suaugusieji drąsūs vyrai ir moterys. Ko betgi bijojo, tai *perkūno,* kuris spyrė ne vien į akmenį, medį ar upę, bet nekartą į grįčią, net ir į patį žmogų. Išgirdę griaujant, jie maldavo jį, kad ne spirtų nė į juos, nė į jų namų stogą. „Perkūne, ne mušk mųs!“ Šaukėsi ir, manydami jį tuo būdu permelsią, svaidė jam, lyg jis valgytų, ką valgoma, kaip štai lašinių paltį.

Perkūno bijojo, bet stebėjosi ir mylėjo *saulę,* kuri apšviečia mūsų žemę, šildo mus, pavaro šalčius, leidžia augti žolėms, bręsti javams, žmonėms ir gyvuliams gyventi. Saulė atrodė jiems lyg esanti mūsų močiutė, kuri ypačiai globojanti našlaičius, sušalusius piemenėlius ir šiaip pavargėlius. Saulutė — močiutė, jos vyras esąs mėnulis, o vaikai—žvaigždužės, ypačiai aušrinė ir vakarinė.

Apie saulę ir žvaigždes dainavo žmonės gražių gražiausių dainų, stengdamiesi parodyti savo meilę. Vienoje jųjų dainuojama: „Ein saulelė aplinkui dangų, aplinkui dangų mėnulio kelti; kelkis, mėnuli, kelkis šviesusis, jau aš šviesi seniai kėliausi, ir nušviečiau visą svietą — seną, jauną, mažą ir didį“. Kitoje sakoma: „Užteka saulužė aplinkui dangužį, apeiki, sauluže, aplinkui oružį, paskaityk, sauluže, ar visos žvaigždužės; jau skaitau, neskaitau, jau vienos ir nėra šviesiausios žvaigždužės, kur anksti užtekėjo ir vėlai nusileido“.

Yra betgi ir dar gražesnių dainų: „Miela saulyte, dievo dukryte, kur taip ilgai užtrukai, kur taip ilgai gyvenai, nuo mųs atstojusi? Po jūrių, po kalnelių kavojau siratėles, sušildžiau piemenėlius,—daug mano dovanėlių. Miela saulyte, dievo dukryte, kas rytais, vakarėliais prakūrė tau ugnelę, tau klojo patalėlį? Aušrinė, vakarinė: aušrinė ugnužėlę, vakarinė patalėlį — daug

mano giminėlės“. O štai kita: „O vakar vakarėly prapuolė mano avelė; ei kas gelbės ieškoti mano vienturtę avelę? Išėjau pas aušrinę, aušrinė atsiliepė: aš anksti ryt saulelei turiu prakurt ugnelę. Išėjau pas vakarinę, vakarinė atsiliepė: aš vakarais saulelei turiu klot patalėlį. Išėjau pas mėnesėlį, mėnesėlis atsiliepė: devynes dienas ieškosiu, o dešimtą nenusileisiu“.

Našlaitė verkia: „Nėr man matušės kraiteliui kloti; nėr man tetušio dalelei skirti; nėr man brolelio žirgams balnoti: nėr man seselės vainikui pinti, — saulė matušė kraiteliui kloti, mėnuo tetušis dalelei skirti, žvaigždė seselė vainikui pinti, sietynas broleįis lauku lydėti“.

Mylėjo ir gerbė mūsų bočiai taippat žemę, tą tikrą žmogaus maitintoją, į kurią kreipėsi žodžiais: „*Žeminėle*, žiedkelėle, pakylėk mūsų rankų darbus“ prašydami derliaus.

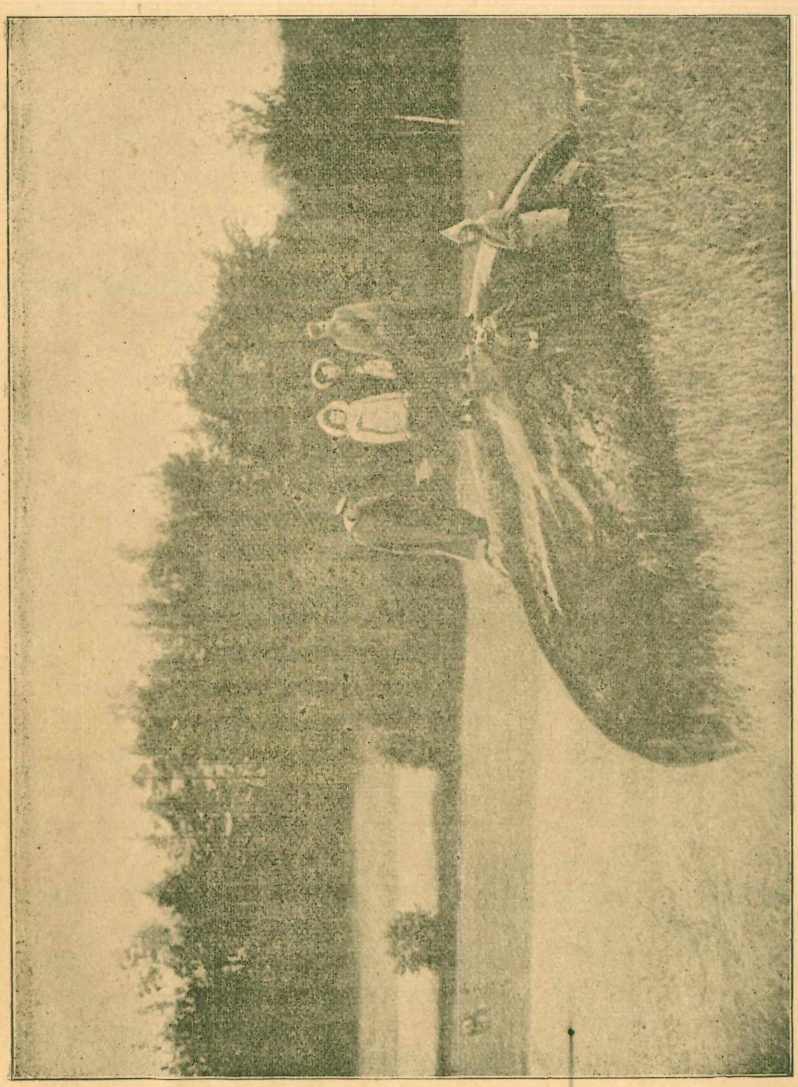

67. Dievaičio stovyla.

Perkūna, Saulelę, Žeminėlę galėjo padėti ar pakenkti žmogui, suardyti jo visą gyvenimą ir jį, sutaisyti. Į juos todel ėmė žiūrėti ne kaip į paprastus prigimties dalykus, ne kaip į prigimties gyvenimo apsireiškimus, bet kaip į tokias galybes, kurios savo noru gali kištis į žmogaus gyvenimą. Žmonėms atrodė, jog tos galybės esančios lyg panašios į žmones, tik jų nematomos ir daug už juos galingesnės, ėmė jas vadinti *dievais* ir *dievaičiais*, jiems melstis ir išsiteikdami, *aukoms* jiems skirti ožius, avinus, baltuosius žirgus, gaidžius, kartais net paimtuosius nelaisvėn priešininkus. Kitiems dievams statė akmens stulpus, įdroždami jiems žmogaus veidą; rasdami kai kur tokius akmenis, kiti klaidingai mano esant tai suakmenėjusius žmones ir pramano apie juos visokių pasakų.

Ožį aukodami, taip dainavo: „Tu oželi, juodbarzdėli, auk, auk, auk! Dievuks mūsų tavęs laukia: paupely yr kalnelis, kur ugnelė, kaip žvaigždelė, dieną naktį smil-

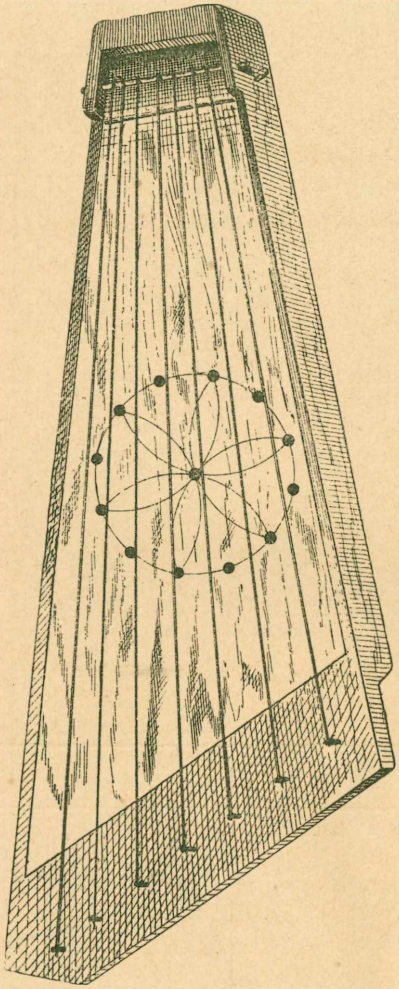
ka, ten Ruginis su Žvaginiu dievui ožius smaugia. Po rugpiūčio ir rugsėjo vesim tave, juodbarzdėli, ant to

68. Puntukas.

tai kalnelio, kur Ruginis su Žvaginiu garbei, šlovei dievų mūsų ir tave pasmaugs“. Į dievus kartais šiaip

meldėsi: „Oi tu, dievužėli, didis sėjužėli, dovanok pėdelį, o atstumk vargelį; užaugink javelius ant pūstų laukelių, išbarstyk sėkleles ant žalių lankelių; pašersiu žirgelį, o ir avinėlį, atnešiu glėbelį, dievui dovanėlę".

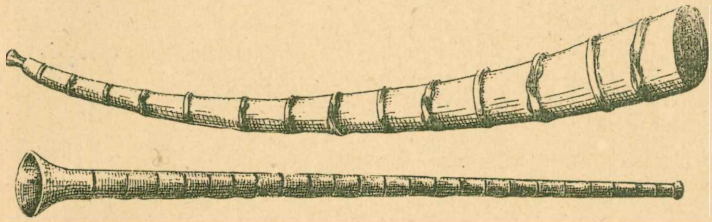

69. Kankliai.

Aukos dažniausiai buvo atliekamos ramioje vietoje, vidugiryje arba paupely ant kalnelio. Tokiose *ramuvose* po ąžuolu kūrenosi šventoji ugnis, kurią saugojo tam pasiskyrusios mergaitės — *vaidilutės;* apykaimėje pas ką nors ugniai užgesus, vaidilutės teikė jam šventosios ugnies įkurti ir bočių vėlių malonei vėlei atgauti. Pačios garsiosios ramuvos, kuriose degusi šventoji ugnis, buvo Šatrijos kalnas (Žemaičiuose), Rambynkalnis (panemunėje), Šventaragio pakalnė (Vilniuje), Byrutės kalnas (Palangoje). Nekartą ant kalno buvo didžiulis akmuo aukoms, kaip štai Rambynas. Dabar dar žmonės tebegerbia tas vietas, statydamies kryžius, koplytėles.

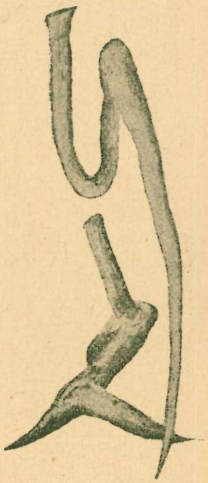
Be vaidilučių, suslėptose nuo žmonių rumuose ir net tarp pačių žmonių gyveno *vaidilai,* kanklininkai, kurie giedojo

giesmes ir pasakojo žmonėms senovės padavimus; *žyniai* ir *burtininkai,* kurie žinojo gydomasias žoles ir mokėjo ligoniams pagelbėti; *raganos* ir *raganiai,* kurie balsiai meldėsi ir giedojo aplink ugnį; pagalios, *kriviai,*

70. Piemenų triūbos.

kurie, lyg mūsų kunigai, aiškino žmonėms, kas reikią daryti ir kaip gyventi, kad dievams įtikus ir sulaukus ramios mirties. Mirusius lydėjo pusdami į rago trimytus, lyg į mūsų piemenų triūbas. Kriviai paleisdavo kartais į žmones išlenktą lazdą *(krivulę),* kuria šaukė juos sueiti ir pasitarti apie savo dalykus. Vaidilai, žyniai, kriviai buvo geriausi žmonių patarėjai, dažniausiai daug matę, daug prityrę seniai. Žmonės juos gerbė ir mylėjo, stengdamiesi sekti jų nurodymais.

71. Krivulė.

Kas pasakojama pas mus apie vėlinių vakarą? kas pasakojama apie vėles?

Kas dainuojama apie tai, kaip virsta žmogus medžiu?ar visi mes mylime medžius? žiedus? paukščius? gyvulius? Kas pas mus sodinama ant kapų?

Ar yra kur pas mus užsilikusių žalčių? kaip su jais pasielgiama? kas apie juos pasakojama?

Ar nėra pus mus girių, upių, šaltinių, ežerų, akmenų, kuriuos žmonės vadina šventais? kas apie juos pasakojama?

Ar nėra pas mus senų ąžuolų? kaip jie atrodo?

Ar nebus kas girdėjęs pasakų apie laumes, upines, krūmines, žvėrines, medines?

Ką gera perkūnas padaro? kas pas mus daroma perkūnijai užėjus? ką žmonės yra prasimanę perkūnui pasisaugoti?

72. Krivis ir vaidilutė.

Kas pas mus dainuojama apie saulę? mėnulį? aušrinę? vakarinę? sietyną?

Kas dainuojama apie žeminėlę?

Apie kuriuos mūsų senovės dievus esame girdėję? ar ne dainuoja kur pas mus apie dievus, dievužius, dievaičius?

Ar nėra mano apylinkėje alkos kalno ir šiaip kalno, apie kurį būtų pasakoję, jog ten senovėje aukas dievams dėję, raganos rinkusios, vaidenęsi?

Kas pasakojama apie Šatrijos kalną, apie Rambyn-kalnį?

Ar nėra pas mus krivulės? kam ją vartoja?

[10,-11]

TURINYS.

Draugui—mokytojui 5
I. Dabar ir seniau 7
1. Mūsų ir tėvų pasakojimai 7
2. Dabar ir seniau 12
3. Iškur sužinome savo praeitį 21
II. Kaip gyveno mūsų bočiai 28
4. Kokia buvo seniau mūsų žemė 28
5. Giria ir žmonės 41
6. Trys amžiai 48
7. Ugnis 54
8. Iš Robinsono gyvenimo 61
9. Namai ir darbai 73
10. Šeimyna ir giminė 89
11. Žemė ir dangus 98

A Li 14

LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJA

išleido arba leidžia šiuos mokyklų vadovėlius ir šiaip mokykloms knygas:

	Kaina.
1. **P. Klimo** Skaitymai lietuvių kalbos pamokoms. II leid. 1918 m.	9 m. 50
2. **M. Biržiškos** Lietuvių dainos. 1916 m. (Išpirkta)	1 m. 40
3. **P. Klimo** Lietuvių kalbos sintaksė. 1915 m. Neapt. 2 m., apt.	3 m. —
4. **J-jo** Aritmetikos teorija. II leid. 1918 m. Peržiūrėjo *Pr. Mašiotas*	8 m. —
5. Aritmetikos uždavinynas. I dalis. 1915 m. Vertė *P. Bugailiškis*	3 m. —
6. „ „ II—III „ 1915 m. Vertė *P. Bugailiškis*	5 m. —
7. **A. Kruberio ir kitų** Geografijos pradžia. II leidimas. 1919 m. Pataisė *B. Masiulis*	7 m. —
8. „ „ Azijos, Afrikos, Amerikos ir Australijos geografija. 1915 m. Vertė *S. Tijunaitis*	3 m. 80
9. „ „ Europos geografija. 1919 m. Vertė *A. Klimas*	6 m. —
10. **M. Biržiškos** Lietuvos geografija. I dalis. 1918 m.	5 m. 50
11. Lotynų kalbos chrestomatija. I dalis. 1918 m. Vertė *K. Kepalas*	12 m. —
12. „ „ „ II „ „ „ Vertė *K. Kepalas*	12 m. —
13. Elementarinės algebros vadovėlis. I dalis. II leidimas. 1919 m. Spaudai parengė *M. Šikšnys*	— m. —
14. Elementarinės algebros vadovėlis. II dalis. II leidimas. 1919 m. Spaudai parengė *M. Šikšnys*	— m. —
15. **M. Bagdono** Algebros uždavinynas. I dalis. 1918 m.	1 m. 60
16. **P. Mironovo** Pradedamasis geometrijos vadovėlis. 1916 m. Vertė *A. Jakštas* (Išpirkta)	2 m. 60
17. **Kutšebos** ir kt. Lietuvos visuomenės bei teisės istorija. 1916 m. Perdirbo *A. Janulaitis*	7 m. —
18. Trumpas paidagogikos vadovėlis. Didaktikos pradžia. 1918 m.	3 m. —
19. **M. Biržiškos** Duonelaičio raštai. 1918 m.	7 m. —
20. **A. Rimkos** Lietuvos ūkis. 1918 m.	3 m. 80
21. **A. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono** Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. 1919 m.	18 m. —
22. **K. Ivanovo** Rytai ir mitai. 1918 m. Vertė *J. Jablonskaitė*	4 m. 50
23. „ „ Senovės istorija. 1918 m. Vertė *K. Kepalas*	5 m. 50
24. **V. Zakševskio** Vidurinių amžių istorija. 1919. Vertė *J. Pajaujis*	13 m. —
25. **J. Pševalskio** Logaritmų knygos penkiais dešimtainiais skait 1919 m. Paaiškino *Pr. Mašiotas*	11 m. —
26. **M. Šikšnio** Aritmetikos ir algebros terminų žodynėlis. 1919 m.	3 m. —
27. **N. Sančurskio** Trumpa lotynų kalbos sintaksė. 1919 m. Vertė *K. Kepalas*	7 m. —
28. **Van der Meuleno** Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose. 1919 m. Vertė *M. B—ka.*	7 m. —
29. **M. Biržiškos** Iš A. Mickevičiaus raštų. I. 1919 m.	16 m. —
30. **J. Murkos** Metodikos etiudai. 1919 m.	8 m. —
31. **P. Klimo** Lietuvių senobės bruožai. 1919 m.	11 m. —
32. **Pr. Mašioto** Plokštumos trigonometrija. 1919 m.	12 m. —
33. „ „ Trigonometrijos uždavinynas. 1919 m.	4 m. —
34. „ „ Žemosios matematikos istorija. 1919 m.	3 m. 50
35. **M. Biržiškos** Lietuvos sukilimas 1794 metais. 1919 m.	2 m. —
36. „ „ Lietuvių dainų literatūros istorija. I dalis. 1919 m.	8 m. —
37. **K. Šepetienės** Vokiečių kalbos skaitymai 2-siems ir 3 siems metams. 1919 m.	12 m. —
38. **J. Elisono** Zoologija.	— m. —
39. **V. Ruckio** Chemija.	— m. —
40. **K. Šakenio** Fizika. I dalis	— m. —
41. **M. Biržiškos** Lietuvos istorijos pradžiamokslis. I dalis. 1919 m.	8 m. —
42. **P. Klimo** Lietuvos žemės valdymo istorija. I d. 1919 m.	— m. —
43. **Borozdino** Botanika.	— m. —
44. **G. Fibeyero** ir **A. Boro** Aritmetika suaugusiems.	m. —
45. **M. Krivicko** Gyvenamei (Aritmetikos pradžiamokslis)	— m. —
46. Gamtos pradžiamokslis	— m. —
47. **Ledoux** Pirmosios gamtos mokslo žinios	— m. —